

EXPOZIČNÁ, VÝSTAVNÁ A PREZENTAČNÁ ČINNOSŤ PO ROKU 1989

ETNOLÓG A MÚZEUM
XXIII. ROČNÍK

Zborník príspevkov z odbornej
konferencie
24. - 26. september 2019
Lučenec

EXPOSITION, EXHIBITION
AND PRESENTATION
ACTIVITY OF MUSEUMS
AFTER 1989

**EXPOZIČNÁ, VÝSTAVNÁ
A PREZENTAČNÁ ČINNOSŤ
PO ROKU 1989**

**ETNOLÓG A MÚZEUM
XXIII. ROČNÍK**

**EXPOSITION, EXHIBITION
AND PRESENTATION ACTIVITY
OF MUSEUMS AFTER 1989**

ANTHOLOGY

Zväz múzeí na Slovensku
Novohradské múzeum a galéria – kultúrne zariadenie Banskobystrického samosprávneho kraja

EXPOZIČNÁ, VÝSTAVNÁ A PREZENTAČNÁ ČINNOSŤ MÚZEÍ PO R.1989
Exposition, Exhibition and Presentation Activity of Museums after 1989
Anthology

XXIII. ročník Etnológ a múzeum
Zborník príspevkov z odbornej konferencie
24.-26.9.2019 v Lučenci

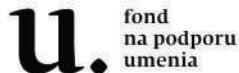
EDITORKA: Michaela Škodová
GRAFICKÁ ÚPRAVA: Diana Lajzová
TLAČ: Divis-SLOVAKIA spol. s r.o., Bratislava
VYDALI: Zväz múzeí na Slovensku
Novohradské múzeum a galéria – kultúrne zariadenie Banskobystrického samosprávneho kraja

AUTORI PRÍSPEVKOV: Mgr. Dita Andrušková, PhD., Záhorské múzeum v Skalici, PhD. Elena Beňušová, Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne, Mgr. Adriana Daneková, SNM – Múzeá v Martine, Múzeum kultúry Rómov na Slovensku, PhD. Izabela Danterová, Vlastivedné múzeum v Galante, Mgr. Zuzana Denková, PhD., Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici, PhD. Iveta Géczyová, Hornonitrianske múzeum v Prievidzi, PhD. Mária Halmová - PhD. Hana Zelinová, SNM v Martine, Mgr. Jozef Hrabovský – Mgr. Maroš Demko, Zemplínske múzeum v Michalovciach, Mgr. Libuša Jaďuďová, Múzeum ľudovej umeleckej výroby v Stupave, Mgr. Ludmila Mitrová, Východoslovenské múzeum v Košiciach, PhD. Ing. Jaroslava Neubauerová, PhD. – Mgr. Pavol Lackanič, Banícke múzeum v Rožňave, Mgr. Diana Némethová, PhD., Ústredie ľudovej umeleckej výroby v Bratislave, PhD. Gabriela Podušelová, Slovenské národné múzeum v Bratislave, Mgr. Eva Ševčíková, Slovenské národné múzeum v Bratislave, Mgr. Aneta Vlčková, Západoslovenské múzeum v Trnave, PhD. Iveta Zuskinová, Ovčiarске múzeum Spoločnosti priateľov Múzea liptovskej dediny

POSUDZOVATELIA: PhD. Gabriela Podušelová, PhD. Hana Zelinová

Text neprešiel jazykovou úpravou.
Konferencia sa konala pod záštitou Predsedu Banskobystrického samosprávneho kraja Ing. Jána Luntera

Publikáciu z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia, publikácia reprezentuje výlučne názory autorov a fond nezodpovedá za obsah publikácie.

ROK VYDANIA: 2019
NÁKLAD: 400 ks
POČET STRÁN: 232
ISBN 978-80-971748-8-0

ÚVOD	5
Preface	
EXPOZIČNÁ ČINNOSŤ MÚZEÍ – OKNO DO ZBIERKOVÉHO FONDU MÚZEA <i>Exposition Activity of Museums- Window to Museum's Art Collection</i> Podušelová Gabriela	6
ANALÝZA VÝSTAVNEJ ČINNOSTI ETNOLÓGOV V MÚZEÁCH V ROKOCH 2015 – 2017 <i>Analysis of Exposition Activities of Museum Ethnologists in 2015 – 2017</i> Ševčíková Eva	20
EXPOZIČNÁ ČINNOSŤ ZÁHORSKÉHO MÚZEA V SKALICI PO ROKU 1989 <i>Exposition Activity of Záhorie Museum in Skalica after 1989</i> Andrušková Dita	31
ETNOGRAFICKÁ EXPOZÍCIA AKO INOVATÍVNY PRVOK V PROSTREDÍ HISTORICKEJ STAVBY SPÁJAJÚCA MINULOSŤ S PRÍTOMNOSŤOU <i>Ethnographic Exposition as Innovative Element in Historical Building, Connecting Past and Present</i> Beňušová Elena	46
PODOBY PREZENTÁCIE DEJÍN A KULTÚRY RÓMOV NA SLOVENSKU MÚZEJNÝMI PROSTRIEDKAMI S DÔRAZOM NA EXPOZIČNÚ ČINNOSŤ MÚZEA KULTÚRY RÓMOV NA SLOVENSKU <i>Forms of Presentation of Roma History and Culture in Slovakia by Museum Means, Focusing on Exposition Activity of the Museum of Roma Culture in Slovakia</i> Daneková Adriana	63
ZBIERKY ETNOGRAFICKÉHO CHARAKTERU A ICH MIESTO V NOVEJ EXPOZÍCI BANIČTVA A HUTNÍCTVA GEMERA <i>Ethnographic Collections and Their Place in New Gemer Mining and Metallurgy Exposition</i> Neubauerová Jaroslava - Lackanič Pavol	78
NOVÉ FORMY BUDOVANIA A RIEŠENIA EXPOZÍCIÍ V NÁRODOPISNOM MÚZEU V LIPTOVSKOM HRÁDKU V REKONŠTRUOVANEJ HISTORICKEJ BUDOVE <i>New Forms of Building and Expanding Expositions in Ethnographic Museum in Liptovský Hrádok in Renovated Historical Building</i> Zuskinová Iveta	91

PREZENTÁCIA TRADIČNEJ ĽUDOVEJ KULTÚRY V ZÁPADOSLOVENSKOM MÚZEU V TRNAVE PO ROKU 1989 <i>Presentation of Traditional Folk Culture in Western Slovakia Museum in Trnava after 1989</i>	
Vičková Aneta	106
EXPOZÍCIA A VÝSTAVY TRADIČNEJ ĽUDOVEJ KULTÚRY VO VLASTIVEDNOM MÚZEU V GALANTE <i>Exposition and Exhibitions of Traditional Folk Culture in Museum of National History in Galanta</i>	
Danterová Izabela	123
MOŽNOSTI VYUŽITIA MODERNÝCH TECHNOLOGIÍ V NÁRODOPISNEJ EXPOZÍCI <i>Possibilities of Using Modern Technologies in Ethnographic Exposition</i>	
Mitrová Ľudmila	135
VÝSTAVNÁ ČINNOSŤ ÚĽUV-U A MÚZEA ĽUDOVEJ UMELECKEJ VÝROBY AKO SÚČASTI INŠTITÚCIE <i>Exhibitions of Centre for Folk Art Production and its Museum of Folk Art</i>	
Jad'ud'ová Libuša	146
PODIEL ETNOLÓGIE V PREZENTAČNÝCH AKTIVITÁCH ŠPECIALIZOVANÉHO MÚZEA MEDZI ROKMI 1989-2019 NA PRÍKLADE SLOVENSKEHO BANSKÉHO MÚZEA V BANSKEJ ŠTIAVNICI <i>Representation of Ethnology in Presentation Activities of Specialised Museum in 1989-2019 – Situation of Mining Museum in Banská Štiavnica</i>	
Denková Zuzana	159
MÚZEJNÉ DOKLADY TRADIČNEJ ĽUDOVEJ KULTÚRY V PREZENTAČNEJ ČINNOSTI REGIONÁLNEHO MÚZEA <i>Museum Documents of Traditional Folk Culture in Presentation Activity of Regional Museum</i>	
Géczyová Iveta	192
DVA PREZENTAČNÉ PROJEKTY SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA <i>Two Presentation Projects of Slovak National Museum</i>	
Halmová Mária – Zelinová Hana	203
PREMENY PREZENTÁCIE NÁRODOPISU V ZEMPLÍNSKOM MÚZEU V MICHALOVCIACH PO ROKU 1989 <i>Changes in Presentation of Ethnography in Zemplín Museum in Michalovce after 1989</i>	
Hrabovský Jozef – Demko Maroš	214
EDIČNÁ A VYDAVATEĽSKÁ ČINNOSŤ ÚĽUV-U <i>Editorial and Publishing Activity of Centre for Folk Art Production</i>	
Némethová Diana	227

Rozvoj prezentačnej činnosti slovenských múzeí je priamo odrazom celkového rozvoja múzejníctva v Slovenskej republike. Po roku 1989 sa aj v slovenskom múzejníctve začal transformačný proces, bolo nevyhnutné zamerať pozornosť predovšetkým na úpravu a zmeny v existujúcich expozíciách, ale tiež na obraty v koncepciách a prípravných procesoch v novej výstavnej činnosti. Múzeá v Slovenskej republike začali postupne reagovať na potreby modernej spoločnosti a prispôsobovať tomu aj svoju prezentačnú činnosť. Práve pre tieto okolnosti sa Etnologická komisia Zväzu múzeí na Slovensku rozhodla v roku 2019 zamerať konferenciu Etnológ a múzeum na zmeny v múzeách po roku 1989, vznik nových expozícií a ich zameranie, problémy s nimi späté, vznik a spoluprácu autorských kolektívov, ocenené výstavy, špeciálne výstavy a prezentáciu Slovenska v zahraničí, špeciálne formy prezentácie, spolupráca so školami a verejnosťou, vypracovávanie interaktívnych publikácií k výstavám a expozíciám.

Prínosom konferencie bola možnosť prezentácie odbornej činnosti pracovníkov múzeí, výmena odborných skúseností, budovanie interdisciplinárnej spolupráce medzi múzeami, vedeckými a vzdelávacími pracoviskami a vytvorenie priestoru pre nadväzovanie nových kontaktov a partnerstiev.

Vzhľadom k danej problematike bola ako odborná garantka projektu oslovená PhDr. Gabriela Podušelová, štatutárny zástupca GR SNM, námestníčka GR SNM pre Úsek odborných činností Slovenského národného múzea.

Michaela Škodová

EXPOZIČNÁ ČINNOSŤ MÚZEÍ – OKNO DO ZBIERKOVÉHO FONDU MÚZEA

*Exposition Activity of Museums-
Window to Museum's Art Collection*

Podušelová Gabriela

Múzeum ako inštitúcia je na svete niekoľko storočí, ak neberieme do úvahy protomuzeálne obdobie, kedy hovoríme o zberateľstve ako záľube zvyčajne mocných, ako o akte, ktorého cieľom bolo vyvolávať spomienky (Waidacher), pomocou predmetov pripomínať si udalosti či osoby, osobnosti. V neustále meniacom sa svete – veď už antický filozof Herakleitos z Efezu povedal, že všetko sa mení v plynúcom čase – „*Pantha reí*“ či „*Nikdy nevstúpiš do tej istej rieky.*“ V čase sa menilo aj vnímanie múzeí spoločnosťou napriek tomu, že základné činnosti múzeí – akvizícia, tezurácia, komunikácia – zostávajú nemenné. Menia sa len spôsoby ich vykonávania, realizácie, no cieľ zostáva ten istý.

Múzeá zostávajú miestom, kde sú zhromažďované, uchovávané a vystavené zbierkové predmety pre ľudskú reflexiu, poznávanie a vzdelávanie. Múzeá sa stali miestom pre dialóg a kritické myslenie. Múzeá poskytujú priestory, v ktorých sa komunita môže zhromažďovať, aby poznávala svoje dedičstvo, diskutovala o ňom, ale aj tu sa konfrontovala so svojou identitou, nadobúdala pocit šťastia či už z hrdosti na dedičstvo predkov alebo pre pocit šťastia z vnímania krásy, prezentovanej múzejnými zbierkami. Múzeá otváraním sa pre diskusie sa stali miestom zdieľaných skúseností, miestom na výmenu názorov, pričom platformou na dialóg rozličných skupín je zobrazovanie identity alebo niektorej jej časti prostredníctvom zbierok múzea.

Múzeá sú aj miestom na interpretáciu kultúrneho dedičstva, komunikujú chápanie sveta komunitou, čím prispievajú k formovaniu nášho vnímania existencie človeka a komunity: týmito aktivitami sa múzeá spolupodieľajú na formovaní svetonázoru jedinca a jeho novej korekcii prostredníctvom múzejných zbierok a informácií, ktoré sú zakódované v zbierkových predmetoch. Tradičná múzejná prezentácia, interpretácia hmotnej kultúry a ostatných kultúrnych symbolov je v súčasnosti pre múzeá a ich kurátorov výzvou, keďže verejnosť očakáva, že múzeá poskytnú svojimi zbierkami informácie o podiele komunity na tvorbe dejín. Múzeá svojimi prezentačnými aktivitami, chápanými v tom najširšom význame prezentácie, napomáhajú spoluvytváraníu obrazu o dejinách komunity, spoločenstva, regiónu. Treba si uvedomiť, že materiálna kultúra je odrazom i obrazom spôsobu života komunit, etník, žijúcich v regióne, ich vnímania sveta a zaobchádzania so svojím okolím, prírodou. Materiálna kultúra (v múzeu sú to zbierkové predmety) odovzdáva odkazy, ktoré nám pomáhajú pochopiť, prečo dejiny postupujú takýmto smerom.

Múzeá prostredníctvom špecifických foriem múzejnej komunikácie poskytujú verejnosti informácie, a to informácie o neprebernom množstve podôb minulosti. Na to im slúžia najmä informácie ukryté, zakódované v zbierkových predmetoch. Poskytovanie akýchkoľvek informácií v súčasnosti, preplnenej informáciami rozličného druhu, je mimoriadne náročné. Popri nových, najmä multimediálnych spôsoboch poskytovania informácií sú veľkou konkurenciou múzeí aj rozličné vedecké parky a informačné centrá. Tieto inštitúcie pomocou modernej techniky dokážu prezentovať takmer každú zaujímavú tému a previesť návštevníkov virtuálnym svetom nielen histórie, ale aj budúcnosti, pričom to všetko je založené na vedeckých poznatkoch. Informácie spracované a sprostredkované elektronickými médiami sú najmä doménou vedeckých a informačných centier. **Prezentácia originálu** je jediný silný argument, ktorý dáva múzeám šancu udržať si u verejnosti svoje osobité postavenie.

Vďaka originálu – zbierkovému predmetu - je múzeum stále jedinečné v širokej škále prezentačných centier. Sú to predovšetkým zbierky autentických trojrozmerných artefaktov, ktorými múzeá komunikujú minulosť. V múzeu je prvotným nositeľom informácie originál - zbierkový predmet, pomocou ktorého múzeum poskytuje informácie, a to informácie o minulosti, jej mnohorakých a špecifických podobách.

Jednou z činností múzeí, ktorú najviac ovplyvnili zmeny v spoločnosti aj očakávania verejnosti vo vzťahu k múzeu, je oblasť komunikácie, spôsoby prezentácie súčastí kultúrneho dedičstva, zbierok – originálov. Vývoj múzeí od kabinetu kuriozít k *theatrum mundi* je dobre známy. Na začiatku bola snaha vystaviť čo najviac originálov, ukázať bohatstvo múzejných zbierok. No už niekoľko desaťročí nepostačuje len vystavenie originálov bez príbehu, bez popisu zbierkových predmetov, uvedenia súvislosti, významových a obsahových konotácií. Nepostačujú ani popisy zbierkových predmetov, popisné a vysvetľujúce texty či sprievodné tlačoviny. Postupom času sa ukázalo, že takto postavená expozícia - aj keď jej obsah je vytvorený na vedeckom základe - už dávno nestačí. Návštevníkov už neuspokojuje len jednoduché prezeranie si zbierkových predmetov. Požaduje viac. **Múzeá postupne prechádzajú od fascinácie predmetmi k fascinácii príbehmi, podujatiami.** Od údivu a obdivu prechádza múzeum k zážitkom a interaktivite. Súčasné štandardy prezentácie pracujú pri tvorbe expozícií a výstav s množstvom podnetov, ktoré sú súčasťou expozície, výstavy a ktoré sú zamerané na zmysly a atmosféru. Využívanie rozličných technických pomôcok je zamerané často na detail zbierkového predmetu, zdôraznenie jeho výnimočnosti a jedinečnosti, jeho historický, kultúrny a vedecký význam, zdôraznenie súvislosti s historickým vývojom komunikovanej témy, príbehu, zdôraznenie jeho významu ako nositeľa nových či závažných informácií. Cieľom týchto nástrojov a pomôcok je zároveň pritiahnúť pozornosť návštevníka, komunikovať dôležité odkazy, informácie zakódované v zbierkových predmetoch. **Ak akceptujeme tézu,**

že múzeum je miestom na interpretáciu kultúrneho dedičstva, komunikuje chápanie sveta a prispieva k formovaniu názorov na videnie sveta, je nevyhnutné pri tvorbe základných prezentačných činností expozícií a výstav, dôsledne zohľadňovať ich možnú informačnú hodnotu vo vzťahu k prezentovanej téme – obsahu expozície, výstav, publikácie.

Základné prezentačné aktivity múzea, spojené s interpretáciou hmotnej kultúry a ostatných kultúrnych symbolov sú v súčasnosti pre kurátorov ako odborných zamestnancov vykonávajúcich odborné zhodnocovanie a vedecké skúmanie zbierkových predmetov a následne posúvajúcich tieto poznatky do podoby prezentačných aktivít, **veľkou výzvou. Verejnosť očakáva, že múzeá poskytnú** prostredníctvom týchto aktivít a na to nadväzujúcich tlačových výstupov **informácie o mnohorakých podobách minulosti, o podiele komunity, regiónu na tvorbe dejín.** V tomto procese zohráva mimoriadne dôležitú úlohu aj skutočnosť, že múzeá prezentujú špecifickými prostriedkami múzejnej komunikácie len malé percento svojho zbierkového fondu (5-10 percent). Podstatná časť zbierkového fondu je uložená v depozitároch a jej úlohou je predovšetkým prispieť k vedeckému skúmaniu a poznaniu rozličných javov minulosti. Tu je nevyhnutné vychádzať zo základnej premisy múzea ako inštitúcie - múzeá boli a sú vedecko-výskumnými pracoviskami. Jedným zo základných cieľov vedecko-výskumnej činnosti múzea je vedecké skúmanie zbierkových predmetov ako informačného zdroja pre poznávanie peripetií vývoja spoločnosti a prírody. Pri skúmaní niektorých tém minulosti je úloha múzeí nezastupiteľná – spravujú originály predmetov kultúrnej hodnoty, ktoré obsahujú priame informácie o minulosti a v žiadnej inej inštitúcii ako múzeu ich nenájdeme.

Základné penzum informácií, ktoré múzeá získavajú odborným zhodnocovaním a vedeckým skúmaním zbierkových predmetov, prezentuje múzeum predovšetkým **v stálych expozíciách.** Pri pojme expozícia sa zvyčajne stretávame najmä

s prívlastkami „základná prezentačná forma múzea“, „miesto prvého kontaktu návštevníka s múzeom“, čo je občas doplnené konštatovaním, že ide o dlhodobý prezentačný projekt prístupný verejnosti v temer nezmenenej podobe niekoľko rokov. Zákon o múzeách a o galériách v základných pojmoch definuje pojmy „expozičia a výstava“, pričom ich charakterizuje ako „súbor zbierkových predmetov vrátane ich faksimílií, kópií, replík a reprodukcí a predmetov kultúrnej hodnoty, ktoré nie sú odborné spravované múzeom alebo galériou, vrátane ich faksimílií, kópií, replík a reprodukcí, ktoré sú zostavené do tematického celku s cieľom ich verejnej prezentácie a sprístupnenia“. Ďalším hodnotiacim kritériom, spájaným s pojmom expozičia, je dĺžka trvania expozičie. Názory na to, koľko má trvať expozičia, sú rozdielne, napr. Waidacher hovorí o trvaní 10-15 rokov. Odpoveď na to, čo je veľa alebo málo, poskytuje samotný stav expozičie, aktuálnosť jej príbehu. Niektoré expozičie sú neaktuálne už po roku. Iné prežijú niekoľko desaťročí – napr. expozičie SNM-EM v Martine slúžia verejnosti od roku 1974. Na fyzickom stave expozičie je znateľný zub času, no obsahovo sú expozičie stále aktuálne. Dĺžka trvania expozičii je podmienená viacerými faktormi, jedným z najdôležitejších faktorov sú financie.

Prostredníctvom expozičii a výstav múzeum plní svoju službu verejnosti, je to najdôležitejší nástroj komunikácie múzea s verejnosťou. Tvorí významný rozdiel medzi múzeami a archívami na jednej strane a na druhej strane medzi múzeami a zábavnými centrami. Málokedy sa pri hodnotení expozičie hovorí o expozičii ako o zdroji rozličných informácií, pričom múzejné expozičie poskytujú veľmi široký diapazón informácií. Štruktúra a podoba poskytovaných informácií je daná profiláciou a špecializáciou múzea. Môžeme povedať, že nejestvuje ľudská aktivita, ktorú by múzeá nedokumentovali svojou akvizičnou činnosťou a následne neprezentovali špecifickými prostriedkami múzejnej komunikácie. Múzeá sa v súčasnosti boria s rastúcou konkurenciou širokého spektra organizácií ponúkajúcich voľnočasové aktivity.

Z tohto dôvodu musia presvedčivo pretaviť svoje silné stránky do ponuky pre verejnosť. Na to, aby to urobili prítlačivo a na základe najnovších vedeckých poznatkov, musia si pred tvorbou expozície odpovedať na niektoré otázky.

Jednou z najdôležitejších skutočností vplyvajúcich na tvorbu expozície je **odpoveď na otázku, či je zbierkový fond múzea dostatočný (vlastné zbierkové predmety), aby múzeum mohlo zvolenú tému optimálne dokumentovať a prezentovať**, aby mohlo dostatočne výpovedne rozpovedať príbeh o minulosti. Je síce možné využiť aj výpožičky z iných múzeí, no pri dĺžke trvania expozícií to môže byť problém (pri tvorbe výstav sú výpožičky z iných múzeí skôr pravidlom.) Väčšina múzeí nie je ochotná zapožičiavať zbierkové predmety na niekoľko rokov. Nahradenie originálov kópiami alebo reprodukciami je často využívaným spôsobom na dorozprávanie príbehu expozície, no uberá jej na autenticite a originalite. Tento prístup je možno akceptovať, ak ide o expozície tvorené na základe spoločenskej objednávky (prezentácia významných dejinných udalostí, osobností našich dejín) alebo dlhodobé použitie originálu môže viesť k jeho poškodeniu a celkovej fyzickej degradácii (prezentácia originálov rukopisov, tlačovín rozličného druhu). Bohatý zbierkový fond je základom, na ktorom sa buduje expozícia. Lenže samotná fyzická existencia, vlastníctvo zbierkových predmetov nestačia na vytvorenie novej expozície. K vytvoreniu expozície je potrebné poznať aj výpovednú a informačnú hodnotu zbierkových predmetov, zhodnotiť výsledky vedecko-výskumnej činnosti múzea. **Je náš múzejný výskum**, naše poznanie príbehu, ktorý chceme prezentovať v expozícií, **dostatočný**, aby sme mohli prezentovať múzejný zbierkový fond v nových, no vedecky potvrdených a overených kontextuálnych súvislostiach, **prinesieme novou expozíciou nové informácie**, alebo expozícia bude len ďalším variantom už vypovedaného príbehu? To znamená, že **musíme si odpovedať na otázku, aká a v čom bude jedinečnosť**. Múzeá sa v súčasnosti boria s rastúcou konkurenciou širokého spektra organizácií ponúkajúcich voľnočasové aktivity. Z tohto dôvodu musia

presvedčivo pretaviť svoje silné stránky do ponuky pre verejnosť. Na to, aby to urobili príťažlivo a na základe najnovších vedeckých poznatkov, musia si pred tvorbou expozície odpovedať na niektoré otázky.

Jednou z najdôležitejších skutočností vplyvujúcich na tvorbu expozície je **odpoveď na otázku, či je zbierkový fond múzea dostatočný (vlastné zbierkové predmety), aby múzeum mohlo zvolenú tému optimálne dokumentovať a prezentovať**, aby mohlo dostatočne výpovedne rozpovedať príbeh o minulosti. Je síce možné využiť aj výpožičky z iných múzeí, no pri dĺžke trvania expozícií to môže byť problém (pri tvorbe výstav sú výpožičky z iných múzeí skôr pravidlom.) Väčšina múzeí nie je ochotná zapožičiavať zbierkové predmety na niekoľko rokov. Nahradenie originálov kópiami alebo reprodukciami je často využívaným spôsobom na dorozprávanie príbehu expozície, no uberá jej na autenticite a originalite. Tento prístup je možno akceptovať, ak ide o expozície tvorené na základe spoločenskej objednávky (prezentácia významných dejinných udalostí, osobností našich dejín) alebo dlhodobé použitie originálu môže viesť k jeho poškodeniu a celkovej fyzickej degradácii (prezentácia originálov rukopisov, tlačovín rozličného druhu). Bohatý zbierkový fond je základom, na ktorom sa buduje expozícia. Lenže samotná fyzická existencia, vlastníctvo zbierkových predmetov nestačia na vytvorenie novej expozície. K vytvoreniu expozície je potrebné poznať aj výpovednú a informačnú hodnotu zbierkových predmetov, zhodnotiť výsledky vedecko-výskumnej činnosti múzea. **Je náš múzejný výskum**, naše poznanie príbehu, ktorý chceme prezentovať v expozícií, **dostatočný**, aby sme mohli prezentovať múzejný zbierkový fond v nových, no vedecky potvrdených a overených kontextuálnych súvislostiach, **prinesieme novou expozíciou nové informácie**, alebo expozícia bude len ďalším variantom už vypovedaného príbehu? To znamená, že **musíme si odpovedať na otázku, aká a v čom bude jedinečnosť pripravovanej expozície**, čo odlišuje pripravovanú expozíciu od expozícií ostatných múzeí. Veď všetky múzejné expozície

prezentujú originály - zbierkové predmety a ich základnými Kritériami sú: autenticita, jedinečnosť, originalita a neopakovateľnosť. Napriek tomu sa treba zamyslieť nad tým, či prinesie novo pripravovaná expozícia - aj keď postavená na origináloch - nové informácie pre návštevníka.

Ak odhliadneme od skutočnosti, že niektoré expozície sú vytvorené na základe spoločensko-politickej objednávky a ich úlohou je pripomínať a prezentovať významné míľniky našich národných dejín a osobnosti, ktoré tvorili dejiny, treba si aj pri tvorbe takejto expozície postaviť aj otázku, či **bude nová expozícia dostatočne prístupná pre verejnosť, či si nájde svojho návštevníka**, aj keď sa ráta už pri jej príprave, že jej najčastejšími návštevníkmi budú žiaci a študenti. Tu je naozaj potrebné klásť dôraz na skutočnosť, že každú expozíciu pripravujeme pre širokú verejnosť. Pre odborníkov v danej oblasti môže múzeum pripraviť doplnkový tlačený materiál, napr. katalóg s presným odborným popisom najvýznamnejších zbierkových predmetov. Pri expozícií je potrebné prihliadať aj na to, že bude dlhodobo využívaná, jej realizácia je finančne náročná, je určená nielen miestnej komunite, ale – napr. vo vlastivedne orientovaných múzeách – **bude slúžiť ako základný zdroj informácií o špecifikách histórie a kultúry regiónu – je určená aj pre „cezpoľných“**, napr. v hlavnom meste by mala byť expozícia, ktorá priblíži históriu a kultúru krajiny. Od regionálnych múzeí vlastivedného zamerania sa očakáva, že porozprávajú príbeh regiónu, prípadne budú prezentovať v samostatnej expozícií niektorú z jeho špecifik, napr. špeciálnu remeselnú výrobu(pláteníctvo, šafraníctvo, olejkárstvo, hrnčiarstvo), prosperujúce priemyselné odvetvie v minulosti (baníctvo, sklárstvo a pod.) alebo etnografické špecifiká regiónu nadväzujúce na spôsoby zabezpečovania obživy (pastierstvo, ovčiarstvo, pestovanie a spracovanie ľanu apod.). Ak je nám jasné, aký príbeh chceme rozprávať, a sme presvedčení, že máme dostatok materiálu (zbierkových predmetov), ktoré nám pomôžu vyrozprávať tento príbeh, máme aj odborníkov, ktorí sú schopní postaviť nielen sujet príbehu, ale aj vytvoriť celý scenár,

môžeme pristúpiť k realizácií expozície – od ideového zámeru, cez libreto k technickému scenáru. Hotový scenár expozície, obsahujúci texty, rozdelené podľa významu do viacerých skupín, zoznam zbierkových predmetov s údajmi o fyzickom stave, rozmermi, odovzdáme do rúk ďalším odborníkom – architektom a výtvarníkom.

Už pri príprave a ideovej tvorbe expozície je nevyhnutné riešiť otázky spojené s jej realizáciou a jej následným využívaním. Ide najmä o architektonicko-výtvarné riešenie (členenie expozície v priestore, jej umiestnenie v objekte múzea, vlastný dizajn výstavy/expozície). Na to nadväzuje technické vybavenie, využitie už všadeprítomnej multimedialnej techniky a celkové technické vybavenie. Múzeum – v súlade so svetovými trendmi - **si musí osvojiť moderné prezentačné nástroje, aby sa stalo „divadlom“ dejín a umenia, v ktorom sú nefalšovanými hercami zbierkové predmety.** Aj tieto v podstate technické detaily bez priameho vplyvu na obsah príbehu expozície, ovplyvňujú príťažlivosť expozícií pre návštevníka, nasmerovanie jeho záujmu a vyvolanie príjemných pocitov z vnímania celkového vyznenia expozície, ktoré môže umocniť aj pocitu komfortu, ak v expozícii boli citlivo zakomponované oddychové zóny. „Upútaj, aby si zvýšil túžbu venovať pozornosť! (poznávať, tešiť sa z krásy).“

V historickom kontexte, s pohľadom do minulosti múzejných prezentácií pri pohľade na fotografie múzejných expozícií spred niekoľkých desaťročí je vidieť, že prístup k prezentácii múzejných zbierok sa mení. Ak bolo snahou napr. v 19. storočí a v prvej polovici 20. storočia vystaviť čo najviac zbierkových predmetov a expozícia mala v tom období často podobu toho, čomu dnes hovoríme otvorený depozitár, dnes je cieľom expozícií (aj výstav) ponúknuť návštevníkovi zaujímavý príbeh rozprávaný zbierkovými predmetmi a ich bohatým informačným potenciálom. Do tvorby súčasných expozícií (s presahom niekoľko desaťročí do minulosti) vstupuje mimoriadne výrazne nový faktor – architektonické a výtvarné stvárnenie expozície, ktoré zohľadňujú popri vyššie uvedených faktoroch aj niektoré psychologické aspekty, napr. rozsah schopnosti človeka

vnímať nové informácie, rozsah percepcie človeka pri stretnutí s novými údajmi, predpokladaný rozsah vzdelania návštevníka - napr. pri tvorbe expozície sa ráta s tým, že najčastejším návštevníkom expozícií, výstav sú osoby minimálne so stredoškolským vzdelaním, do múzea ich vedie snaha získať nové poznatky, často podmienená nielen oficiálnym vzdelaním, ale aj koníčkom či zberateľstvom. Ide tu o informovaného návštevníka.

Architektonické a výtvarné riešenie expozície musí zohľadňovať aj ďalšie dôležité faktory, ide najmä o:

- faktory podmienené schopnosťou človeka vnímať a spracovávať vizuálne vnemy - umiestnenie zbierkových predmetov v priestore v optimálnej polohe,
- umiestnenie a výber dominantných zbierkových predmetov ako posúvačov času pri rozprávaní príbehu, ktorý expozícia rozpráva,
- dynamickosť prezentácie zbierkových predmetov, napr. striedanie dominantných zbierkových predmetov a zbierkových predmetov, kópií a reprodukcí doplňujúcich základnú ideu, ktorú expozícia rozpráva,
- svetelnosť v expozícií zohľadňujúca fyziologické predpoklady človeka vnímať predmety, (vhodným svetlom zdôrazniť najhodnotnejšie zbierkové predmety),
- intenzita použitého svetla vo vzťahu k ochrane zbierkových predmetov (svetelnosť, množstvo luxov ako jeden z faktorov negatívne vplyvujúcich na stav zbierkových predmetov),
- použitie takých výstavných prvkov, ktoré nebudú dominovať expozícií, ale zdôraznia krásu a hodnotu prezentovaných zbierkových predmetov (expozícia nie je prezentáciou výstavných prvkov),
- texty v expozícií a ich rozsah (príliš dlhé texty sú únavné, návštevníci ich nečítajú, odvádzajú od vnímania

a percepcie zbierkových predmetov), ich výtvarno-grafické spracovanie a umiestnenie v expozícii (farebnosť textov, veľkosť písma – použitie viacerých veľkostí)

- použitie a umiestnenie multimédií v expozícii riešené s prihliadnutím na skutočnosť, že základným stavebným prvkom expozície je zbierkový predmet. Nie je potrebné ani v čase čoraz viac využívanej virtuálnej reality prehustiť expozíciu, výstavu digitalizovanými zbierkovými predmetmi a inými prvkami virtuálnej reality. Múzejná expozícia nie je kino ani iná premietacia sála. Prostredníctvom týchto médií treba rozširovať informačný potenciál expozície, ako doplnkový zdroj informácií, ktorý slúži na zatraktívnenie vlastnej prezentácie
- oddychové zóny v expozícii, ktoré prihliadajú aj na fyzické možnosti človeka, vytvorenie oddychových miest, ktoré umožňujú tiché zamyslenie nad obsahom expozície či intenzívne vnímanie niektorých zbierkových predmetov napr. výtvarných diel v galerijných expozíciách.

Ak tvoríme novú expozíciu, už pri koncipovaní ideového zámeru je potrebné si ujasniť spôsob sprístupnenia expozície.

Ide najmä o odpovede na otázky, či bude expozícia prístupná len s lektorom (niektoré zámocké a hradné expozície), či sa bude môcť návštevník pohybovať sám bez sprievodcu po expozícii a v expozícii budú zamestnaní dozorcovia, či sa budú v expozícii konať prednášky, špeciálne vyučovacie hodiny. Súčasťou odpovede na otázky o spôsobe sprístupnenia expozície je odpoveď na otázky, aké **sprievodné materiály** pripraví múzeum **o expozícii pre návštevníka**. Ináč treba pristupovať k tvorbe sprievodných materiálov, ak je expozícia prístupná len s lektorom, ináč ak expozíciu si môže návštevník pozrieť sám. **Optimálnym riešením pri príprave materiálov k expozícii je ponúkať verejnosti širšie spektrum materiálov.** Základom je drobný informačný materiál (skladačka) so základnými informáciami o expozícii, múzeu. Viac informácií

poskytne sprievodca k expozícii. Tu má priestor kurátor, resp. tím tvoriaci expozíciu obširnejšie povysvetľovať príbeh expozície, doplnený bohatým obrazovým materiálom a popisom najhodnotnejších zbierkových predmetov. K expozícii je možné spracovať aj katalóg, ktorý popri úvodnej štúdiu približujúcej príbeh expozície, poskytne aj viac najmä vedecky overených faktov k prezentovanej téme a vedecky spracovaný katalóg vystavených zbierkových predmetov. Samozrejme, základné informácie o expozícii sa v súčasnosti automaticky spracovávajú aj v elektronickej podobe a zverejňujú na internete a sociálnych sieťach.

Expozícia je priestor, kde múzeá sprístupňujú poznatky, informácie, údaje, ktoré získavajú prostredníctvom zhromažďovania a následného odborného zhodnocovania a vedeckého skúmania zbierkových predmetov. V expozícii múzeum v súlade so svojím zameraním a špecializáciou sprístupňuje zbierkové predmety verejnosti najmä na účely štúdia, poznávania, vzdelávania a estetického zážitku špecifickými prostriedkami múzejného výstavníctva. Vystaviť zbierkové predmety (aj súbor zbierkových predmetov) sám o sebe, teda bez ďalších textových informácií, by sme mohli v hrubo zvlgarizovanej podobe považovať za upratané skladisko. Rozhodne nie za jednu zo špecifických foriem múzejnej komunikácie, a teda ani nie za jednu zo základných prezentačných foriem múzea. Expozíciu bez textov by sme v mohli maximálne považovať za tzv. otvorený depozitár ako špecifickú formu múzejnej prezentácie. No aj pri tejto špecifickej forme je potrebné rátať s informáciami pre nezasväteného návštevníka, ktorý nemusí poznať pojem „otvorený depozitár“ (či depozitár vôbec). Podobne je to aj pri špecifických expozíciách ako sú zámocké, kaštieľne, hradné expozície či expozície ľudovej architektúry v prírode. Aj tu je nevyhnutné rátať so slovnou informáciou pre návštevníka.

Expozícia, to nie sú len zbierkové predmety, to sú najmä informácie získané zo zbierkových predmetov a o zbierkových predmetoch, prezentované v expozícií vo forme doplňujúcich textov.

Expozície v múzeu tvoria ideovú a informačnú platformu,

ale aj priestorovú platformu pre ďalšie prezentačné aktivity múzea ako napr. prednášky, špeciálne hodiny pre školy a ďalšie vzdelávaco-poznávacie aktivity. Tvorba novej expozície je plánovaný proces, na ktorom sa zvyčajne podieľa tím odborníkov rozličných profesií. Ideovým vodcom je kurátor, ktorý vytvorí základ – ideový zámer + libreto. Zvyčajne ideovú a obsahovú stránku expozície od ideového zámeru po technický scenár vytvára viac osôb. Tento proces je spojený s množstvom diskusií, výmenou názorov i názorovými stretmi. Je to vlastne proces tvorby príbehu, ktorý autorský kolektív chce v novej expozícii prezentovať. Postupne sa do tvorivého kolektívu pridávajú ďalšie profesie, najmä konzervátori, reštaurátori, múzejní pedagógovia, odborníci na marketing a komunikáciu, odborníci na multimédiá. Scenár novej expozície je dielom kolektívu, ktorý sleduje spoločný cieľ – pútavo vyrozprávať príbeh z minulosti, kde sú hlavnými aktérmi zbierkové predmety. Pri tvorbe príbehu už pracujú aj s predstavou o jeho využívaní verejnosťou (začiatok príbehu, posun návštevníkov v expozícii, oddychové zóny, podmienky na prednášky, hodiny, edukačné prvky v expozícii apo.) Až keď si kolektív ujasní obsah príbehu, spíše zoznam aktérov príbehu, doplní textami, začne spolupracovať s výtvarníkom, architektom. V rámci tejto spolupráce musí byť na oboch stranách dostatok tolerancie, ochoty ku kompromisom a rešpektovanie špecifík povolania všetkých zúčastnených. Kurátor neprojektuje, na to je architekt, výtvarník, odborník na múzejné výstavníctvo. Kurátor usmerňuje výtvarníka, architekta, čo je pre sprístupnenie obsahu a príbehu expozície dôležité, dokonca nevyhnutné a spolu hľadajú najpútavejší a divácky najzaujímavejší spôsob prezentácie.

Expozícia – jej tvorba, obsahové zameranie patria k najdôležitejším úlohám v celkovej činnosti múzea a jeho strategickom plánovaní. Jej základným poslaním je sprostredkovať prístupným a pútavým spôsobom bohatstvo zbierkového fondu múzea ako zdroj informácií o prírode a minulosti ľudského rodu v jej mnohokrakých podobách.

POUŽITÁ

LITERATÚRA:

- BRABCOVÁ, A: Brána muzea otvorená. Nadace Open Society Fund Praha. ISBN 80-86213-28-5
- Definovanie úlohy múzea v súčasnej spoločnosti. Zborník. Vydalo Slovenské národné múzeum v rámci projektu Múzeá tretej generácie. Bratislava 2013. ISBN 978-80-8060-301-4
- Muzeológia. Teória & Prax. Zborník príspevkov z muzeologickej konferencie. Vydal Zväz múzeí na Slovensku. Banská Štiavnica 2006. ISBN 80-969561-7-5
- Múzejná dokumentácia druhej polovice 20. storočia. Problematika komplexnej múzejnej dokumentácie obdobia po roku 1989. Vydal Zväz múzeí na Slovensku. ISBN 978-80-969702-3-0
- Uchovávanie a sprístupňovanie tradičnej ľudovej kultúry v súčasnosti. Zborník príspevkov zo sympózia. Vydalo Centrum pre tradičnú ľudovú kultúru Bratislava 2018. ISBN 978-80-970602-6-8
- Waidacher, F.: Príručka všeobecnej muzeológie. SNM Bratislava 1999. ISBN 80-8060-015-5
- Zásady štandardizácie a zvyšovania kvality múzeí. Výstup projektu ICOM ICR 1999-2002. Vydal Zväz múzeí na Slovensku v spolupráci so SK ICOM. Bratislava 2015. ISBN 978-80-972076-0-1

ANALÝZA VÝSTAVNEJ ČINNOSTI ETNOLÓGOV V MÚZEÁCH V ROKOCH 2015 – 2017

*Analysis of Exposition Activities of Museum
Ethnologists in 2015 – 2017*

Mgr. Eva Ševčíková

Abstrakt: *Etnografické zbierky, práca s nimi a ich využitie predstavujú v múzeách na Slovensku jednu z najvýznamnejších oblastí múzejnej práce. Ak je v múzeu zastúpená pozícia etnológa, jeho pôsobenie môže výrazne ovplyvniť výslednú odbornú i celkovú komunikačnú úroveň inštitúcie. Pre poznanie aktuálneho stavu problematiky realizovala autorka dotazníkový prieskum zameraný na činnosť etnológov v slovenských múzeách v období rokov 2015 – 2017. V príspevku analyzuje výsledky prieskumu na tému: výstavy s etnografickým/etnologickým zameraním.*

Kľúčové slová: *etnológia v múzeu, dotazníkový prieskum, výstavná činnosť, analýza*

Etnografické zbierky, práca s nimi a ich využitie predstavujú v múzeách na Slovensku – vzhľadom na skladbu zbierkových fondov – jednu z najvýznamnejších oblastí múzejnej práce. Ak je v múzeu pozícia etnológa zastúpená, jeho pôsobenie môže výrazne ovplyvniť výslednú odbornú i celkovú komunikačnú úroveň inštitúcie. Akým spôsobom a v akom rozsahu je podmienené jeho odbornosťou a schopnosťou aktívne sa venovať svojej špecializácii.

Odborný pracovník múzea – etnológ by mal byť nielen odborne schopným bádateľom, „zberateľom“, dokumentátorom, lektorom, ale aj tvorcom expozícií a výstav.

Zmena predmetu bádania etnológie v súčasnosti – aj v múzeu?

Základným predpokladom pre kvalitné naplnenie etnologickej práce v múzeu je vzájomné prepojenie a prienik predmetov dvoch vedných disciplín – etnológie a muzeológie. „Spoločenská zmena v roku 1989 nepriniesla zmeny len v politickom, hospodárskom, spoločenskom a kultúrnom živote spoločnosti, ale aj v problematike spoločenských vied. Na zmeny postupne reagovala aj slovenská etnológia, presnejšie slovenskí etnológovia. Značná časť z nich sa zhladla v kultúrnej a sociálnej antropológii. ... Opustili skúmanie spôsobu života a tradičnej kultúry etnických spoločenstiev – klasického predmetu etnológie, a vo veľkom sa začali zaujímať najskôr o problém identity, teraz už aj diverzity malých sociálnych skupín.“¹ Ak platí uvedené tvrdenie reflektujúce zmenu predmetu bádania súčasnej etnológie, otázne ostáva aplikovanie takto orientovanej vedeckej disciplíny v prostredí múzeí, ktoré sú v mnohom vymedzené už jestvujúcimi etnografickými zbierkami. Už z ich pomenovania je jasné, že boli budované ako etnografické,² to znamená, že boli zamerané na výskum genézy a etáp vývoja ľudovej kultúry. Pretrvávanie pri etnografickom (z pohľadu vývoja vedy teda konzervatívnom) prístupe je preto z pohľadu múzejníkov a múzejnej praxe prirodzené a logické. Pre potreby etnológie v múzeu je dôležité, aby bola definícia predmetu skúmania akceptovateľná a aplikovateľná pre prácu so zbierkovými predmetmi.³

¹ BENŽA, M. Slovenská etnológia potrebuje inú paradigmu. In: HALMOVÁ, M., ed. *Dokumentácia druhej polovice 20. storočia a súčasnosti*. Martin: SNM, 2012, s. 9-14. ISBN 978-80-8060-286-4, s. 9.

² Dodnes sa používa pomenovanie odboru etnografia aj v oficiálnych štatistikách, akými sú napr. Výročné správy o činnosti múzeí na Slovensku, dostupné na www.snm.sk.

³ Mojmir Benža v príspevku prednesom na konferencii *Etnológ a múzeum* v roku 2012 v Martine na tému dokumentácie druhej polovice 20. storočia a súčasnosti hovoril v tomto kontexte o potrebe zmeny: „Akú teda mám na mysli paradigmu, ktorú potrebuje slovenská etnológia? Budúcnosť etnológie vidím v návrate k pôvodnej koncepcii etnológie, k vede o súčasnom spôsobe života etnických spoločenstiev.“ BENŽA, odk. 1, s. 13. Okrem citácií z textu publikovaného v zborníku z konferencie vychádza autorka príspevku aj z ďalších definícií M. Benžu, ktoré jej poskytol v rukopisnej podobe.

Pre múzejnú prax je vhodná definícia M. Benžu⁴: etnológia je veda skúmajúca spôsob života etnicky, konfesionalne, geograficky alebo inak determinovaných spoločností. Spôsob života predstavuje súhrn správania a činností, ktorými jednotlivec, skupina alebo spoločnosť uspokojujú svoje každodenné i príležitostné potreby, ktorými rozvíjajú a reprodujú svoju existenciu. Spôsob života sa skladá z týchto tematických okruhov: zamestnanie, bývanie, stravovanie, odievanie, rodinný život, spoločenský život, predstavy a vedomosti a voľný čas. Pre základnú orientáciu v predmete bádania etnológie, aj na pôde múzea, možno uviesť zaužívané členenie:

- materiálna kultúra (zamestnanie, bývanie, odievanie, stravovanie)
- duchovná kultúra (rodinný život a spoločenský život)
- folklorizmus (slovesný, hudobný, tanečný, dramatický a výtvarný prejav).

Definovanie predmetu bádania a následné tematické členenie obsahu výskumu je pre súčasnú etnomuzeológiu mimoriadne dôležité.⁵ Sú to témy, o ktoré by sa mali etnológovia v múzeách čo najviac zaujímať, skúmať ich, ak chcú priniesť poznatky o nedávnej minulosti či súčasnosti. Časové hľadisko a jeho definovanie v troch rovinách – kultúrne dedičstvo, nedávna minulosť a súčasnosť – je rovnako podstatné. Ako mimoriadne dôležitá sa v kontexte etnomuzeológie javí práve nedávna minulosť. Jej dokumentovanie je reálnym plnením funkcie múzea, t. j. zachovania pamäti. Zameranie na uvedené časové obdobie je spojené s viacerými pozitívnymi faktormi, najmä tým, že predmety dokladujúce spôsob života v nedávnej minulosti existujú (v reálnom čase, priestore, často aj funkcii) a sú dostupné (pre múzejníka je dôležitá nielen hodnota, ale aj spôsob a cena, za ktorú môže predmety získať). Nemenej významné je aj to, že ľudia – nositelia informácií (ktorí sú základným prameňom pre etnologické bádanie) tu tiež ešte sú.

⁴ Pozri odk. 3.

⁵ ŠEVČÍKOVÁ, E. Etológia v múzeu v súčasnosti. In: *Múzeum*. 2018, roč. LXIV, č. 3, s. 3 – 9. ISSN 0027-5263.

Dotazníkový prieskum Úloha etnológie/etnografie v múzeu v súčasnosti

Ako a čím naplňajú svoju odbornú prácu etnológovia v múzeách? Ktorým témam venujú pozornosť a ktorým naopak nie? Prejavila sa zmena a posun predmetu bádania vedeckej disciplíny aj v prostredí aplikovanej etnomuzeológie? Je dokumentácia súčasnosti (alebo nedávnej minulosti) integrálnou súčasťou ich vedeckovýskumnej činnosti? Premieta sa aj do akvizícií? Pre poznanie aktuálneho stavu problematiky realizovala autorka príspevku dotazníkový prieskum zameraný na činnosť etnológov v slovenských múzeách v období rokov 2015 – 2017.⁶ Výsledky dotazníkového prieskumu boli publikované v článku v časopise Múzeum 3/2018.⁷

Výsledky dotazníkového prieskumu na tému výstavy a ich analýza

Vzhľadom na zachovanie anonymity poskytnutých údajov boli odpovede zaslané do dotazníkového prieskumu zovšeobecnené a v tejto podobe (pokiaľ to bolo možné) zaradené do jednotlivých tematických okruhov podľa vopred stanovených teoretických východísk.⁸ Spolu s údajom o ich početnom zastúpení boli vybrané témy usporiadané do prehľadových tabuliek. Jednou z oblastí, ktorým bola venovaná pozornosť boli aj výstavy s etnografickým /etnologickým zameraním, ktoré boli v uvedenom časovom období realizované v múzeách. Témy výstav, t.j. ich obsahové zameranie bolo zovšeobecnené a zoradené podľa početnosti v jednotlivých rokoch (viď tabuľka).

⁶ Dotazník bol rozoslaný na adresy registrovaných múzeí SR, ktorý aktuálne predstavuje 112 múzeí (vrátane 18 špecializovaných múzeí SNM). Do prieskumu sa zapojili: do určeného termínu bol počet vyplnených dotazníkov 34 (čo predstavuje 32 múzeí), informáciu, že v múzeu nemajú etnológa, zaslalo 17 múzeí. Celkovo sa na prieskume zúčastnilo 49 múzeí (44 % z celkového počtu oslovených). Podľa údajov z dotazníkov v 32 múzeách, ktoré sa zapojili do prieskumu, v nich aktuálne pracuje 54 etnológov.

⁷ ŠEVČÍKOVÁ, E. odk. 5

⁸ ŠEVČÍKOVÁ, E. odk. 5, s. 3 – 4

ANALÝZA VÝSTAVNEJ ČINNOSTI ETNOLÓGOV V MÚZEÁCH V ROKOCH 2015 – 2017

Témy výstav v roku 2015	Počet	Témy výstav v roku 2016	Počet	Témy výstav v roku 2017	Počet
remeslá a výroba	10	remeslá a výroba	9	ľudová umelecká výroba, remeslá	11
zvykoslovie (Vianoce a Veľká noc)	9	výtvarný prejav (drevorezba, maľba na skle, pastierske umenie)	4	ľudový odev, textil, výšivka	8
ľudový odev a textil	5	zvykoslovie (kraslice, Vianoce a vianočné ozdoby)	4	zvykoslovie (vianočné ozdoby, betlehemy, kraslice)	7
etnografický fond	3	odev	4	výtvarný prejav	6
osobnosti	2	včelárstvo	1	rodinný život	3
hudobné nástroje	2	vinohradníctvo	1	vinohradníctvo, včelárstvo	3
drevená architektúra	1	priadky	1	rómska kultúra	2
nábytok	1	maľované truhlice	1	ľudová strava	1
svadba	1	svet detí a rozprávky	1	Slováci v Maďarsku	1
hračky a hry	1	Slováci v Rumunsku	1	Slováci vo Vojvodine	1

Najpočetnejšie zastúpené boli v celom sledovanom období remeslá a výroba: modrotlač (7x), keramika (5x), kožušníctvo, tkáčstvo, výroba z dreva, kože, kovu, smaltu, remeslo všeobecne, výrobky majstrov. Ako druhé a tretie v poradí sa striedali tri témy. Konkrétne výročné zvykoslovie (Vianoce a Veľká noc): vianočné ozdoby (5x), kraslice (5x) Betlehemy (2x), Vianoce všeobecne; ďalší výtvarný prejav: podmaľba na skle, drevorezba, drotárstvo, fľaše trpezlivosti, ľudové umenie všeobecne, neprofesionálni výtvarníci, pastierske umenie. Obľúbenou témou, ktorej je v ostatných rokoch venovaná stále veľká pozornosť, je ľudový odev a textil (tiež výšivka).

Prístupov, akými je možné spracovať témy z oblasti etnológie formou výstavy, je veľké množstvo. Spôsob spracovania jednotlivých tém je možné zistiť z údajov v dotazníkoch len čiastkovo (nebolo to však ani cieľom). V niektorých prípadoch o obsahu vypovedá základný popis, ako napr. prezentácia najkrajších darovaných predmetov 2006 – 2016, alebo názov výstavy ako napr. Neobyčajné príbehy obyčajných vecí. V tomto prípade bol názov doplnený aj stručnou informáciou o obsahu výstavy: skutočné príbehy zbierkových predmetov zaznamenané počas terénneho výskumu (medzi ich majiteľmi a potomkami, darcami atď.) a fondového výskumu so zameraním na cukrárstvo, pekárstvo, medovníkárstvo, lekárnictvo, zdravotníctvo, nie z technologickej stránky, ale z oblasti každodenného života.

Zo získaných dát je možné získať prehľad najčastejších príležitostí, počas ktorých sa v múzeu realizuje výstava s etnografickým/etnologickým zameraním. Najčastejšie sú to Vianoce a Veľká noc (v tabuľke uvedené ako zvykoslovie, presnejšie ide o výročné zvykoslovie alebo zvyky, obyčaje, obrady). Častými príležitosťami sú aj folklórne slávnosti, podujatia mesta/obce a výročia rôzneho charakteru.

Výstavy v múzeách by mali byť v prvom rade výstupmi vedecko-výskumnej činnosti odborných pracovníkov – kurátorov.

Približne 15 % uvádza v dotazníkoch výstavu ako výstup vedecko-výskumnej práce. Základným prístupom je prezentácia zbierkového fondu múzea, presnejšie jeho vybranej časti, zbierkových predmetov, ktoré so spracovanou témou priamo súvisia. Na výstavách (na rozdiel od expozícií) sú často prezentované aj zbierkové predmety iných múzejných inštitúcií. Pre výstavné projekty je spolupráca viacerých subjektov charakteristická a žiaduca. Etnografické výstavy sú tiež často prezentáciou súkromných zbierok, predmety z nich dopĺňajú výstavy alebo sú ich subjektom. Často sú medzi výstavy s etnografickým/etnologickým zameraním zaradené autorské a kolektívne výstavy, najmä v prípade výtvarného prejavu (ľudovomelecké remeslá, neprofesionálna výtvarná tvorba). Na početných výstavných projektoch sú zastúpené aj práce detí (najmä výtvarné, ale aj remeselné).

Jedna z otázok v dotazníku bola zameraná na periodicitu výstav s etnografickým/etnologickým zameraním.¹⁰ 48 % respondentov uviedlo počet realizácií 1-krát ročne alebo minimálne 1-krát ročne, 1 až 2-krát ročne uviedlo 29 % respondentov, 2- až 3-krát ročne 14 %. Periodicita raz za 2 až 3 roky bola uvedená v 9 % odpovedí.

Neodmysliteľnou súčasťou dnešnej ponuky múzeí sú edukačné aktivity a programy pre verejnosť. Či už má múzeum zastúpenú pozíciu múzejného pedagóga alebo nie, ak je v múzeu etnológ (alebo etnografické zbierky), je prirodzené, že jej súčasťou sú aj aktivity s nimi spojené. Zo získaných odpovedí možno, podľa početnosti, usporiadať jednotlivé tematické okruhy, ktorým sú edukačné aktivity venované:

1. kalendárne a výročné zvykoslovie (z toho najviac Vianoce/tvorivé dielne, Veľká noc/kraslice, zvyky regiónu),
2. tradičné výroby, remeslá, zamestnania (z toho najviac

⁹ Z dotazníkového prieskumu vyplýva, že najčastejším výstupom vedecko-výskumnej činnosti etnológov v múzeách je článok/štúdia v odbornej tlači, druhým v poradí scenár výstavy.

¹⁰ V štatistike sú spracované odpovede 21 múzeí, v ktorých sa pravidelne konajú výstavy s etnografickým zameraním.

- keramika/hrnčiarstvo),
3. ľudový odev (vrátane tradičných účesov a pod.),
  4. tradičná strava,
  5. ľudová slovesnosť,
  6. rodinný život (svadba, láska),
  7. iné (liečiteľstvo, chov zvierat, včelárstvo).

Pri porovnaní s tabuľkou venovanou tematickému zameraniu výstav je zrejmé, že témy edukačných aktivít sú zastúpené obdobne. Nie vždy sa jedná o sprievodné podujatie k výstave, môže ísť aj o inú programovú ponuku múzea. Na otázku "O aký typ programov je najväčší záujem zo strany verejnosti?" väčšina respondentov uvádzala: tvorivé dielne (viac ako 50 %), programy spojené s praktickými ukážkami, interaktívne programy. Na ilustráciu niekoľko konkrétnych odpovedí: „Najväčší záujem sa ukazuje o rodinné programy, o ukážky tradičných zvykov a ľudových remesiel.“ „Záujem je predovšetkým o podujatia spojené s tvorivými dielňami.“ „V minulosti bol o programy väčší záujem, školy sa vystriedali a aj keď sme témy vymenili, učitelia už nemajú motiváciu. Uprednostňujú skôr manuálne aktivity (tvorivé dielne), prípadne zážitkové centrá.“ „Hlavne o tvorivé dielne, o postupe prác pri vytváraní predmetov domácej výroby.“ „O podujatia, ktoré ulahodia oku, uchu a bruchu. Máme dobré skúsenosti s tým, že ak návštevníkom dáme šancu ochutnať tradičné pokrmy a zároveň zúčastniť sa zaujímavého a dobre zorganizovaného programu, prídu k nám opäť.“

Základom múzejnej komunikácie je výstava

Prezentácia ako taká – v jej najrôznejších podobách – nie je cieľom, ale prostriedkom, komunikačným nástrojom múzea s verejnosťou. Podstata tvorby múzejnej prezentácie stojí na schopnostiach „vizualizovať myšlienky“ – prezentovať myšlienky pomocou (prostredníctvom) predmetov, ale zároveň prezentovať predmety, ktoré sprostredkujú myšlienky.¹¹

¹¹ DOLÁK, J. Teoretická východiska múzejní prezentace. In: *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*. 2013, č. 1, s. 21 – 38. ISSN 1339-2204.

Múzeum programovo komunikuje smerom k spoločnosti hodnotu predmetov. Základom múzejnej komunikácie je práve výstava. Kým expozícia je forma charakteristická dlhším obdobím trvania, výstava je v tomto smere oveľa pružnejším nástrojom. Môže sa venovať menším tematickým celkom a ísť informačne viac do hĺbky, alebo môže byť úplne oprostená od množstva informácií a ponechať návštevníkovi priestor najmä na vizuálnom (prípadne emocionálnom) vnímaní vystavených objektov. Možných prístupov aké môžu a aj skutočne uplatňujú kurátori výstav v múzeách je nepreberné množstvo. Schopnosť vytvárať expozície/výstavy závisí nielen na ich odborných znalostiach, odborových aj muzeologických, ale aj na ich nadaní, v určitej miere skoro až umeleckého charakteru. A aký je dobrý „výstavný jazyk“? Je to optimálny mix vedy, výstavníckych znalostí a tiež znalostí potrieb a možností návštevníka. Múzejný prezentačný jazyk má vlastnú „slovníkovú zásobu“: priestor, predmety, texty, grafy, farby, zvuky, svetlá, pohyby. Pri príprave výstavnej akcie je nutné prejsť od živelného praktikizmu, od individuálneho amatérizmu, ku kolektívnemu, vysoko profesionálnemu výkonu a od živelného momentálnemu nápadu k dlhodobému plánovaniu, bez zveličenia, k premyslenej stratégii.

Záver

Pre kurátora v múzeu, etnológa nevynímajúc, je realizácia výstavy častým výstupom jeho odbornej práce. Z muzeologického hľadiska je žiaduce, aby jej predchádzala kvalitná príprava, čiže bola výsledkom (do veľkej miery zhmotnením) vedecko-výskumnej práce. V prípade výstavy s etnografickým/etnologickým zameraním by to mal byť predovšetkým terénny výskum alebo výskum zbierkových predmetov etnografickej časti fondu múzea. Výstava v sebe môže obsahovať rôzne kombinácie prístupov.

Súčasťou prezentačných aktivít etnológov v múzeách sú často aj výstavy, ktoré neobsahujú tieto, z muzeologického hľadiska

¹² DOLÁK, J. odk. 11, s. 35

¹³ DOLÁK, J. odk. 11, s. 33

¹⁴ DOLÁK, J. odk. 11, s. 37

nosné prístupy. Do výstavných plánov múzeí totiž vstupujú aj rôzne ďalšie faktory, zďaleka nie všetky majú bezprostredný súvis s muzeológiou a profesionálnou múzejnou prácou. Pri realizácii výstav zohrávajú podstatnú úlohu aj finančné prostriedky poskytnuté alebo získané; priestor, v ktorých sa výstavy inštalujú a aj ich personálne zabezpečenie. Je rozdiel, či výstavu realizuje kurátor svojpomocne, alebo má k dispozícii výstavný tím. K profesionálnej úrovni múzejného výstavníctva určite prispieva aj kvalitná výstavná kritika a možnosť špecializovaného vzdelávania. Možno konštatovať, že obe uvedené oblasti v súčasnosti na Slovensku absentujú. Nechýba však vzájomná výmena skúseností, či už počas spolupráce na výstavných projektoch alebo na početných odborných podujatiach. Živá odborná komunikácia je pre etnológov v múzeách (a nielen pre nich) dôležitá a potrebná.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- BENŽA, M. Slovenská etnológia potrebuje inú paradigmu. In: HALMOVÁ, M., ed. *Dokumentácia druhej polovice 20. storočia a súčasnosti*. Martin: SNM, 2012, s. 9-14. ISBN 978-80-8060-286-4
- DOLÁK, J. Teoretická východiska múzejní prezentace. In: *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*. 2013, č. 1, s. 21 – 38. ISSN 1339-2204.
- ŠEVČÍKOVÁ, E. Etnológia v múzeu v súčasnosti. In: *Múzeum*. 2018, roč. LXIV, č. 3, s. 3 – 9. ISSN 0027-5263.

SUMMARY

Ethnographic collections and the work related to them and use there of are one of the most important areas of museum activities in Slovak museums. If a museum has an ethnologist, he/she can have a significant impact on the overall specialised and communication level of the museum. In order to get familiar with the current situation of the topic, the author conducted a survey focusing on the activity of ethnologists in Slovak museums in the period of 2015 – 2017. The article analyses the survey results related to the topic of ethnographic/ethnology exhibitions.

Keywords: ethnology in museum, survey research, exhibition activity, analysis

EXPOZIČNÁ ČINNOSŤ ZÁHORSKÉHO MÚZEA V SKALICI PO ROKU 1989

*Exposition Activity of Záhorie Museum
in Skalica after 1989*

Dita Andrušková

Abstrakt: *Príspevok sa tematicky vzťahuje k expozičnej činnosti Záhorského múzea v Skalici po roku 1989. Stručne opisuje históriu a činnosť múzea. V jadre príspevku charakterizuje autor vysunuté expozície múzea so zameraním na etnografické zbierky: Habánsky dvor vo Veľkých Levároch, Rodný dom Jána Hollého v Borskom Mikuláši, Expozícia dejín Prietrže a Družstevné múzeum Samuela Jurkoviča v Sobotišti.*

Kľúčové slová: *Záhorské múzeum v Skalici, expozičná činnosť, etnografické vysunuté expozície*

Úvod

Záhorské múzeum v Skalici vzniklo ako prvé národne orientované múzeum na Slovensku založené súkromnou osobou. Vplyvom činnosti Muzeálnej slovenskej spoločnosti, ako i národopisných výstav, sa na slovensko-moravskom pomedzí viacerí miestni dejatelia kultúrneho a spoločenského života zaoberali zberom a vystavovaním ľudového umenia. Patril k nim aj zakladateľ múzea, lekár Pavel Blaho, popredný predstaviteľ mladej slovenskej inteligencie, ktorého hlavným cieľom bolo prispieť k posilňovaniu národného a regionálneho uvedomenia. Základ Blahovej zbierky tvoril veľký súbor západoslovenských džbankárskych výrobkov, holičskej

fajansy a kameniny, malieb na skle, drevených zdobených piestov a výšiviek, doplnených cechovými truhlicami, písomnosťami, zbierkou mincí a niekoľkých výtvarných diel (Drahošová, 2005:2).

Múzeum sprístupnili v roku 1905 v troch miestnostiach priestorov novopostaveného polyfunkčného Katolíckeho kruhu, dnešného Domu kultúry, realizovaného podľa projektu slovenského architekta Dušana Jurkoviča. Priečelie dopĺňa mozaiková dekorácia s motívmi českého maliara Mikoláša Aleša. V tzv. divadelnej dvorane sú na stenách a na opone maľby s figurálnou ľudovou tematikou od Jožu Úprku a Antoša Frolku. V súčasnosti je budova kultúrnou pamiatkou (Drahošová, 2009:115-117).

V počiatočných rokoch plnilo múzeum najmä prezentačné ciele a pomáhalo pri upevňovaní slovenského národného povedomia. Po roku 1945 prešla správa múzea do pôsobnosti mesta a v roku 1952 do vlastníctva štátu. Súčasný názov nesie od roku 1965. Po roku 1989 získalo múzeum susedný tzv. Mittákovský dom, ktorý vznikol spojením dvoch objektov pôvodne užívaných grófskou rodinou Pálffyovcov (Maráky, 2012:17).

Záhorské múzeum v Skalici je regionálne múzeum so širším zameraním na oblasť Záhoria, ku ktorému sa vzťahuje aj jeho zbierkotvorná činnosť. V zbierkovom fonde sa nachádzajú zbierky z oblasti archeológie, histórie, etnológie, dejín hudobnej kultúry a numizmatiky s vyše 50 000 zbierkovými predmetmi. K najvzácnejším kolekciam patrí zbierka západoslovenských džbankárskych výrobkov, cechálií, dokladov škarniclovsko-teslíkovej tlačiarne, Lichardov fond, archeologická zbierka Vladimíra Jamárika a pozostalosť prof. Jána Ďuroviča, ktorú tvorí knižnica s viac ako 3000 zväzkami. Z najvýznamnejších akvizícií za posledné roky spomeňme habánsky armáles a habánsku biblickú konkordanciu z konca 16. storočia a obraz Františka Lotrinského s deťmi od maliara M. Meytensa ml. (Drahošová, 2018).

Expozičná činnosť múzea po roku 1989

Expozičnú činnosť múzea po roku 1989 charakterizuje

viacero aktivít. Stála expozícia bola reinštalovaná v roku 2005 pri príležitosti 100. výročia vzniku múzea. V súčasnosti pozostáva zo vstupného priestoru s veľkoplošnou mapou Záhoria so 78 mestskými a obecnými znakmi odkazujúcimi na regionálny charakter múzea. Najstarší priestor múzea, tzv. blahovská izba, pôsobivý priestor projektovaný architektom Dušanom Jurkovičom, je poňatý ako obytná izba v tradičnom obydľí roľníka, inšpirovaná ľudovým bývaním v obci Kúty a Gbely. K najvzácnejším zbierkam v tejto miestnosti patrí kolekcia západoslovenskej keramickej produkcie, ako aj ukážky holičskej fajansy a kameniny. Najvýraznejším zásahom do spôsobu prezentácie tohto priestoru bola výrazná selekcia vystavených zbierkových predmetov, inak si priestor zachováva pôvodný charakter (Drahošová, 2018).

Priestor poňatý ako salón sestier Jurkovičových poukazuje na vznik a činnosť tzv. skalického výšivkárskeho družstva. Národopisná časť venovaná tradičnému spôsobu života na Záhorí sa vzťahuje najmä k témam tradičného poľnohospodárstva, pestovaniu a využitiu konope, tradíciám vinohradníctva, domácej výroby a podobám tradičného odevu. Archeologická časť sa zaoberá archeologickými výskumami a doloženými artefaktmi z rôznych fáz osídlenia Záhoria. Historická časť expozície približuje členenie Záhoria na jednotlivé hradné panstvá s ťažiskom na Skalicu ako slobodné kráľovské mesto. Podrobnejšie približuje tematiku habánov na Záhorí a náboženského života dokumentovaného rehoľami a pútnickými miestami v regióne. Časť expozície sa venuje historickým remeslám a činnosti cechov, vyčlenený priestor sa venuje aj tlačiarenským a družstevným tradíciám na Záhorí. Galéria Júliusa Koreszku prezentuje najmä diela tohto krajinomaliara, ktoré vznikli počas jeho života v Skalici (Drahošová, 2018). V roku 2018 bol inštalovaný rozmerom najväčší zbierkový predmet stálej expozície: manufaktúrna zástava tkáčov zo Šaštína z roku 1825. Vystavená je v sklenenej vitríne navrhutej na tento účel.

Expozičnú činnosť po roku 1989 zároveň charakterizuje vznik vysunutých expozícií múzea, prípadne reinštalácia už existujúcich.

Patria k nim: Rodný dom Jána Hollého v Borskom Mikuláši, Pamätná izba Jozefa Miloslava Hurbana v Hlbokom, Rotunda svätého Juraja v Skalici, Habánsky dom vo Veľkých Levároch, Múzeum v Kopčanoch, Expozícia dejín Prietrže a Družstevné múzeum Samuela Jurkoviča v Sobotišti. V roku 1992 bola v Holíči vytvorená Expozícia holičskej manufaktúry na výrobu fajansy, sprístupnená do roku 2005.

Okrem vlastných vysunutých expozícií sa pracovníci múzea podieľali na vzniku expozícií v iných inštitúciách v regióne, ku ktorým patrí napr. Múzeum Michala Tillnera v Malackách. Za posledné obdobie vzniklo v spolupráci s múzeom súkromné neregistrované Múzeum Kúty – národopisná expozícia kútskeho domu a hospodárstva. V súčasnosti prebieha cezhraničný projekt *Po stopách habánov*, ktorého nosnou témou je história habánskych (hutteritských) komunít v obciach Sobotište a Vacenovice. Finálnym výstupom na Slovensku bude stála expozícia o živote habánskej komunity v Sobotišti, sprístupnená v objekte bývalého habánskeho mlyna.

Cieľom nasledujúceho príspevku je charakterizovať expozičnú činnosť vysunutých expozícií Záhorského múzea v Skalici, osobitne tých, ktorých expozície obsahujú zbierky etnografického charakteru.

Habánsky dom vo Veľkých Levároch

Nachádza sa v pamiatkovej rezervácii Habánsky dvor vo Veľkých Levároch v objekte tzv. Izerovho domu. Ide o najväčšiu zachovalú lokalitu pôvodného obydľia habánov v Európe, ktorí sa vo Veľkých Levároch usadili v roku 1592. Pamiatkovú rezerváciu tvorí 22 pôvodných viacpodlažných stavieb vybudovaných v priebehu 17.-19 storočia (Jurkovič a kol., 2005-2006:17). Expozícia vznikla v roku 1972 s hlavným tematickým zameraním na život habánov a habánske remeslá vo Veľkých Levároch. V roku 1989 boli zbierkové predmety premiestnené do Záhorského múzea v Skalici, po obnove objektu a reinštalácii bola stála expozícia opäťovne sprístupnená v roku 2006.

Habánsky dom približuje históriu miestnej habánskej komunity, špecifiká jej spoločenského, rodinného a hospodárskeho života, tradičné remeslá, spolu s náčrtom histórie obce Veľké Leváre.

Vysunutú expozíciu odborne zastrešuje Záhorské múzeum v Skalici, prevádzkovateľom je obec Veľké Leváre. Autorkou scenára expozície je bývalá pracovníčka Záhorského múzea v Skalici Mária Zajíčková, autorkou architektonického riešenia Katarína Havlíková, autorom výtvarného riešenia Robert Haček. Exponáty pochádzajú zo zbierkového fondu Záhorského múzea v Skalici a z majetku Obecného úradu Veľké Leváre.

Už v 16. storočí bol súčasťou miestneho habánskeho dvora vlastný mlyn, pivovar, verejný kúpeľ, dielne na nože a keramiku. Počas najväčšieho rozmachu mal habánsky dvor približne 40 domov. *Habáni mali aj vlastnú školu, kaplnku a faru. Pramene zo 17. storočia uvádzajú dielne krajčírov, ševcov, súkenníkov, hrnčiarov a nožiarov. Pre habánov, zaoberajúcich sa viacerými remeslami, bolo charakteristické spoločné využívanie veľkých domov, situovaných ako solitéry na pomyselnej štvoruholníkovej sieti. Najstaršie časti zástavby pochádzajú zo 17. storočia. V prízemí domov murovaných z nepálených tehál, prípadne z nabíjanej hliny, bola pôvodne rozsiahla hala (bývalé spoločné dielne) s centrálnou situovaným stĺpom nesúcim trámový strop, ako to môžeme vidieť aj v samotných priestoroch expozície (Zajíčková, 2007: 10-12, 20-21).*

Tematické členenie expozície vychádza z dispozície priestoru. Rozlohou najväčšia miestnosť, slúžiaca v minulosti ako hrnčiarska dielňa, na vyššie uvedené pôvodné využitie nadväzuje a prezentuje typické habánske remeslá vo Veľkých Levároch, najmä kovospracujúce remeslá a hrnčiarstvo. Vo vzťahu k najstarším prameňom sú sprístupnené náradia a výrobky z dielni krajčírov, ševcov, súkenníkov a nožiarov. Nachádza sa tu aj kópia vývesného keramického štítu džbankárskej rodiny Hornovcov so značením IH a vročením 1781, pôvodne uloženého vo výklenku na čelnej strane domu.

Osobitou témou sú špecifiká habánskeho staviteľstva, ktoré

zachytávajú stavebný vývoj habánskeho dvora a domu: pôdorysnú dispozíciu, stavebný materiál, konštrukciu krovu, ako aj charakteristickú tradičnú vysokú habánsku strechu. Časť vyčlenená historickému kontextu sa venuje pôvodu habánov a ich príchodu na západné Slovensko, histórii habánov vo Veľkých Levároch a organizácii obce. Dve menšie miestnosti po pravej časti od hlavného vchodu, pôvodne slúžiace ako obytné priestory, sprostredkovávajú rodinný život habánov, výber manželského partnera a výchovu detí. Poukazujú na rozpad habánskeho spoločenstva a potomkov habánov žijúcich v prvej polovici 20. storočia prostredníctvom priestoru zariadeného ako obytná izba z prelomu 19. a 20. storočia. Osobitý priestor je venovaný aj histórii obce Veľké Leváre. Trojrozmerné zbierkové predmety dopĺňajú textové panely s bohatým fotografickým materiálom získaným počas výskumu.

Rodný dom Jána Hollého

Rodný dom Jána Hollého v obci Borský Mikuláš pochádza z 2. polovice 18. storočia. Po rekonštrukcii v roku 1957 v ňom bola zriadená pamätná izba. V ostení budovy je vsadená Pamätná tabuľa Jána Hollého, vyrobená v dielni J. Radu v Prahe a slávnostne odhalená v roku 1885 s textom: *V tomto dome nesmrtný básnik slovenský narodil sa 24. brezna r. 1785.*

V exteriéri domu stojí pomník venovaný pamiatke Jána Hollého od akademického sochára Jána Koniarka z roku 1930. Pomník bol postavený z financií získaných prostredníctvom celonárodnej zbierkovej akcie s príspevom miestnych obyvateľov a rodákov. Pomník je zhotovený z prírodného kameňa, jeho súčasťou je bronzová socha básnika v nadživotnej veľkosti s textom na čelnej a zadnej strane pomníka. Objekt domu spolu s pomníkom je od roku 1963 vyhlásený za kultúrnu pamiatku.

Expozícia Rodný dom básnika Jána Hollého (1785-1849) sleduje dva základné tematické okruhy: prostredie, v ktorom sa básnik narodil, vyrastal a kam sa v neskorších obdobiach vracal ako študent a kňaz. Zbierkové predmety Záhorského múzea v Skalici tvoriace

interiérové zariadenie pochádzajú prevažne z druhej polovice 19. až 1. štvrtiny 20. storočia a dokumentujú spôsoby tradičného bývania a spôsobu života obce Borský Mikuláš.

Vysunutá expozícia Záhorského múzea v Skalici je v zriaďovateľskej pôsobnosti Trnavského samosprávneho kraja, prevádzkovateľom expozície je obec Borský Mikuláš. Exponáty pochádzajú zo zbierkového fondu Záhorského múzea v Skalici.

Pozdĺžny dvojpriestorový obytný dom tvorí vstupný priestor s tmavou kuchyňou a obytná izba. Pri vstupe dominuje zachovalý výpusťok, tzv. *žudro* – typický tradičný architektonický prvok na Záhorí. V rohu kuchyne oproti vstupu sa nachádza pôvodná pec s otvoreným ohniskom a komínom. Sedlovú konštrukciu strechy pôvodne pokrývala slamená krytina, v súčasnosti nahradená škridlicou. V priestore kuchyne sa nachádzajú rôzne hlinené, drevené a železné kuchynské nádoby, náradie a pomôcky poukazujúce na spôsob zariadenia tradičnej kuchyne. Patria k nim najmä vysoké hlinené hrnce, menšie mliečniky, glazované dvojačky, drevený riad, železné trojnožky a kotlík, drevená maselnica. Proces pečenia chleba približujú okrem pece aj pomôcky na sádzanie chleba. Obytná izba je zariadená prevažne dreveným nábytkom stolového, sedacieho a úložného charakteru, ku ktorým patrí rohová vyrezávaná lavica, drevený stôl, posteľ. Florálne maľované motívy zdobia detskú drevenú kolísku, rohovú nástennú skrinku a drevenú truhlicu na úschovu šatstva s vročením 1868.

Expozícia dejín Prietrže

Expozícia dejín obce Prietrž sa nachádza v osade Rehuši. Venovaná je histórii obce s ťažiskom na obdobie druhej svetovej vojny s dôrazom na vyzdvihnutie revolučných tradícií obce a významu miestnej časti Rehuši v protifašistickom odboji. História expozície siaha do 70. rokov 20. storočia. Snahy o vytvorenie pamätnej izby vyústili v roku 1974 do sprístupnenia Izby revolučných a bojových tradícií SNP, za ktorým stáli Okresný výbor slovenského zväzu protifašistických bojovníkov, Miestny národný výbor v Prietrži,

pracovníci Záhorského múzea v Skalici a Okresného osvetového strediska v Senici. V roku 1985 prešla do správy Záhorského múzea, po modernizácii priestorov bola pripravená nová expozícia, sprístupnená v roku 1989 (Brezina, 1989:5).

Vysunutá expozícia Záhorského múzea v Skalici je v zriaďovateľskej pôsobnosti Trnavského samosprávneho kraja, prevádzkovateľom expozície a vlastníkom objektu je obec Prietrž.

Scenár expozície pripravil PhDr. Peter Brezina, autormi odborného zámeru a múzejnej realizácie boli PhDr. Viera Drahošová a kolektív Záhorského múzea v Skalici. Autorom výtvarného riešenia bol akad. maliar Milan Veselý, architektonicko-technický scenár vytvoril Ing. arch. Ladislav Mikle. Exponáty pochádzajú zo zbierkového fondu Záhorského múzea v Skalici a majetku Obecného úradu Prietrž, ako aj darov od obyvateľov obce Prietrž a občianskeho združenia Petrus.

Expozícia je rozdelená do troch častí. Vstupný priestor prezentuje dejiny obce do roku 1918. Druhá časť je venovaná dejinám obce v 20. storočí s dôrazom na vyzdvihnutie revolučných tradícií obce Prietrž a významu miestnej časti Rehuši v protifašistickom odboji. Etnografická časť expozície je venovaná tradíciám prezentovaným ľudovým odevom a náznakovému stvárneniu života miestnych obyvateľov s charakteristickými hospodárskymi činnosťami a vybavením (Drahošová, 2014:5).

Exponáty etnografického charakteru predstavujú najmä ukážky ľudového odevu. Ich forma inštalácie je poňatá dvomi spôsobmi: sú to odevné komplety na figurínach predstavujúce sviatočný ženský a mužský odev a pracovný ženský odev z Prietrže. V druhom prípade sú vystavené solitéry, ako napríklad bohato zdobený svadobný mužský kožuch z roku 1910. Úžitková keramika je zastúpená maľovanými taniermi, *dvojačkami*, hlinenými džbánmi, *čepákmi* a kameninovými hrnčekmi, k najstarším zbierkovým predmetom patrí svadobný hlinený hrniec zdobený tzv. Retiazkou z 2. polovice 19. storočia. Pracovné nástroje sa vzťahujú k tradičnej agrárnej kultúre a domácej výrobe.

Družstevné múzeum Samuela Jurkoviča v Sobotišti

Nachádza sa v obci Sobotište, v Nyariovskom kaštieli zo 17. storočia. Otvorené bolo v roku 1994. Expozícia múzea prezentuje 150 ročnú existenciu fenoménu družstevníctva na Slovensku. Je v zriaďovateľskej pôsobnosti Trnavského samosprávneho kraja, prevádzkovateľom a vlastníkom objektov sú Obecný úrad Sobotište a Družstevná únia SR. Libreto a scenár pripravila Mgr. Margaréta Horváthová, autorom výtvarného riešenia je Mgr. Juraj Dvorský. Exponáty pochádzajú zo zbierkového fondu Záhorského múzea v Skalici a Slovenského národného múzea – Múzea kultúry karpatských Nemcov v Bratislave.

Expozícia múzea je rozdelená do niekoľkých ťažiskových tematických celkov. Prvá časť je venovaná dejinám obce Sobotište, spolu s najvýznamnejším míľnikmi a osobnosťami. Osobitá pozornosť sa v miestnych dejinách venuje habánskej komunite. Habáni sa v Sobotišti usídlili v roku 1546 a vytvorili prvý habánsky dvor na Slovensku. V priebehu 17. storočia sa stal náboženským centrom habánov a sídlom habánskeho biskupa. Chránená pamiatková zóna Habánsky dvor v Sobotišti uchováva ojedinelé doklady habánskej architektúry, ku ktorým patrí bývalá habánska radnica, zvonica, vodný mlyn, obytné domy a hospodárske budovy (Čáni, 2006). K najcennejším exponátom patria ukážky posthabánskej produkcie zo Sobotišťa.

Ťažisková časť expozície je venovaná osobnosti Samuela Jurkoviča, učiteľa, organizátora ochotníckeho divadelníctva a priekopníka družstevného hnutia na Slovensku. Poukazuje na jeho kontakty so štúrovcami a zásluhy v oblasti kultúrno-osvetovej práce. Patrí k nim založenie čitateľského spolku a školskej knižnice, účasť na založení Slovenského národného divadla nitrianskeho a Matice slovenskej, spolutvorcovstvo Nitrianskych žiadostí slovenského národa. Vývrcholením jeho pôsobenia v Sobotišti bolo založenie druhého úverového ľudového družstva v Európe pod názvom *Spolok gazdovský*, ktorého cieľom bolo sporenie a poskytovanie pôžičiek (Ruttikay, 1996:4-13).

K exponátom etnografického charakteru patria najmä bohato zdobený bytový a odevný textil, úžitková keramika, fajansové výrobky, náradie poľnohospodárskeho charakteru a ukážky domácej výroby. Osobitne spomeňme bohato vyšívané mužské sviatočné košele, sviatočné ženské čepce, viaceré ukážky čipiek a výšiviek na bytovom textile (konopné kútne plachty, posteľné a stolové prestieranie). Produkciu západoslovenskej fajansy predstavujú džbány rôznych tvarov zo Sobotišťa, Dechtíc a Veľkých Levár. Odkazom na modrotlačové dielne na Záhori (Holíč, Šaštín, Sobotište) sú tlačiarenské štočky pre modrotlač z Holíča z 2. polovice 19. storočia. Domácka výroba je najbohatšie zastúpená ukážkami košíkárstva. Vyčlenený priestor sprístupňuje pôvodný Jurkovičov pracovný stôl s účtovnou knihou a faksimile stanov Gazdovského spolku.

Z písomných dokumentov je to napr. vyššie uvedené faksimile stanov s názvom: *Spolek Gazdovskí založení v Mestečku Sobotišti Roku 1845 dne 9.února*. Spolok založil a stanovy vlastnoručne napísal Samuel Jurkovič. V stanovách je uvedený účel spolku, časť o povinnom šetrení a odkladaní peňazí do spoločnej pokladnice, charakter vkladov, pravidiel spolku, ako aj povinnosti členov a predstavenstva. Na záver sú podpisy 60 členov spolku. Faksimile je vernou kópiou originálu uloženého v Slovenskom národnom múzeu v Bratislave, ktoré vyhotovil Ivan Galamboš v roku 1982.

Záver

K vysunutým expozíciám Záhorského múzea v Skalici s etnografickými zbierkami patria Habánsky dom vo Veľkých Levároch, Rodný dom Jána Hollého v Borskom Mikuláši, Expozícia dejín Prietrže a Družstevné múzeum Samuela Jurkoviča v Sobotišti. Uvedené vysunuté expozície vznikli po roku 1989 alebo (v prípade starších) prešli komplexnou reinštaláciou vrátane obnovy samotného objektu. Expozície sú v zriaďovateľskej pôsobnosti Trnavského samosprávneho kraja, prevádzkovateľom a vlastníkom objektov je daná obec.

Široké tematické zameranie prezentuje najmä podoby tradičnej ľudovej kultúry regiónu a lokálne špecifiká, najmä vo vzťahu k ľudovému staviteľstvu a bývaníu, agrárnej kultúre, remeslám, rôznym doplnkovým formám obživy, vinohradníctvu, tradičnej strave a ľudovému odevu, habánskej kolonizácii či produkcii západoslovenskej džbánkarskej výroby. Prevažná časť vystavených zbierkových predmetov pochádza zo zbierkového fondu nášho múzea. Osobitá pozornosť sa v expozíciách venuje bohatej obrazovej dokumentácii tvoriacej súčasť obrazovo-textových panelov, ktorým predchádzali výskumy pracovníkov múzea.

Pravidelnými návštevníkmi stálych expozícií sú domáci a zahraniční turisti. Priestory sú tiež súčasťou výučby regionálnych dejín pripravovanej v spolupráci so základnými a strednými školami. Súčasťou sprístupnenia expozícií je lektorský výklad, pre záujemcov je k dispozícii viacjazyčný písomno-obrazový sprievodca expozíciami Záhorského múzea v Skalici (Drahošová, 2018). Osobitý sprievodca bol pripravený k expozíciám v Prietrži (Brezina, 1989) a Veľkých Levároch (Irša, Procházková 1987; Zajíčková 2007).

POUŽITÁ

LITERATÚRA

- BREZINA, Peter. *Sprievodca pamätnou izbou protifašistických bojovníkov v Prietrži – v osade U Rehušov*. Záhorské múzeum v Skalici a OV SZPB v Senici, 1989, s. 5.
- ČÁNI, Ján. *Sobotište pamiatková zóna „Habánsky dvor“*. Zásady ochrany pamiatkového územia. [elektronický zdroj]. Krajský pamiatkový úrad Trnava, 2006, 41s. Dostupné na: https://www.pamiatky.sk/Content/PZ_ZASADY/Sobotiste/010-1-Sobotiste-text.pdf (cit. 7.10.2019).
- DRAHOŠOVÁ, Viera. Múzeum v Skalici 95-ročné. In. *Záhorie*, 2001/1, roč. X, s.4-9.
- DRAHOŠOVÁ, Viera. Storočnica múzea v Skalici. In. *Záhorie*, 3/2005, roč. XIV, s.2.

- DRAHOŠOVÁ, Viera. 100 rokov múzea v Skalici, In. *Zborník Záhorského múzea v Skalici* 5, 2009, s. 115-117.
- DRAHOŠOVÁ, Viera. *Záhorské múzeum v Skalici*. Obrazový sprievodca expozíciami. Záhorské múzeum v Skalici, 2008.
- DRAHOŠOVÁ, Viera. Expozícia dejín Prietrže a pozoruhodnosti obce. In. *Záhorie*, 2014/5, roč. XXIII., s.24-27.
- IRŠA, Rudolf, PROCHÁZKOVÁ, Mária. *Habáni vo Veľkých Levároch*. Sprievodca habánskym dvorom a jeho dejinami. Záhorské múzeum v Skalici, 1987, 64s.
- JURKOVIČ, Peter a kol. *Pamiatková rezervácia ľudovej architektúry Veľké Leváre – habánsky dvor*. Zásady ochrany pamiatkového územia. [elektronický zdroj]. Krajský pamiatkový úrad Bratislava: Bratislava 2005/2006, dostupné na:
https://www.pamiatky.sk/Content/ZASADY/Velke_Levare/Text_Vel_Levare.pdf (cit. dňa 8.10.2019).
- MARÁKY, Peter. *Regionálne múzeá*. Kultúrne krásy Slovenska. Zostavil Daniel Kollár. Bratislava: Dajama 2012, s. 16-17.
- RUTTKAY, Fraňo. Slovenský vlastenec Samuel Jurkovič. In. Samuel Jurkovič. „Najstarší kriesiteľ života národného v Nitriansku...“ Zborník referátov z Konferencie Život a dielo Samuela Jurkoviča z dňa 16.2.1996. Bratislava: Národné osvetové centrum, s. 4-13.
- ZAJÍČKOVÁ, Mária. Stála expozícia Záhorského múzea v Skalici. In. *Záhorie*, č. 5, 2005, s. 24-32.
- ZAJÍČKOVÁ, Mária. *Habánsky dvor vo Veľkých Levároch*. Sprievodca po expozícii Záhorského múzea. Záhorské múzeum v Skalici, 2007, 63 s.

SUMMARY

The article's topic is the post-1989 exposition activity of the Záhorie Museum in Skalica. It introduces the history and activity of the museum. The author describes the detached expositions of the museum, dealing with the ethnographic collections of Hutterite Yard in Veľké Leváre, Birth House of Ján Hollý in Borský Mikuláš, Exposition of History of Prietrž and Cooperative Museum of Samuel Jurkovič in Sobotište.

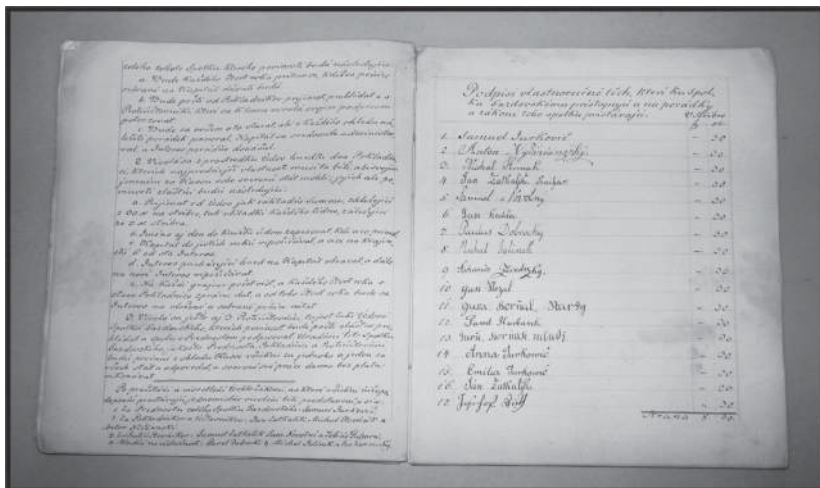
Keywords: Záhorie Museum in Skalica, expositions, ethnographic detached expositions

(1) Súčasný Dom kultúry realizovaný podľa projektu architekta Dušana Jurkoviča

(2) Tzv. blahovská izba v stálej expozícii Záhorského múzea v Skalici

(3) Faksimile stanov Gazdovského spolku v Sobotíši

(4) Interiér Rodného domu Jána Hollého
v Borskom Mikuláši

ETNOGRAFICKÁ EXPOZÍCIA AKO INOVATÍVNY PRVOK V PROSTREDÍ HISTORICKEJ STAVBY SPÁJAJÚCA MINULOSŤ S PRÍTOMNOSŤOU

Ethnographic Exposition as Innovative Element in Historical Building, Connecting Past and Present

Elena Beňušová

Abstrakt: V roku 2018 uplynulo 150 rokov od založenia Oravského múzea P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne. Začiatky jeho vzniku sa spájajú s tvorbou zbierkového fondu od samotných zberov a darov až po systematické dopĺňanie. Na Orave sa časom vytvorilo staršie samostatné múzeum pri Čaplovičovej knižnici a druhé mladšie múzeum Oravského komposesorátu na zámku v Oravskom Podzámku. Svojím umiestnením v historickom objekte a navyiac svojimi vzácnymi, cennými a atraktívnymi exponátmi si už od začiatku svojej existencie získalo značnú priazeň verejnosti. Oravský hrad dodnes poskytuje atraktívne priestory na prezentáciu historickej, prírodovednej, archeologickej a etnografickej expozície. Ako krajina vložená do historického prostredia tejto stredovekej stavby sa dnes prezentuje obnovená etnografická expozícia, ktorá tvorí výrazný komunikačný prostriedok v styku s verejnosťou.

Kľúčové slová: Oravské múzeum, Oravský hrad, zbierkový fond, exponáty, expozícia, verejnosť, komunikácia, živá expozícia, videoprojekcia

Vznik Oravského múzea

Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava prešlo dlhou cestou svojho vývoja. V roku 2018 sme si pripomenuli 150. výročie jeho

založenia. Začiatky vzniku múzea neboli ľahké a spájajú sa s nemalým úsilím pokrokových vzdelancov, ktorých snahy nakoniec vyústili aj na Orave do národného, kultúrneho a sociálneho povznesenia. V polovici 19. storočia sa v celej strednej Európe pod vplyvom romantického historizmu zamerali na zber národných pamiatok a starožitností. V tom čase Maďari založili národné múzeum, do ktorého sústredili materiál z celého Uhorska. Podľa národnostného zákona z roku 1868 všetci obyvatelia Uhorska tvorili jednotný, neoddeliteľný politický národ Uhorský. Snahou národne uvedomelých slovenských vzdelancov však bolo od samotného začiatku vybudovať vlastnú slovenskú kultúrnu históriu. Významnou inštitúciou, ktorá pomáhala v tom čase prebúdať a umocňovať národné povedomie Slovákov, bola Matica slovenská. Okrem organizovania niektorých vlastivedných odborov, v jej letopisoch zverejšňovali zbieraný archívny i dokumentačný materiál a navyše svoje ďalšie aktivity smerovali na vybudovanie jednotného celouhorskeho múzea.

Na Orave bol jedným z nich zeman Vavrinec Čaplovič z Jasenovej, ktorý v roku 1839 daroval Oravcom veľkú knižnicu i cenné muzeálne zbierky. Pri knižnici Vavrince Čaploviča vznikla Učená spoločnosť, ktorá popri ďalších organizovala odborné a osvetové prednášky z rôznych odborov. Niektorí jej členovia prispievali finančnými darmi, iní dopĺňali zbierkový fond historickými pamiatkami. Pôvodné poslanie Čaplovičej knižnice s muzeálnymi zbierkami bolo v podstate rovnaké, ako poslanie Matice slovenskej, len s rozdielom ich rozsahu pôsobnosti. Čaplovičova knižnica mala slúžiť predovšetkým Oravčanom, kým Matica slovenská celému Slovensku. Za svoju šesťdesiatročnú zberateľskú činnosť obsahovala okolo 20 000 knižničných jednotiek a po prevezení do Dolného Kubína ju ďalej dopĺňal (od 1. novembra 1792 do 26. apríla 1852 vynaložil spolu 63 455 zlatých a 23 grajciarov).¹

---

¹ Kniesová, Mária.: Osobnosť Vavrince Čaploviča. In.: Čaplovičova knižnica. Návrhy divadelných dekorácií a grafika. Osveta, Martin, 1989, s. 8-13

V súčasnosti sa v Čaplovičovej knižnici nachádza 93 696 knižničných jednotiek (k 31. 12. 2018), umiestnených v samostatnej budove, ktorá bola pre ňu dokončená v roku 1911.

Boli to začiatky formovania Oravského múzea. V roku 1925 bol v Oravskom Podzámku za prítomnosti riaditeľa Oravského panstva Mikuláša Kubínyho založený Spolok Oravského múzea so sídlom v Dolnom Kubíne, v záujme obohatenia muzeálnych zbierok a záchrany pravekých, historických a iných pamiatok Oravy. V roku 1954 zriadením Hviezdoslavovho literárneho múzea, ktorého základ tvorila básnikova pracovňa, darovaná jeho manželkou, došlo k rozdeleniu a aktívnejšiemu využitiu muzeálnych fondov. Kým inventár Hviezdoslavovej pracovne sa stal základom literárneho múzea, ostatné zbierky prevzalo múzeum v Oravskom Podzámku ako samostatný zbierkový fond Čaplovičovho múzea.

Na Orave tak existovali dve samostatné múzeá, staršie pri Čaplovičovej knižnici a druhé, mladšie múzeum Oravského komposesorátu na zámku v Oravskom Podzámku. Komposesorátne múzeum svojím umiestnením v historickom objekte a navyše svojimi vzácnymi, cennými a atraktívnymi exponátmi si už od začiatku svojej existencie získalo značnú priazeň verejnosti.²

V roku 1800 veľký požiar zničil takmer celý hrad, preto správa panstva už zriadila nové kancelárie a pracovne personálu v nových budovách v Oravskom Podzámku. Na hrade ostal len zariadený interier kostola, hradná zbrojnica a zámocký archív. Ostatné priestory boli nevyužité a ich údržba bola finančne náročná.

V roku 1862 sa riaditeľom vtedajšieho Oravského komposesorátu stal gróf Edmund Ziči (Zichy), ktorý začal reorganizovať celú štruktúru panstva. Vykonávaním zmien poveril vrchného lesmajstra Wiliama Rowlanda, vynikajúceho lesného odborníka, a právnu agendou Mikuláša Kubínyho. Ten neskôr pracoval aj vo funkcii archivára. V historických zápisoch sa uvádza:

---

² Čaplovič, Pavol: Zborník Oravského múzea 1. Stredoslovenské vydavateľstvo, 1968, Banská Bystrica. s. 11-12

„V správe zámockej a podzámockej nebolo dávno predtým, ani dlho potom toľko o hrad zaslúžilých ľudí, ako za času Edmunda Zichyho. Nielen sám direktor, ale i jemu podriadení úradníci takmer závodili v tom, ako by mohli povzniesť povesť a slávu hradu a zdokonaľiť jeho hospodárstvo, ako by mohli urobiť z neho ústredie hospodárskeho a kultúrneho života Oravy.“

Wiliam Rowland začal uvažovať o založení múzea a následným využitím vystavovaných exponátov na prezentáciu histórie a prírody Oravského regiónu. Navrhol, aby boli modely a preparáty uložené a inštalované v priestoroch Oravského hradu, a tak sprístupnené širokej verejnosti. Takýmto spôsobom vyriešil účelné využitie opusteného hradného komplexu, čo ocenil aj riaditeľ komposesorátu, Edmund Ziči (Zichy).

V roku 1868 boli priestory Oravského hradu otvorené a sprístupnené verejnosti ako Múzeum Oravského panstva. Vo svojich spomienkach na tento počin uvádza: *„Bolo mi dovolené založiť prírodovednú zbierku v starom zámku, ktorá však mala byť obmedzená len na predmety v Oravskej stolici prichodiace.“*

Expozícia Múzea Oravského panstva, neskôr Múzea Oravského komposesorátu, vytvorená predovšetkým z prírodovedných zbierok, bola inštalovaná najmä v miestnostiach Dolného hradu. K pôvodným zbierkam Múzea Oravského panstva patrili okrem drevených modelov a plastických máp aj rôzne zbrane z pôvodnej hradnej zbrojnice. Nakoľko boli zbrane v roku 1848 rozobrané, časť z nich doplnili postupne až v neskoršom období zo skladov z Viedne, iné nahradili kópiami.

Vytvorenú historickú časť expozície múzea prezentovali artefakty z kaštieľa vo Veličnej, umiestnené v zasadacej miestnosti Turzovho paláca v Dolnom hrade. Súbor empírového nábytku a olejomalieb portrétov oravských komposesorov predstavoval pútavú a zaujímavú časť hradnej expozície, ktorej súčasťou boli aj textilie regionálnej proveniencie.

O niečo neskôr bola v múzeu vystavená a verejnosti sprístupnená aj rozsiahla archeologická zbierka Mikuláša Kubínyiho. Ten sa ju v roku

1918, v snahe ochrániť svoju kompletnú archeologickú zbierku, rozhodol venovať Muzeálnej slovenskej spoločnosti pod podmienkou, že zbierka počas jeho života zostane umiestnená v priestore Oravského hradu.

Mikuláš Kubíny napísal:

„V tieto smutné dni všeobecného prevratu len Pán Boh vie, čo sa v tejto nešťastnej krajine môže stať v najbližšej chvíli. Ale úplne istá vec je, že oravská stolica, či sa Slováci spoja s českým štátom, i sa priateľsky pokonajú s novým maďarským štátom... V takýchto okolnostiach teda každý verný syn našej stolice, či je slovenského či maďarského smýšľania, má úlohu chrániť v stolici pokoj, z celej svojej sily zamedzovať ničenie cenností a podľa možnosti zabezpečiť, aby tie cennosti pre túto stolicu a slovenský národ donášali plody. Toto je mojou snahou. Dnes prišiel som k presvedčeniu, že lepšie urobím, jestli sbierku ešte za svojho života ponúknem turčiansko-sv. martinskej Muzeálnej slovenskej spoločnosti, a to úplne bezplatne s vymienením len toho, že by sbierka, kým ja žijem, ostala na svojom terajšom mieste. ...Prosím Vysokocstenú Slovenskú Národnú radu, nech vezme sbierku, predstavujúcu celý poklad, do svojej ochrany a s ňou spolu nech zachráni i okrasu, chlúbu tejto stolice. Starobyľ Oravský hrad.“

V tom čase už opätovne zaznel kladný ohlas v súvislosti s využitím priestorov Oravského hradu za účelom vytvorenia expozície Oravského múzea.

Osobitú zbierku predmetov Múzea Oravského komposesorátu predstavoval interiér hradnej kaplnky, ktorú dal vybudovať Juraj Turzo na prelome 16. a 17. storočia v priestore Dolného hradu. Stavebne nadväzuje na Turzov palác a dodnes tvorí súčasť expozičných priestorov múzea.

V čase pôsobenia Jozefa Pálfyho vo funkcii riaditeľa Oravského komposesorátu počas rokov 1906-1912 bola na Oravskom hrade zrealizovaná romantická prestavba interiérov Korvínovho paláca. Do týchto zreštaurovaných a obnovených priestorov v strednej časti hradu bola presunutá časť vystavených

exponátov z Turzovho paláca, a tak návštevníci mohli uvidieť galériu vzácných obrazov v prízemí i Rytierskej sále na poschodí obytného paláca, ktoré dodnes predstavujú najpríťažlivejšie časti hradnej expozície. Ostatné miestnosti boli doplnené replikami dobového nábytku a kachľovými pecami, ktoré návštevníkom umožnili vytvoriť si predstavu o spôsobe stredovekého bývania šľachty v hradnom interiéri. Táto inštalácia muzeálnej expozície v priestoroch Oravského hradu bola v danom období na vysokej úrovni a pretrvala takmer celé storočie. Exponáty inštalované v miestnostiach Dolného hradu boli v dobrom stave, no od roku 1885 sa zbierkové fondy nerozširovali. Expozície boli návštevníkom sprístupnené každý deň v sprievode hradného strážcu a nízke vstupné do Oravského hradu bolo zároveň i vstupným do múzea, ktoré bolo jeho súčasťou.

Už pred prvou svetovou vojnou, ale aj po nej sa prejavili výrazné snahy o založenie a vytvorenie jedného verejného celooravského vlastivedného múzea, „*ktoré by okrem štátnej správy a voleného správneho výboru nepodliehalo inej vrchnosti.*“ V tejto súvislosti sa v roku 1930 objavila len krátka správa v Časopise Muzeálnej slovenskej spoločnosti o pôsobení múzea na Oravskom hrade, nazvanom len „Múzeum v Oravskom Podzámku“.

Návštevnosť Oravského hradu a expozícií komposesorátneho múzea sa výrazne zvýšila v medzivojnovom období. Preto sa predstavitelia komposesorátu snažili podchytiť tento novodobý cestovný a turistický ruch a prostredníctvom v tých časoch novej podnikateľskej aktivity hrad komerčne využiť. Za uvedených podmienok navštívilo v roku 1938 Oravský hrad 12 100 turistov.

Za Slovenského štátu (1939-1945) sa čiastočne zmenil charakter Múzea Oravského komposesorátu, ktoré sa spolu s Oravským múzeom v Dolnom Kubíne stali členmi Zväzu slovenských múzeí a dňa 18. novembra 1941 získali štatút verejných múzeí. Múzeum na Oravskom hrade bolo po vojne opäť otvorené verejnosti. V tom čase už Oravský komposesorát zanikol a majetok prevzal štátny podnik Riaditeľstvo štátnych lesov so sídlom v Oravskom Podzámku. Hoci sa Správa štátnych lesov starala

o údržbu Oravského hradu a zároveň aj o múzeum v jeho priestoroch, nemohla vykryť náklady, ktoré už v roku 1949 prevyšovali milión korún.

Naviac múzeum na Oravskom hrade značne schudobnelo odovzdaním všetkých bronzových zbierok Oravy a bohatého písomného materiálu do Turčianskeho Sv. Martina. Zbierkové predmety nachádzajúce sa v zbierkovom fonde Múzea Oravského komposesorátu boli naďalej nevhodne uložené po stoloch a zemi, odkázané na milosť a nemilosť návštevníkov. Aj napriek tomu, že správca prírodovedných zbierok požiadal riaditeľstvo SNM v Martine o poskytnutie aspoň niekoľkých vyradených skriň, tieto neboli dodané, a tak exponáty naďalej chátrali.

Záujem verejnosti o múzeum v Oravskom hrade však narastal a jeho expozícia zaberala 18 miestností. V roku 1949 Oravský hrad navštívilo 22 000 turistov a o rok neskôr v roku 1950, ešte pred začiatkom hlavnej sezóny, si Oravský hrad prezrelo 9 500 návštevníkov. Múzeum viedol správca hradu a kastelán, ktorému pomáhal údržbár a sprievodca turistov.³

Dňa 9. 2. 1951 bol Oravský hrad vyhlásený za štátny kultúrny majetok. Riaditeľstvo štátnych lesov v Oravskom Podzámku sa naďalej venovalo jeho údržbe a múzeum sa malo prezentovať ako prírodovedné múzeum. Vzhľadom k pretrvávajúcim problémom týkajúcim sa statiky a vôbec celkového stavu chátrajúceho Oravského hradu, navyše aj k potrebe vyriešenia naliehavého nedostatku vhodných pracovných priestorov pre múzeum, bolo nutné pristúpiť k adaptačným prácam. Obnova hradu, označovaná ako generálna oprava, začala v roku 1953 a v roku 1956 sa hrad dostal do správy Oravského múzea. V roku 1957 prevzal práce od OSP Dolný Kubín Pamiatkostav Žilina. Práce končili začiatkom 70. rokov 20. storočia. V roku 1977 bola sprístupnená expozícia venovaná historicko-architektonickému vývoju hradu. Hoci sa nepodarilo ukončiť všetky práce generálnej opravy do roku 1968, na kedy

³ Jagnešáková, Mária.: Oravské múzeum dejiny a súčasnosť. Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne, Kubík Námestovo, 2013, s.30-45

pripadalo 100 výročie založenia múzea, v tom čase už boli hotové interiéry paláca Jána z Dubovca a v nich inštalované expozície.⁴

Už v roku 1953 boli všetky snahy zamerané na vybudovanie Vlastivedného múzea s celooravskou zbernou oblasťou a pôsobnosťou práve na Oravskom hrade. Jeho novým riaditeľom sa stal Pavol Čaplovič. V roku 1956 bolo premenované na Oravské vlastivedné múzeum, v ktorom okrem iných už pracovali viacerí odborní pracovníci, ako Juraj Langer, Zdenka Čaplovičová, Anton Kocian a ďalší, v súčinnosti s Múzejnou radou, založenou na základe zákona o múzeách a galériách s platnosťou od 1.1.1961.

Zbierkový fond múzea sa postupne formoval od prvotných darov a zbierok domácich nadšencov a zberateľov v prospech národa, až do dnešnej podoby. Vo všetkých zastúpených odboroch sa postupne uplatnila systematická zbierkotvorná činnosť.

Generálnou opravou Oravského hradu sa vytvorili vhodné podmienky nielen na umiestnenie zbierok do depozitárov, ale aj na budovanie expozícií. Nová etnografická expozícia v priestoroch Oravského hradu a vznik Múzea oravskej dediny v Zuberci umožnili v 60. a 70. rokoch 20. storočia ďalšie rozširovanie etnografických zbierok.

Nová národopisná expozícia na Oravskom hrade

Správa múzea cieľavedome plánovala a pripravovala nové hradné expozície. Na ich tvorbu, ale aj spôsob inštalácie, boli zamerané pracovné rokovania, konané už od roku 1958. Expozícia, inštalovaná v dolných častiach Oravského hradu, mala okrem prezentácie hradu ako feudálneho sídla zároveň slúžiť aj ako názorná vlastivedná expozícia, s ktorou sa počítalo v Strednom hrade.

Už od roku 1965 sa začalo pracovať na príprave libreta a scenára novej stálej expozície v spolupráci s metodickým strediskom Krajského múzea v Bojniciach a múzejníkmi i kunsthistorikmi z ďalších múzeí, vrátane SNM v Martine. Autor libreta

---

⁴ Jagnešáková, Mária.: Oravské múzeum dejiny a súčasnosť. Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne, Kubík Námestovo, 2013, s.46-51

predovšetkým bral do úvahy skutočnosť, že hrad je svojou hmotou sám o sebe exponátom. V Citadele zdôrazňoval pôvodnú funkciu horného hradu, odporučil nainštalovať dobovú výzbroj. Zároveň návštevníkom umožňoval vyhliadku do okolitej krajiny, s možnosťou odpočinku.

Vlastivedná expozícia bola inštalovaná v priestore Dubovského paláca v strednej časti Oravského hradu. V roku 1966 bola vykonaná reinštalácia národopisnej expozície, dovtedy sa nachádzajúcej v Turzovom paláci. K samotnej realizácii sa pristúpilo v roku 1968.

V troch miestnostiach IV. poschodia Dubovského paláca bola inštalovaná národopisná expozícia pod názvom *Život a kultúra oravského ľudu v minulosti*, ktorá prezentovala ľudové zamestnanie, domácu výrobu a remeslo, interiér záhradskej izby, zvykoslovie, ľudové hudobné nástroje a ľudový odev. Sprístupnená bola počas osláv 100. výročia založenia Oravského múzea v septembri 1968. Jej libreto pripravila autorka Zdenka Čaplovičová. Etnografická expozícia, inštalovaná v neveľkom priestore, predstavila širokej verejnosti prostredníctvom vybraných exponátov bohatstvo materiálnej kultúry Oravského regiónu.

Etnografické exponáty, inštalované tematicky v masívnych, presklených vitrínach, dopĺňali mapy, texty, pracovné zábery z terénu a reprodukcie historických dokumentov. Na pódiu v strede miestnosti boli exponáty voľne uložené, prehľad o domácej výrobe a remeslách poskytovala veľká mapa. V druhej miestnosti bola prezentovaná oravská modrotlač, v tretej v priestore i vo vitrínach inštalované ukážky ľudového odevu z hornej, strednej a dolnej Oravy z 19. storočia.

Pre zvýšenie atraktivity hradu sa v 70. rokoch 20. storočia dostala do popredia otázka osvetlenia, zavedená v roku 1977. S racionalizáciou štátnej správy sa v danom období začali uplatňovať progresívne spôsoby riadenia kultúry formou integrácie. V záujme politicko-spoločenského a kultúrneho sa v roku 1979 uskutočnilo zlúčenie Oravského múzea s Literárnym múzeom P. O. Hviezdoslava

do jedného zariadenia – pod názvom Oravské múzeum v Dolnom Kubíne. V roku 1983 bol na základe uznesenia Rady ONV v Dolnom Kubíne zmenený názov na Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne.

Od roku 1967, kedy bol položený základný kameň Múzea oravskej dediny (ďalej MOD), sa začala výstavba a inštalácia jednotlivých objektov v lokalite Brestová v Zuberco, ktorej interiérovú expozíciu pripravila promovaná etnografka Čaplovičová a po reorganizácii Oravské múzeum prevzalo aj jeho správu. Hoci počas roku 1989 boli vykonané prípravy na odovzdanie celého areálu MOD v Zuberco do užívania Oravskému múzeu, na základe žiadosti Obecného úradu Zuberec bolo Múzeum oravskej dediny pridelené do správy obce Zuberec, ktorá akceptovala kolaudačné nedostatky, niektoré dodnes neodstránené.⁵

V MOD Zuberec Oravské múzeum v súčasnosti spravuje len jeden objekt - kópiu zemianskej kúrie z Vyšného Kubína, ktorú získalo bezplatným prevodom v roku 1988. Kúria je pozoruhodným sídlom príslušníkov zemianskeho rodu Meško, ktorým poskytovala reprezentatívne a pohodlné bývanie ešte začiatkom 16. storočia. Murovaná časť kúrie vežovitého charakteru vznikla pravdepodobne už v roku 1520 a súčasný tvar nadobudla v 18. storočí zrubovou prístavbou. Zaraďuje sa medzi neskoro renesančné stavby.

Oravské múzeum sa po dlhodobej sanácii a úpravách rozhodlo zmeniť doterajšie využitie objektu vytvorením novej expozície *Oravské zemianstvo*. Pôvodná, murovaná časť kúrie je zariadená v dobovom štýle zemianskej rezidencie. Prostredníctvom vzácných exponátov z odboru etnografie a histórie sa podarilo vytvoriť bohaty vybavený interiér zemianskeho domu so salónikom.

Časť zemianskej expozície zariadená v dobovom štýle zemianskej rezidencie.

Osobitne sú prezentované najstaršie oravské zemianske rody

---

⁵ Jagnešáková, Mária.: Oravské múzeum dejiny a súčasnosť. Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne, Kubík Námestovo, 2013, s.52-80

so svojimi erbmi, významnými predstaviteľmi a živými tradíciami, ktoré dodnes hrdo udržiavajú ich príslušníci.

V ďalšej časti zemianskej kúrie prezentuje Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne svoje expozície nachádzajúce sa v 12 objektoch, z ktorých 7 je vyhlásených za národnú kultúrnu pamiatku (Oravský hrad, Oravská lesná železnica, Literárna expozície P. O. Hviezdoslava, Čaplovičova knižnica, Dom Martina Kukučína, Florinov dom, Milo Urban, Hviezdoslavova hájovňa.) Samostatná miestnosť poskytuje priestor na inštalovanie krátkodobých a dlhodobých výstav.

Krajina vložená do historického prostredia stredovekej stavby – obnovená etnografická expozícia na Oravskom hrade.

Oravský hrad patrí medzi vzácné klenoty nielen Oravy a Slovenska, ale celej Európy. Má množstvo obdivovateľov z celého sveta, čoho dokladom je jeho návštevnosť, ktorá z roka na rok narastá. Radí sa tak medzi najnavštevovanejšie hrady na Slovensku.

Priemerná návštevnosť je viac ako 200 tisíc návštevníkov ročne. Snahou Oravského múzea je aj naďalej zvyšovať záujem verejnosti a následne aj návštevnosť hradu. V snahe spestriť a obohatiť prehliadku Oravského hradu, so zameraním na rozšírenie obzoru a vedomostí návštevníkov aj o tradície ľudovej kultúry na Orave, bola v roku 2007 otvorená nová etnografická expozícia. K jej obnove došlo takmer po štyridsiatych rokoch, hoci tu od roku 1989 boli inštalované dve dlhodobé výstavy - *Rok na dedine* (výročné zvyky a obyčaje na Orave) a *Ludový odev na Orave*.

Hrad, ako špecifická stavba okrem svojej atraktívnej stránky prináša pri realizácii expozícií, výstav i rôznych iných podujatí aj mnoho ťažkostí. Aj pri príprave a realizácii novej expozície sme sa museli popasovať s viacerými problémami. Hrad je ťažko prístupný. Priestor je rozčlenený schodišťom, výklenkami, chodbami, nízke a úzke dvere, výškové dispozície – sťažená dostupnosť z nádvorja hradu, odkiaľ sa musel materiál prenášať ručne. Naplniť a zrealizovať návrh interiéru expozícií nebolo jednoduché. Rozmerná

oceľová konštrukcia rampy, rozmerné kalené sklá, množstvo väčšieho, či menšieho materiálu, potrebného ku zhotoveniu vitrín, dekoračných doplnkov, toto všetko si okrem uvážlivého rozhodnutia, ako postupovať pri vynášaní, vyžiadalo aj veľa fyzických síl a námahy.

Scenár etnografickej expozície vypracovala etnografka OM PhDr. Elena Beňušová, realizačný projekt interiéru Akad. arch. Vladimír Jánoš, výtvarné riešenie interiéru Branislav Jánoš, technická realizácia zariadení firma AMI INOX DESIGN, s.r.o. Ivan Petráš, grafické spracovanie a tlač textových panelov firma K-Sten Námestovo, grafické spracovanie a tlač veľkoformátovej mapy Oravy s textom a sprievodcom k expozícii Tlačiareň Vrábel Dolný Kubín. Realizovaná časť etnografickej expozície bola financovaná z vlastných zdrojov Oravského múzea (1 375 tisíc Sk).

Oravský región je stále považovaný za oblasť bohatú na ľudovú kultúru. Túto mnohorakosť tradičných hodnôt, s dôrazom na vizuálne vnímanie, ponúka návštevníkom Oravského múzea stála časť novej etnografickej expozície, „*Ludová kultúra na Orave*“, inštalovaná v priestoroch Dubovského paláca Oravského hradu.

Prostredníctvom vybraných etnografických exponátov s výraznou výpovednou hodnotou a špecifickými znakmi oravskej ľudovej kultúry, prezentuje tradičné formy každodenného i sviatočného života, najmä však zamestnanie a získavanie obživy (rolníctvo a pastierstvo), ako aj domácku výrobu a remeslá, prevažne od polovice 19. storočia do polovice 20. storočia. Reprezentatívny výber vystavených exponátov, pochádzajúcich z bohatého etnografického zbierkového fondu Oravského múzea, dokumentuje individualitu, invenciu a zručnosť ich tvorcov, v prevažnej miere anonymných, zohľadňujúcich prírodné prostredie, v ktorom po stáročia žili a dostupný prírodný materiál, z ktorého predmety potrebné pre svoj život a prácu vyrábali. Mnohé z nich upútajú pozornosť návštevníkov výraznými prvkami tradičnej symboliky a dekoratívnymi motívami, ktoré sú ich neoddeliteľnou súčasťou. Trojrozmerné exponáty sú inštalované v dvoch veľkých

oceľová konštrukcia rampy, rozmerné kalené sklá, množstvo väčšieho, či menšieho materiálu, potrebného ku zhotoveniu vitrín, dekoračných doplnkov, toto všetko si okrem uvážlivého rozhodnutia, ako postupovať pri vynášaní, vyžiadalo aj veľa fyzických síl a námahy.

Scenár etnografickej expozície vypracovala etnografka OM PhDr. Elena Beňušová, realizačný projekt interiéru Akad. arch. Vladimír Jánoš, výtvarné riešenie interiéru Branislav Jánoš, technická realizácia zariadení firma AMI INOX DESIGN, s.r.o. Ivan Petráš, grafické spracovanie a tlač textových panelov firma K-Sten Námestovo, grafické spracovanie a tlač veľkoformátovej mapy Oravy s textom a sprievodcom k expozícii Tlačiareň Vrábek Dolný Kubín. Realizovaná časť etnografickej expozície bola financovaná z vlastných zdrojov Oravského múzea (1 375 tisíc Sk).

Oravský región je stále považovaný za oblasť bohatú na ľudovú kultúru. Túto mnohorakosť tradičných hodnôt, s dôrazom na vizuálne vnímanie, ponúka návštevníkom Oravského múzea stála časť novej etnografickej expozície, „*Ludová kultúra na Orave*“, inštalovaná v priestoroch Dubovského paláca Oravského hradu.

Prostredníctvom vybraných etnografických exponátov s výraznou výpovednou hodnotou a špecifickými znakmi oravskej ľudovej kultúry, prezentuje tradičné formy každodenného i sviatočného života, najmä však zamestnanie a získavanie obživy (rolníctvo a pastierstvo), ako aj domácku výrobu a remeslá, prevažne od polovice 19. storočia do polovice 20. storočia. Reprezentatívny výber vystavených exponátov, pochádzajúcich z bohatého etnografického zbierkového fondu Oravského múzea, dokumentuje individualitu, invenciu a zručnosť ich tvorcov, v prevažnej miere anonymných, zohľadňujúcich prírodné prostredie, v ktorom po stáročia žili a dostupný prírodný materiál, z ktorého predmety potrebné pre svoj život a prácu vyrábali. Mnohé z nich upútajú pozornosť návštevníkov výraznými prvkami tradičnej symboliky a dekoratívnymi motívami, ktoré sú ich neoddeliteľnou súčasťou. Trojrozmerné exponáty sú inštalované v dvoch veľkých

črtou kvality života a zemianskej identity aj v súčasnosti.

Expozícia ako komunikačný prostriedok v styku s verejnosťou

Etnografická expozícia, inštalovaná v atraktívnych priestoroch Oravského hradu, tvorí výrazný komunikačný prostriedok v styku s verejnosťou, v záujme prezentácie ľudovej kultúry na Orave v širšom európskom kontexte, s nadväznosťou na hlbšie poznanie regiónu. Expozícia je spojená s audiovizíou. Videoprojekcia predstavuje otvorený informačný systém, približujúci ľudovú kultúru a jej tradície na Orave aj v širších súvislostiach a vzťahoch mimo regiónu až po súčasnosť. Priestor na získanie komplexných informácií, obohatených o novodobé dianie a aktivity, ponúkajú odbornej i laickej verejnosti aj organizované semináre, prednášky, vyučovacie hodiny a podujatia, určené konkrétnym cieľovým skupinám. Tretia, voľná časť etnografickej expozície je navrhnutá ako variabilná a cyklicky sa striedajúca, uspôsobená pre praktické a jednoduché zmeny v danom inštalačnom systéme. V navrhnutej koncepcii poskytne priestor pre vybrané tematické okruhy z tradičnej ľudovej kultúry Oravy, ktoré sa budú obmieňať, alebo aktualizovať. Ako polyfunkčný priestor má samostatné ozvučenie na realizáciu „expositions vivum“ - živých expozícií, spájajúcich minulosť so súčasnosťou.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- ČAPLOVIČ, P. Zborník Oravského múzea 1. Stredoslovenské vydavateľstvo, Banská Bystrica, 1968
- JAGNEŠÁKOVÁ, M. Oravské múzeum - dejiny a súčasnosť. Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne, Kubík Námestovo, 2013.
- KNIESOVÁ, M. Osobnosť Vavrinca Čaploviča. In.: Čaplovičova knižnica. Návrhy divadelných dekorácií a grafika. Osveta, Martin, 1989
- www.oravskemuzeum@oravskemuzeum.sk

SUMMARY

In 2018, the P. O. Hviezdoslav Orava Museum in Dolný Kubín celebrated its 150th anniversary. In its beginnings, it worked on establishing its art collections by collecting objects and receiving objects as gifts, as well as systematic acquisitions. In time, the museum split into the older museum at the Čaplovič Library and a younger Orava Compossessorate Museum at the castle in Oravský Podzámok. As it is located in a historical building and houses rare, valuable and attractive exhibits, it has been popular with the public since its beginnings. The exhibits from history, natural sciences, archaeology and ethnography have been at display at the attractive setting of the Orava Castle till today. The renewed ethnographic exposition is places in the historical setting of the medieval castle, serving as major communication tool of public relations.

Keywords: Orava Museum, Orava Castle, art collection, exhibits, public, communication, live exhibition, video projection

(1) Budova Čaplovičiany – sídlo Literárneho múzea
P. O. Hviezdoslava

(2) Inštalácia salašníctva v etnografickej expozícii z roku 1968

(3) Sviatočný a obradový ľudový odev inštalovaný v etnografickej expozícii z roku 1968

(4) Časť zemianskej expozície zariadená v dobovom štýle zemianskej rezidencie

**PODOBY PREZENTÁCIE DEJÍN A KULTÚRY RÓMOV
NA SLOVENSKU MÚZEJNÝMI PROSTRIEDKAMI
S DÔRAZOM NA EXPOZIČNÚ ČINNOSŤ MÚZEA
KULTÚRY RÓMOV NA SLOVENSKU**

*Forms of Presentation of Roma History and Culture in Slovakia
by Museum Means, Focusing on Exposition Activity
of the Museum of Roma Culture in Slovakia*

Adriana Daneková

Abstrakt: Štátny prístup k rómskemu obyvateľstvu na Slovensku mal až do roku 1989 asimilačný charakter. Rómovia nemali možnosť deklarovať svoju etnicitu, uchovávať a rozvíjať svoju kultúru na etnickom princípe a už vôbec nie v inštitucionalizovanej podobe. V roku 2002 vzniklo Dokumentačné centrum rómskej kultúry na pôde Slovenského národného múzea v Martine (Etnografického múzea), ktoré ako jedna z mála inštitúcií svojho druhu dokumentovala materiálnu kultúru Rómov v predchádzajúcich desaťročiach. Aj ďalšie odborné činnosti tohto múzea vytvorilo vhodnú bázu pre vznik špecializovaného múzea, zameraného na dokumentáciu a prezentáciu dejín, kultúry a jazyka Rómov. V roku 2004 sa dokumentačné centrum transformovalo na Múzeum kultúry Rómov na Slovensku. Pilotným projektom pri príprave stálej expozície múzea bola putovná panelová výstava „Príbeh detí vetra“, ktorá mala viacero repríz. V októbri 2004 sa konala v SNM- Etnografickom múzeu medzinárodná konferencia Úloha múzeí v procesoch kultúrnej zmeny Rómov zameraná na výskum, dokumentáciu a prezentáciu dejín a kultúry Rómov. Zúčastnili sa na nej významní odborníci – etnológovia, historici, muzeológovia z viacerých krajín. Na základe získaných ohlasov a v spolupráci s odborníkmi sa autorky snažili vymedziť a prezentovať najvýznamnejšie medzníky dejín Rómov s ohľadom na územie Slovenska, vývoj a stav rómskeho jazyka a jeho

dialektov. Dôraz bol kladený na významné podoby tradičnej kultúry, pri niektorých témach s presahom do obdobia prelomu 80. – 90. rokov 20. storočia. Stála expozícia bola sprístupnená v roku 2009 v areáli Múzea slovenskej dediny v Martine. V roku 2010 pribudla zatiaľ posledná časť expozície – Galéria rómskych osobností. Autorky mali tiež na zreteli fakt, že obsahová stránka stálej expozície by mala korešpondovať so zámerom stavebnej a expozičnej realizácie vybraných rómskych obydľí v areáli Múzea slovenskej dediny v Martine, ktoré je tiež súčasťou SNM v Martine. V súčasnosti navštívi stálu expozíciu približne 30 tisíc návštevníkov ročne. Keďže od jej sprístupnenia ubehlo 10 rokov a sú pred nami nové výzvy, odborní pracovníci pripravujú koncept novej expozície Múzea kultúry Rómov na Slovensku, ktorá by zohľadňovala súčasné požiadavky a trendy v oblasti dokumentácie a najmä prezentácie dejín, kultúry a jazyka Rómov na Slovensku.

Kľúčové slová: *Rómovia, kultúra Rómov, dejiny Rómov, romologický výskum, múzeum, stála expozícia*

V prvej časti príspevku sa zaoberáme stručným načrtnutím spoločenskovedných podmienok na rozvoj a uchovávanie kultúrneho dedičstva Rómov v druhej polovici 20. storočia do roku 1989, keďže tvorili bázu ďalšieho vývoja v tejto oblasti. V druhej časti približujeme niektoré aspekty prípravy a realizácie stálej expozície Múzea kultúry Rómov na Slovensku.

Vybrané aspekty prístupov k výskumu a dokumentácii kultúry, dejín a jazyka Rómov u nás do roku 1989

Snahy o uchovávanie a rozvoj kultúrneho dedičstva skupín Rómov žijúcich na území Slovenska získavajú oficiálnu štátnu podporu až v čase politických a spoločenských zmien na prelome 80. a 90. rokov 20. storočia. Dovtedy boli štátnou politikou cielene obmedzované. V uznesení Ústredného výboru Komunistickej strany Československa „O práci medzi cigánskym obyvateľstvom v ČSR“ z roku 1958 sa program asimilácie Rómov zdôvodňoval tým, že akceptovanie rómskeho jazyka a kultúry by „spomalilo proces prevýchovy Cigánov, posilnilo by nežiaducu izoláciu Cigánov od ostatných pracujúcich, napomáhalo by ďalej konzervovať starý, primitívny spôsob cigánskeho života“.¹ Asimilačná politika štátu, ktorá „cigánsku otázku“ vnímala ako sociálny problém a upierala mu etnický rozmer, na dlhú dobu ovplyvnila aj ďalší rozvoj bádania v oblasti etnografie, histórie či jazykovedy. Boli tu však aj zástancovia koncepcie podpory národnostného rozvoja Rómov, podpory pestovania a rozvoja ich jazyka, a to najmä z rezortov školstva a osvetu, kultúry a vedy. V Orientalistickom ústave Československej akadémie vied (ďalej ČSAV) vznikla „komisia pre pestovanie cigánčiny.“² V roku 1952 sa vtedy 21 ročná študentka histórie a etnografie Emília Čajánková (vydatá Horváthová) vydala na prvé výskumy do terénu. V tom istom roku tiež vydala svoj prvý príspevok, v ktorom uvádzala ciele výskumu: „*Na materiáli, ktorý výskumom získame, ukážeme špecifickosť cigánskej kultúry, ktorá spolu s vlastným jazykom a historickým pôvodom klasifikuje Cigánov ako národnosť ... Na materiáli bude ďalej možné ukázať na kladné prvky cigánskej kultúry, ktorú majú naďalej rozvíjať.*“³

---

¹ JUROVÁ, Anna. *Vývoj rómskej problematiky na Slovensku po roku 1945*. Spoločenskovedný ústav SAV Košice : Goldpress Publishers, 1993, s. 52

² JUROVÁ, Anna. Rómovia v období od roku 1945 po november 1989. In Michal Vašečka (ed.): *Čačipen pal o Roma*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, s. 53 – 57.

³ ČAJÁNKOVÁ, Emília. Správa o výskume života a kultúry Cigánov. In *Slovenský národopis* 11, 1952, s. 398

Výsledky opakovaných výskumov uverejnila v rozsiahlej etnografickej štúdii *Život a kultúra rožkovianskych Cigáňov* publikovanej v roku 1954 v časopise *Slovenský národopis*. O dva roky neskôr zorganizovala už ako pracovníčka Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied (ďalej NÚ SAV) prvý kolektívny výskum tradičného i súčasného života Rómov ôsmich oblastí Gemera. Do výskumov zapojila aj ďalšiu vtedy začínajúcu etnografku, romistku, Evu Davidovú, MUDr. Jána Cibul'u a JUDr. Gustáva Kariku (predstavitel'ov rómskeho etnika) a českú výtvarníčku Mílu Doležalovú. V decembri roku 1955 uskutočnila druhý kolektívny výskum v okresoch Bardejov, Prešov, Michalovce a Košice. Témami výskumu boli: spôsoby obživy a zamestnania, obydliá, strava, spoločenské a rodinné pomery, zvykoslovie, folkloristika, ako aj antropologický výskum.⁴ Vedecký výskum bol však najmä po prijatí už spomínaného uznesenia ústredného výboru KSČ „O práci medzi cigánskym obyvateľstvom v ČSR“ z roku 1958 ovplyvnený silným ideologickým tlakom. Jaroslav Sus, autor ideologickej príručky *Cikánská otázka v ČSSR* (1961) napríklad uvádza: „Ještě v nedávné době se vyskytovaly názory, že je třeba pěstovat a rozvíjet cikánský folklór a kulturu, ovšem v nových socialistických podmínkách. Takovéto názory sice po usnesení ústředního výboru Komunistické strany Československa z dubna 1958 již nejsou veřejně publikovány, to však neznamená, že by neexistovali v hlavách mnohých lidí.“⁵ A kritizuje aj prístup Emílie Horváthovej. V súvislosti so štúdiou o rožkovianskych Cigánoch označil jej názory za „*nekritický, romantický obdiv ... z kterého vyrůstají různé nereálné návrhy na řešení cikánské otázky.*“⁶ Jedinečnú monografiu *Cigáni na Slovensku* (1964) jej autorka Emília Horváthová koncipuje už v inom duchu ako pristupovala k svojim prvým výskumom. V poslednej kapitole konštatuje: „*samotná forma existencie Cigáňov ako etnickej diaspóry*

⁴ ČAJÁNKOVÁ, Emília (1955): Prvý kolektívny výskum života a kultúry Cigáňov. In *Slovenský národopis* 3 (1), 1955, s. 123 – 124

⁵ SUS, Jaroslav (1964): *Cikánská otázka v ČSSR*. Praha: SNLP, s. 37

⁶ Cit. 5, s. 127

raz navždy znemožňuje ich sformovanie sa v národnosť a pozdejšie v národ i napriek tomu, že si niekedy vo väčšej, inde v menšej miere zachovali vlastnú kultúru“. ⁷ Aj keď pod silným ideologickým tlakom, výskumy a prezentačné aktivity pokračovali ďalej. Etnografka, romistka Eva Davidová ako metodička Krajského národného výboru v Košiciach v roku 1962 zrealizovala výstavu *Cigáni východného Slovenska kedysi, dnes a zajtra*. Výstava síce pozostávala len z textovej časti, išlo však už o snahu na odbornej úrovni prezentovať výsledky výskumov múzejným spôsobom. Poznatky zo svojich výskumov zhrnula v štúdiu *K spôsobu bývania v cigánskych osadách východného Slovenska* publikovanej v periodiku *Nové obzory* a v populárnovedeckej publikácii *Bez kolíb a šiatrov* (1965). Z múzejného hľadiska je zaujímavá aj činnosť českého Svazu Cikánů – Romů. Okrem iného sa jednému z jeho predstaviteľov (historikovi Bartolomejovi Danielovi, ktorý sa narodil na Slovensku) podarilo zozbierať výrobky rómskych kováčov za účelom realizácie výstavy *Hartíkáňi bůtí* (1970) a už vtedy zamýšľaného rómskeho múzea. Vzhľadom na neskorší vývoj sa tieto zbierky stali súčasťou detašovaného depozitára Etnografického ústavu Moravského zemského múzea v Brne. Odtiaľ boli v 90. rokoch 20. storočia odovzdané do zbierok Muzea romské kultury.⁸ V 70. rokoch 20. storočia opakovane realizovala výskumy najmä na východnom Slovensku česká lingvistka Milena Hübschmannová a v slovenských archívoch bádala český historik Ctibor Nečas. Zameral sa na tému postavenie a diskriminácia Rómov počas druhej svetovej vojny. Čiastkové výsledky publikoval v zborníku *Nové obzory* a neskôr ich zhrnul v monografii *Nad osudem českých a slovenských Cikánů v letech 1939 – 1945* (1981). Od 90. rokov 20. storočia sa výskumom vybraných tém a publikačnej činnosti venovala aj historička Anna

---

⁷ HORVÁTHOVÁ, Emília (1964): *Cigáni na Slovensku*. Bratislava: Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, s. 368 – 369, 371

⁸ SCHUSTER, Michal – ZÁVODSKÁ, Milada (2009): Úvodom. In Michal SCHUSTER – Milada ZÁVODSKÁ (eds): *Svaz Cikánů – Romů 1969 – 1976*. Brno: Muzeum romské kultury, s. 3

Jurová pôsobiaca v Spoloenskovednom ústave SAV v Košiciach.

tatna politika teda presadzovala metódu vnucovania kultúrneho modelu majoritnej spoločnosti a celý povojnový vývoj rómskej society z hľadiska rozvoja vlastného etnického povedomia a tradícií možno v tomto ohľade oznait ako proces dekulturnacie.⁹ Problematika osobitnej etnicity, jazyka a kultúry bola do konca 80. rokov 20. storočia tabuizovaná. Rómovia neboli vnímaní ako etnikum ale ako sociálne a kultúrne zaostala skupina s cieľom jej úplnej asimilácie. Situácia sa zásadne zmenila až po roku 1989. Posun v prístupe naznačila však už konferencia *Cikanı v průmyslovém městě*, ktorú usporiadal stav pro etnografii a folkloristiku SAV v Prahe 16. až 17.prıla 1986. V tom istom roku sa NÚ SAV podieľal na príprave 32. ronıka Folklórneho festivalu vo Východnej (dalej FF vo Východnej), ktorého súčasťou bol program pripravený Viliamom Gruskom s názvom *Ludıa z rodu Rómov*. Po prvýkrát sa Rómovia prezentovali ako príslušníci samostatného etnika, s vlastnými dejinami, kultúrou a jazykom. Národopisný stavu SAV v roku 1988 vydal samostatné íslo Slovenského národopisu, ktoré obsahovalo viac ako dvadsať príspevkov slovenských a českých bádateľov. V dňoch 17. – 18. februára 1988 Spoločenskovedný stav SAV pripravil seminár *Teoreticko – metodologické východiská výskumu cigánskych rodín a cigánskych obyvateľov*.¹⁰ Na príprave spomínaného 32. ronıka FF vo Východnej spolupracovali aj etnológovia – Arne Mann a Hana Bılkova (vydatá Zelinová), pracovníčka vtedy Slovenského národného múzea – Národopisného múzea v Martine (dalej SNM – NM). Hana Bılkova bola jednou z autoriek štúdie v uvedenom monotematickom ıisle Slovenského národopisu z roku 1988 - *K historickým a etnokulturnym determinaciam spoločenskej integrácie Cigánov - Rómov v procese výstavby rozvinutého socializmu v Československu*, v ktorej sa zamerala na rodinné

⁹ MANN, Arne. Problém identity Rómov. In Identita etnických spoločenstiev : Výsledky etnologických výskumov. Kiliánová, G. (edit.) Bratislava: stav etnologie SAV, 1998, s. 48

¹⁰ MANN, Arne Prehľad romistiky na Slovensku. In *Slovenský národopis*, 2002, 50 (3 – 4), s. 422 – 423

obyčaje. V súvislosti s tým realizovala aj výskum. Ďalšiu štúdiu publikovala v monotematicky zameranej publikácii *Neznámi Rómovia*, ktorej editorom bol Arne Mann. Tu prezentovala jej pohľad na problematiku múzejnej dokumentácie dokladov rómskej kultúry, najmä jej materiálnych podôb, čo možno považovať aj za dôsledok dovtedajších vyššie spomínaných prístupov ku kultúre Rómov ako etnickej skupiny: „Pri akvizícii v teréne je základným metodickým problémom, „čo vlastne získavať“? ... Materiálna kultúra najzaostalejších rómskych osád je však neuveriteľne chudobná. V týchto osadách žijú výrobcovia skôr výnimočne. ... Do úvahy teoreticky pripadá získavanie predmetov dennej potreby. V takýchto osadách však predmety dennej potreby tvorí okrem najnevyhnutejšieho nábytku (v extrémnych prípadoch len posteľ) a odevu obyčajne len hrniec a lyžica. Ak je sortiment predmetov predsa len širší, sú to predmety pre Rómov nešpecifické, často získané od nerómskeho obyvateľstva ako už nepotrebné. ... Čím je životný štandard Rómov vyšší, tým sú nimi používané predmety unifikovanejšie, zhodné s materiálnou kultúrou Nerómov. Špecifiká sa tu objavujú skôr v rovine výtvarnej, resp. vkusovej (dekoratívnosť a používaná farebná škála výzdoby interiéru, odevu). Tu je teda spôsobom dokumentácie skôr fotografia alebo videozáznam.“¹¹ Spolu s ďalšími kolegami z Okresného vlastivedného múzea v Českom Krumlove (ktoré zastupovala napríklad Eva Davidová) a Ústavu pre etnografiu a folkloristiku ČSAV v Prahe usporiadalo SNM – NM v Martine v roku 1990 reprízu výstavy *Z dejín a súčasnosti našich Rómov*. Výstavu pôvodne pripravilo pod názvom *Cikáni – romské etnikum v Československu* Okresné vlastivedné múzeum v Českom Krumlove. Autorsky sa pod ňu podpísala už spomínaná Eva Davidová, ktorá prvú podobnú výstavu (*Cigáni východného Slovenska kedysi, dnes a zajtra*) realizovala v roku 1962, ešte ako pracovníčka Východoslovenského Krajského národného výboru (KNV). Na výstavu v Českom Krumlove sa podarilo

¹¹ ZELINOVÁ – BÍLKOVÁ, Haňa (1992): Problém múzejnej prezentácie dokladov rómskej kultúry. In: Arne MANN (ed.): *Neznámi Rómovia*. Bratislava: Ister Science Press, s. 195 – 200

sústrediť z viacerých českých a slovenských archívov vyše 150 dokumentov. Etnografka a múzejníčka Hana Zelinová sa snažila pozmeniť koncept výstavy a obohatiť ju aj o prezentáciu trojrozmerných predmetov, čo sa ukázalo ako problém vzhľadom na stav dovtedajšej múzejnej dokumentácie života, kultúry a dejín Rómov u nás. Zbierkové predmety tohto druhu s patričnou múzejnou dokumentáciou (ktorá by aj jednoznačne dokazovala ich spojitosť s rómskym etnikom) boli v múzejných zbierkach zastúpené veľmi sporadicky a nebola vedená ich špeciálna evidencia. Hana Zelinová preto pri príprave výstavy realizovala prieskum zbierkových predmetov tohto druhu vo fondoch SNM – NM v Martine s pozitívnym výsledkom. V rámci druhostupňovej evidencie zbierkových predmetov sa v dokumentácii napríklad uvádza: „*cigánska práca, zhotovil cigáň, výrobca cigán, vyrábali cigánky, koval dedinský kováč – Cigán*“ atď. Predmety boli zaradené do fondu etnografie. Zbierkové predmety tohto druhu neboli nadobudnuté na základe zámerného systematického výskumu. V jednotlivých rokoch išlo o ojedinelé prírastky najčastejšie v súvislosti s výskumom napríklad remesiel (najčastejšie kováčstva), spôsobov získavania obživy či spôsobov stravovania. V 50. rokoch 20. storočia tak teda do zbierok pribudlo 6 kusov predmetov, v 60. rokoch 20. storočia 39 kusov a v 70. rokoch 2 kusy. Hana Zelinová v súvislosti s výstavou v spolupráci s autormi výstavy Evou Davidovou a Tomášom Haišmanom realizovala v roku 1989 vo vybraných lokalitách zber predmetov, ktoré by vhodne doplnili vôbec alebo málo zdokumentované oblasti. Do zbierok tak v roku 1989 pribudlo zatiaľ identifikovaných 133 kusov zbierkových predmetov dokumentujúcich najmä spôsoby stravovania, odievania a získavania obživy. Získané dokumenty a predmety boli prvýkrát prezentované na spomínanej výstave *Z dejín a súčasnosti našich Rómov*, v SNM – NM v Martine realizovanej v roku 1990.

Prelom 80. – 90. rokov 20. storočia znamenal zmenu nielen v štátnom prístupe k Rómom, ale aj z hľadiska vedeckého výskumu a interpretácií. Uznesením vlády Slovenskej republiky č. 153 Zásady vládnej politiky k Rómom z 15. 4. 1991 im bolo priznané postavenie

národnosti a bolo akceptované ich sebaoznačenie Róm. Tento dokument vytvoril okrem iného základné legislatívne predpoklady pre akceptovanie práva na slobodný rozvoj vlastnej rómskej kultúry. Počas dlhých desaťročí dekulturnácie a stigmatizácie príslušnosti k rómskemu etniku však bolo všetko „rómske“ programovo devalvované a potrebné odstrániť v súlade s už spomínanou dobovou ideológiou, ktorej „uverili“ aj mnohí Rómovia a malo to negatívny dopad na procesy spojené s vlastnou identitou.

Príprava a realizácia stálej expozície Múzea kultúry Rómov na Slovensku

Začiatkom 90. rokov 20. storočia sa v rámci Slovenského národného múzea (ďalej SNM) – Historického múzea a neskôr Etnografického múzea kreuje systém pracovísk zameraných na výskum a dokumentovanie dejín a kultúry národnostných menšín. Väčšinou vznikali ako tzv. dokumentačné centrá a postupne sa transformovali do podoby špecializovaných múzeí. Odlišným spôsobom vzniklo národnostné múzeum ukrajinskej kultúry, ktoré sa formovalo samostatne od roku 1956 a až neskôr sa stalo súčasťou SNM. Postupne sa teda etablovalo osem národnostných múzeí.

Dokumentačné centrum rómskej kultúry (ďalej DCRK) vzniklo v roku 2002. Postupne boli napĺňané predpoklady pre výkon všetkých odborných múzejných činností. Východisková pozícia pri procese uchovávaní a rozvoja kultúrneho dedičstva Rómov múzejnými prostriedkami nebola vzhľadom na predchádzajúci, v predošlej kapitole naznačený vývoj, jednoduchá. V roku 2002 sa začala realizovať prvá vedecko – výskumná úloha. Od roku 2003 sa systematicky buduje zbierkový fond. Prínosom pri jeho kreovaní bol v predošlej kapitole spomínaný fakt, že v zbierkach Etnografického múzea sa už nachádzali zbierkové predmety dokumentujúce vybrané aspekty kultúry Rómov na Slovensku. Spomínali sme tiež problémy spojené so zbierkotvornou činnosťou zameranou na doklady histórie a kultúry Rómov, ktoré už naznačila Hana Zelinová vo vyššie citovanom príspevku. Už v roku 2003 boli tiež sprístupnené prvé

výstavné projekty pracoviska. V roku 2004 sa DCRK transformovalo na Múzeum kultúry Rómov na Slovensku a začalo sa s prípravami stálej expozície. Pilotným projektom, predchádzajúcim jej realizácii, bola putovná panelová výstava „Príbeh detí vetra“. Pozostáva z 26 panelov, ktorých podstatnou časťou je text v troch jazykových mutáciách – rómskej, slovenskej a anglickej. Dôležitou súčasťou je sprievodný obrazový a fotografický materiál, ktorý dopĺňal textom sprostredkované informácie alebo mal vlastnú výpovednú hodnotu silnejšiu ako text. Zámerom výstavy bolo prostredníctvom vybraných historických medzníkov a oblastí tradičnej kultúry priblížiť život rómskych komunít na území Slovenska. Očakávali sme tiež diskusiu odbornej aj laickej verejnosti s cieľom zapracovať ňou vyvolané podnety do koncepcie stálej expozície múzea. Premiérovo bola výstava sprístupnená vo výstavných priestoroch SNM na Žižkovej ulici v Bratislave v roku 2006. Výstava bola do času príprav stálej expozície niekoľko krát reprízovaná a naďalej je vo výstavnej ponuke pracoviska. V októbri 2004 sa konala v SNM- Etnografickom múzeu medzinárodná konferencia *Úloha múzeí v procesoch kultúrnej zmeny Rómov* zameraná na výskum, dokumentáciu a prezentáciu dejín a kultúry Rómov. Zúčastnili sa na nej významní odborníci – etnológovia, historici, muzeológovia z viacerých krajín. Jej výsledky boli publikované v roku 2005 v Zborníku SNM Etnografia 45, roč. XCIX. V súvislosti s prípravou a realizáciou tejto výstavy a súlade s výsledkami spomínanej konferencie sa postupne konkretizoval a potvrdzoval ideový zámer stálej expozície. Autorky (Hana Zelinová, Gabriela Čižmariková - Dobrovičová, Adriana Daneková) sa v spolupráci s ďalšími kolegami a externými spolupracovníkmi – etnológmi, historikmi, antropológmi, lingvistami, zástupcami rómskych združení atď. snažili vymedziť a prezentovať najvýznamnejšie medzníky dejín Rómov s ohľadom na územie Slovenska, vývoj a stav rómskeho jazyka a jeho dialektov. Dôraz bol kladený na významné podoby tradičnej kultúry, pri niektorých témach s presahom do obdobia prelomu 80. – 90. rokov 20. storočia. V roku 2010 pribudla zatiaľ posledná časť expozície – Galéria

rómskych osobností. Jednotlivé medailóny, ktoré sú stále dopĺňané novými, sú tiež spracované v podobe putovnej panelovej výstavy. Autorky mali tiež na zreteli fakt, že obsahová stránka stálej expozície by mala korešpondovať so zámerom stavebnej a expozičnej realizácie vybraných rómskych obydľí v areáli Múzea slovenskej dediny v Martine (ďalej MSD), ktoré je tiež súčasťou SNM v Martine. Ako miesto situovania stálej expozícia MkRnS bol vybraný objekt kúrie z Blažoviec, ktorý sa nachádza v blízkosti miesta budúcej stavebnej a expozičnej realizácie rekonštrukcií rómskych obydľí a vyhovoval aj po stavebnej a technickej stránke. Rovnako dôležitý bol význam vizuálnej stránky expozície, zjednocujúcej obrazovú a textovú časť s trojrozmernými predmetmi z už existujúcich starších zbierok SNM – Múzeí v Martine, i už novonadobudnutého zbierkového fondu MkRnS. Expozícia *Romano drom/Cesta Rómov* bola sprístupnená v roku 2009. Ročne ju navštívi približne 10 tisíc návštevníkov a to najčastejšie v sprievode lektora. K dispozícii je aj audiosprievodca (v slovenskom, anglickom a francúzskom jazyku) a lektorské texty (v slovenskom, anglickom, nemeckom jazyku). Pri prehliadkach je možné vypočúť si tiež autentické nahrávky rómskych piesní a prezrieť si vybrané dokumentárne filmy na premietacom zariadení.¹²

Jednou z výziev pri príprave stálej expozície MkRnS boli pomerne malé priestory pre jej realizáciu (aj keď na Slovensku nejde o ojedinelý prípad). Otvplyňovalo to napríklad možnosti prezentácie zbierkových predmetov – početnosti ich zastúpenia, dostupnosti a zároveň nárokov na ich ochranu (fondy múzea sú však prezentované napríklad v rámci krátkodobých výstav). Bol to tiež jeden z dôvodov prečo sa autorky rozhodli prezentovať dejiny a vybrané javy do prelomu 80. a 90. rokov 20. storočia. Aktuálne však uvažujú nad možnosťami prezentácie súčasnosti, ako aj živej kultúry. Z výstavného hľadiska stála expozícia pozostáva z klasicky ponímanej historickej a etnologickej časti. Najmä časť venovaná

¹² DANEKOVÁ, Adriana. K činnosti Múzea kultúry Rómov na Slovensku. In Zborník slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 56. Roč. CIX. Martin: Slovenské národné múzeum, 2015, s 103 – 106

významným historickým medzníkom, ktoré sú prezentované prostredníctvom textu, dobových dokumentov, obrazového materiálu, má značne didaktický charakter. Stav poznania dejín Rómov nie je ani dnes na žiaducej úrovni, prípadne sú známe notoricky uvádzané informácie. Nadľahčene môžeme povedať, že bohatosť textovej časti snád súvisí so snahou múzejníkov „povedať návštevníkom všetko“ a to najmä tým, ktorí by sa rozhodli absolvovať prehliadku individuálne alebo by prejavili hlbší záujem. V súčasnosti pripravujeme pre návštevníkov interaktívne obrazovky, kde sa budú mať možnosť dozvedieť viac o vybraných témach.

Ďalšou z výziev, s ktorou sa autorky stretli, sú prístupy k väčšine prvkov kultúry etník ako k niečomu odlišnému, jedinečnému, špecifickému. Súvisí to aj s témou etnoemancipačnej funkcie národnostných múzeí, ako aj s problematikou dokumentácie súčasnosti. Zaujímavé hľadiská vhodné do diskusie ponúka významný slovenský etnológ a romista Arne Mann. Prikláňa sa k prístupu, že v súčasnosti je jedinou možnosťou uchopenia pojmu národ uplatnenie subjektívneho princípu, t.j. akceptovania etnickej sebaidentifikácie (etnickej identity) jednotlivcov, ktorí sa k danému národu (etniku) hlásia a ktorí ho týmto spôsobom vytvárajú. Stotožňuje sa s názormi, že základný charakter kultúry sa formuje v závislosti od geografických a klimatických podmienok, v ktorých určitá skupina (etnikum) žije a ktoré potom umožňuje viac-menej jedine možný spôsob života – od zamestnania, cez budovanie obydľí, spôsob odievania, stravovania až po oblasť duchovnej kultúry. V prípade, že isté etnikum sa z dôvodu migrácie ocitne v inom geografickom a klimatickom území, začne sa prispôbovať novým podmienkam a spôsobu života obyvateľov, ktoré tu žije dlhodobejšie, nastupuje teda proces kultúrnej adaptácie. Ak v istom geografickom priestore žijú niekoľko storočí príslušníci viacerých etnických spoločenstiev, dochádza navyše k vzájomnej kultúrnej výmene kultúrnych hodnôt, ku kultúrnej transmisii, pričom dominantný vplyv má početnejšia a spoločensky vyššie postavená skupina. Jednotlivé kultúrne fenomény sa dôsledkom prirodzeného spolužitia

viacerých etnických spoločenstiev u nás prelínajú, takže mnohokrát nie je možné (ani potrebné) určiť, kto čo od koho prebral a čo je nakoľko autentické a vlastné jednotlivým skupinám. Ak teda možno pripustiť, že kultúra nie je etnicky determinovaná, je potrebné sa zamyslieť nad prístupmi k „národnej kultúre“, kedy sa v kultúrnej tradícii vlastného národa (etnika), hľadajú také fenomény, „národné symboly“, ktoré možno označiť ako etnoidentifikačné či etnoemancipačné (často krát však ide o umelé výtvyry). Rozdiely v kultúre Rómov a majority sa prejavujú najmä v duchovnej kultúre (čo sa tiež mení) ale rozdiely v kultúre nachádzame aj u Rómov samotných. Keďže však nejde v prípade materiálnej či duchovnej kultúry o etnickú determináciu, Arne Mann uprednostňuje namiesto spojenia rómska kultúra spojenie kultúra Rómov (Čechov, Nemcov...) Často krát sa napriek tomu stretne s uvedomovaním si (či pripisovaním) rozdielov, ktorým sa pripisuje etnický charakter. Existuje tu teda subjektívne vnímaná etnická kultúra. Uvedomovanie si znakov vlastnej kultúry je práve jedným zo zdrojov formovania pozitívnej etnickej identity. To tiež napomáha oživiť niektoré už ustupujúce kultúrne fenomény, tradičné zvyky a záujem o uchovávanie a prezentáciu kultúrneho dedičstva.¹³

POUŽITÁ LITERATÚRA

- ČAJÁNKOVÁ, E. Správa o výskume života a kultúry Cigáňov. In *Slovenský národopis* 11, 1952, s. 398
- ČAJÁNKOVÁ, E. Prvý kolektívny výskum života a kultúry Cigáňov. In *Slovenský národopis* 3 (1), 1955, s. 123 – 124
- DANEKOVÁ, A. K činnosti Múzea kultúry Rómov na Slovensku. In *Zborník slovenského národného múzea v Martine : Etnografia* 56. Roč. CIX. Martin : Slovenské národné múzeum, 2015

---

¹³ MANN, Arne. Rómska kultúra alebo kultúra Rómov. In Ľubica Poklembová: *Rómovia – Roma – Romanies*. Košice: Štátna vedecká knižnica, 2009, s. 36 - 39

- HORVÁTHOVÁ, E. *Cigáni na Slovensku*. Bratislava: Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied. 1964
- JUROVÁ, Anna. Rómovia v období od roku 1945 po november 1989. In Michal Vašečka (ed.): *Čačipen pal o Roma*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky. 2003
- JUROVÁ, Anna. *Vývoj rómskej problematiky na Slovensku po roku 1945*. Spoločenskovedný ústav SAV Košice : Goldpress Publishers, 1993
- MANN, A. Problém identity Rómov. In Identita etnických spoločenstiev : Výsledky etnologických výskumov. Kiliánová, G. (edit.) Bratislava: Ústav etnológie SAV, 1998, s. 48
- MANN, A. Prehľad romistiky na Slovensku. In *Slovenský národopis*, 2002, 50 (3 – 4), s. 422 – 423
- MANN, A. Rómska kultúra alebo kultúra Rómov. In Ľubica Poklembová: Rómovia – Roma – Romanies. Košice: Štátna vedecká knižnica, 2009
- SCHUSTER, M. – ZÁVODSKÁ, M. Úvodom. In Michal SCHUSTER – Milada ZÁVODSKÁ (eds): *Svaz Cikánů – Romů 1969 – 1976*. Brno: Muzeum romské kultury, 2009
- SUS, J. *Cikánska otázka v ČSSR*. Praha: SNLP, 1964
- ZELINOVÁ – BÍLKOVÁ, H. Problém múzejnej prezentácie dokladov rómskej kultúry. In Arne MANN (ed.): *Neznámi Rómovia*. Bratislava: Ister Science Press, 1992

SUMMARY

The approach of the state to the Roma in Slovakia was that of assimilation till 1989. The Roma were unable to declare their ethnicity or to maintain and develop their culture ethnologically and had no institution to support their culture. In 2002, the Documentation Centre of Roma Culture as part of the Slovak National Museum in Martin (the Ethnographic Museum) was established, documenting the material culture of Roma in the recent decades as one of few institutions of its kind. The museum performed expert activities to establish a base for the foundation of a specialised

museum, focusing on documentation and presentation of the history, culture and language of the Roma. In 2004, the centre was transformed in the Museum of Roma Culture in Slovakia. The first project of establishing a permanent exhibition of the museum was a travelling panel exhibition named "Story of the Children of Wind", which was very successful. In October 2004, the Ethnographic Museum (SNM) organized an international conference named Objective of Museums in Process of Cultural Change of Roma, ocusing on the research, documentation and presentation of the history and culture of the Roma. Among the participants, there were experts in ethnology, history and museology from all around the world. Using the feedback from the conference and the cooperation with experts, the authors tried to identify and present the most important milestones of the Roma history on the territory of Slovakia and the development and status of the Roma language and its dialects. They focused on the significant forms of traditional culture (at some topics, connecting to the form they had in late 1980s and early 1990s). The permanent exposition was opened in 2009 as part of the Slovak Village Museum in Martin. In 2010, the latest part of the exposition was added – the Gallery of Major Roma Figures. At the same time, the authors kept in mind that the contents of a permanent exhibition should correspond with the purpose of the construction and exposition execution for the selected Roma dwellings on the premises of the Slovak Village Museum in Martin (part of the SNM in Martin). The exposition has around 30 thousand visitors each year. As it was opened 10 years ago and there are new challenges ahead, the experts of the museum areworking on a concept of a new exposition of the Museum of Roma Culture in Slovakia, reflecting the current needs and trends in documentation and presentation of the history, culture and language of the Roma in Slovakia.

Keywords: Roma, Roma culture, Roma history, Roma research, museum, permanent exposition

**ZBIERKY ETNOGRAFICKÉHO CHARAKTERU
A ICH MIESTO V NOVEJ EXPOZÍCI
BANÍCTVA A HUTNÍCTVA GEMERA**

*Ethnographic Collections and Their Place in New Gemer
Mining and Metallurgy Exposition*

Jaroslava Neubauerová - Pavol Lackanič

Abstrakt: *Príspevok predstavuje Expozície baníctva a hutníctva v dvoch rôznych časových obdobiach, v roku 1995 a novú expozíciu, ktorá bola inštalovaná v roku 2018. V druhej časti sú opísané dôvody použitia zbierkových predmetov etnografického charakteru v Expozícii baníctva a hutníctva Gemera a podrobný popis jednotlivých nosných tém, kde prelínanie zbierok technického a etnografického charakteru je evidentné a prospešné pre celkový obraz témy baníctva na Gemeri.*

Kľúčové slová: *Expozícia baníctva a hutníctva Gemera, zbierky etnografického charakteru, banícky krám, štítnická čipka*

Expozícia baníctva a hutníctva Gemera (po roku 1991)

Dôvod pre vybudovanie banického múzea v Rožňave na začiatku 20. storočia nebol vôbec náhodný. Výskyt bohatých nálezísk nerastných surovín v Spišsko – gemerskom Rudohorí znamenal historický rozvoj baníctva a hutníctva na území Gemera. Prvá expozícia bola verejnosti predstavená až v roku 1912, a to aj napriek skutočnosti, že účelová múzejná budova bola postavená už v roku 1905. Budova slúžila ako múzeum do roku 1920. Potom bola expozičná činnosť múzea prerušená a expozíciu s baníckou a hutníckou tematikou sa podarilo v budove obnoviť až v roku 1956. Táto expozícia bola v roku 1967 reinštalovaná a v tejto podobe slúžila k prezentačnej činnosti až do roku 1991, kedy sa kvôli jej havarijnému

stavu pristúpilo k rekonštrukcii.

S inštalovaním novej *Expozície baníctva a hutníctva Gemera* sa začalo v januári 1995 a expozícia bola slávnostne otvorená dňa 14. júna 1995. Samotná inštalácia bola zabezpečená z vlastných prostriedkov, ako aj za pomoci okolitých banských závodov a Tranzitného plynovodu KS 2 Jablonov nad Turňou. Montáž vitrín a samotná tvorba expozície prebiehala pod vedením Ing. Ladislava Herényiho. Cieľom expozície bolo predstaviť širokej verejnosti prierez vývoja banskej a hutníckej techniky používanej na Gemeri od najstarších čias po súčasnosť. Inštalačná plocha bola 300 m².

Vchod do budovy slúžil zároveň ako vstup do expozície a samotný začiatok prehliadky. Vstupnej miestnosti dominovala veľkoplošná fototapeta z roku 1905 zobrazujúca portál štôlne *Sadlovsky* so zamestnancami. Táto fotografia prezentovala pracovné nástroje a svietidlá, odev a vekovú skladbu baníkov a technikov. Popisky vo vitrínach boli trojjazyčné. Územie regiónu Gemer bolo prezentované plastickou mapou s rozmermi 170 x 180 cm. Prehľad archeologických zbierok bol inštalovaný do dvoch úvodných vitrín, oproti ktorým sa nachádzali charakteristické minerály regiónu. Ďalšie vitríny obsahovali jednoduché pracovné nástroje na rozpojovanie hornín (železko, kladivko, klíny).

Na južnej stene boli vystavené vlajky. Jedna s maďarským pozdravom *Jó szerencsét!* je z roku 1908 a druhá s nápisom *Gluck auf!* zo železiarní v Betliari. Miesto medzi vlajkami vyplňala technická kópia drevenej plastiky, ktorá bola pôvodne súčasťou oltára. Nad plastickým reliéfom bol umiestnený erb mesta Rožňava z lipového dreva, ktorý je zaujímavý tým, že je vyobrazený len s jednou ružou.

Najstarším hmotným dokumentom hutníckej výroby na Gemeri je dvojica poľných ťahtových pecí z 11. – 12. storočia, pričom sa jedná o originálny exponát tohto druhu. Na stenách po celej dĺžke boli inštalované grafické obrazy od Ľudovíta Felda a Širokého. Miestnosti dominovala technická kópia stredovekej tabuľovej maľby *Metercia* roku 1513.

Ďalšia vitrína bola vyhradená osvetľovacej technike a obsahovala rímske kahance na olej, kahance z kameniny v tvare misky (tzv. palčiaky), kovové kahance, karbidové lampy, akumulátorové lampy. Obsahom ďalších dvoch vitrín bola meračská technika, meračské reťaze, kompas, sklonometry a banské mapy.

Oproti vitrínam s meračskou technikou sa nachádzala výtacia technika v pozadí s veľkoplošnou fotografiou dokumentujúcou výtaciú techniku. Ďalej tu dominoval model Mária bane a model prierezu bane, ktorý dokumentuje zvislú otváрку banského diela. Na zvládnutie havarijných situácií na pracoviskách boli v banských priestoroch závodov vytvorené skupiny záchranárov. Potrebné pomôcky a technické vybavenie záchranárov boli vystavené v ďalšej vitríne.¹

Ďalšími unikátnymi zbierkami boli výtacie stroje inštalované pred veľkoplošnou fotografiou na podperách alebo na podstavcoch.

Medzi vitrínami boli inštalované modely rôznych banských mechanizmov a zariadení (nakladače, výklopník, ťažná klietka), ktoré zhotovili uční bývalého Banického učilišťa v Rožňave.

Od 31. októbra 2015 bola *Expozícia baníctva a hutníctva, Expozícia banských pracovísk a Expozícia prírody Slovenského krasu* pre rozsiahlu rekonštrukciu zatvorená. Baníckemu múzeu v Rožňave sa podarilo uspieť v projekte „Zážitkové centrum Sentinel v Rožňave“, ktorý zahŕňal rekonštrukciu budovy Expozície baníctva a hutníctva, vybudovanie prístavby, vytvorenie expozície *Čas pary* a úpravu nádvorja. Projekt rekonštrukcie a novej expozície bol financovaný z prostriedkov EÚ, štátneho rozpočtu SR a Košického samosprávneho kraja v rozsahu zhruba 1 300 000 eur.

Expozícia baníctva a hutníctva Gemera bola po rekonštrukcii znovu otvorená 2. mája 2018

Nová expozícia v rámci viacerých tematických celkov prezentuje históriu a vývoj baníctva a hutníctva so zameraním

---

¹ Csobádi J., Szabó L., Czintelová A., Rozložník M., Horváth P., Hlobil J., Kolesárová G., : Expozícia Banického múzea v roku storočného jubilea, in Zborník storočnica 1902 – 2002 Banické múzeum v Rožňave

na oblasť Gemera. Návštevníkom sa predostiera expozícia bohatšia o zbierkové predmety, ktoré prešli reštaurovaním a o viacero nových predmetov získaných akvizičnou činnosťou. Pomocou cenných geologických a archeologických zbierok sa vyzdvihla bohatosť a pestrosť nerastných surovín v oblasti Gemera. Prezentovaný je nielen spôsob dobývania a spracovania nerastov, ale aj samotný rozvoj výroby, vývoj kultúry a každodenný život baníkov, ktoré sú neoddeliteľnou súčasťou hlavného motívu expozície.

Novým trendom v múzejníctve sú inštalácie diorám (dioráma - špeciálny model, ktorý sa snaží navodiť dojem skutočnosti, dojem nejakého reálneho priestoru). Tento trend sa zhmotnil pri inštalácii novej expozície, pri ktorej sa využili viaceré diorámy. V rohu druhej výstavnej miestnosti je inštalovaná nadrozmerná fotografia reálneho lesného prostredia s viditeľným pingovým poľom nad obcou Čučma, v popredí ktorej sa nachádza pinga - povrchové banské dielo s výstupom rudnej žily na povrch. Veľmi zaujímavou je aj miestnosť, ktorá je venovaná stredovekej tabuľovej maľbe Metercia a jej niektorým konkrétnym výjavom. Je tu situovaná taviaca pes s fúrikom a cez ďalšiu diorámu štôlne sa prechádza sa do ďalšej výstavnej miestnosti.

Pútavým spôsobom je vo forme diorámy inštalovaná aj funkčná vŕtacia súprava, ktorá po stlačení vibruje a hučí, čím navodzuje autentický hluk v bani. Dioráma - výťahová kabína má výrazné interaktívne prvky; je možné do nej vstúpiť, zatvoriť ju, váhou návštevníka sa rozhybe, pričom film premietajúci v pozadí asocjuje prostredie banských priestorov.

Zbierky etnografického charakteru a ich miesto v expozícii

V slovenských múzeách sú zbierkové predmety spojené s baníctvom a predovšetkým každodenným životom baníkov spravidla súčasťou národopisného fondu (napr. VSM Košice – množstvo zbierok z lokality Žakarovce)². Vzhľadom na špecializáciu

² získané zberom v 50. rokoch 20. storočia počas rozsiahleho etnografického výskumu pre publikáciu Banícka dedina Žakarovce (Mjartan Ján a kol.: 1956)

a historické základy Banického múzea v Rožňave (1902 – založenie Bansko-hutníckeho múzea v Rožňave) tu tvorí baníctvo a hutníctvo samostatný zbierkový fond a v súčasnosti jeho kurátor navyše spravuje aj fond geológia. Z tohto dôvodu sa exponáty národopisného charakteru priamo súvisiace s baníctvom pochopiteľne nachádzajú v tomto fonde.

To na jednej strane môže byť dobrým základom pre spoluprácu s etnológom a vzájomné obohacovanie obidvoch vedných disciplín, a na druhej strane je ich prezentácia v prirodzenom kontexte a prostredí. Takto v želateľnom predstavovaní vhodných tém v novej expozícii dochádza k pomerne prospešnému prelínaniu a koexistencii prezentačno-múzejného života zbierok technického charakteru s národopisnými zbierkami. V novej expozícii sa to najvýraznejšie odzrkadľuje pri prezentovanej téme banického krámu v druhej výstavnej miestnosti, ktorý v rámci prehliadky expozície predstavuje jedinečný spôsob každodenného prebývania baníka mimo svojho pracovného priestoru. Táto téma zahŕňa nielen typické materiálne doklady materiálnej kultúry, ale aj javov a vzťahov sociálnej kultúry špecifickej profesijnej komunity baníkov v historickom prostredí regiónu Gemer.

Etnografické zbierky dopĺňajú expozíciu na viacerých miestach expozície. Vitrína v druhej expozičnej miestnosti Expozície baníctva a hutníctva Gemera obsahuje prezentáciu témy banického krámu:

1. kuchynský riad - liatinová trojnožka, liatinový hrniec, drevená lopatka na sádzanie halušiek, hlinené hrnčeky.
2. Druhá oblasť je typický odev baníkov a jeho doplnky - klobúk, kožený flek, čižmy, drevák (drevená šľapka).

Banícky krám

Dodnes nie je zrejmé, či banícky krám dostal názov od malého krámika, aký používali baníci, ktorí kutali individuálne, alebo od krámika, kde sa predával drobný tovar. Z historických dokumentov ale vychádza, že názov krám pravdepodobne pochádza

z nemeckého slova *kreaml*, čo v preklade znamenalo chudobné obydlie. Tento názov najskôr priniesli nemeckí kolonisti na naše územia v 13. storočí, ktorí si stavali tieto obydlia – *kreaml* – z nutnosti.

Banícky krám je teda jednoduchá stavba, ktorú stavali vždy v blízkosti ústia štôlne. Dôvody jeho lokalizácie blízko štôlne boli veľmi prosté: zabezpečil sa lepší dozor nad krámom, nebolo potrebné chodiť ďaleko udržiavať oheň a baníci zároveň získali viac času na oddych po práci, keďže nestrácali čas s presunom.

Potrebu krámu si vyžiadala aj dĺžka pracovného času od 6.00 rána do 18.00 hodiny večer, kedy v nich boli nútení žiť baníci z odľahlejších dedín. Stal sa tak pre nich druhým domovom, kde oddychovali, varili a robili nutné drobné opravy pracovného náradia.

Niektoré krámy dávali stavať majitelia baní pre svojich baníkov, aby si ich udržali a niektoré si stavali baníci sami. Preto sa môžeme stretnúť s malými odchýlkami v stavbe.

Stavba a vybavenie krámu

Miestom na stavbu bol svahovitý terén, tak, aby aspoň zadná stena bola vo svahu, a k tej stene sa prikladali prične, pretože bola najteplejšia. Stavebným materiálom bol neopracovaný kameň, ktorý získavali pri razení štôlne. Základy stavby sa nekopali. Krámy neboli vysoké, steny nemali viac ako jeden a pol metra. Stavali sa dva druhy striech, sedlová alebo plochá strecha. Otvor pre dvere bol necháný v prostriedku čelnej steny a dvere sa otvárali dovnútra.

Krám tvorila v podstate jednoduchá miestnosť bez povaly. Nebol vybavený posteľami, ale pričňami. Podlahu tvorila udupaná zem, na ňu sa uložili drevené brvná, na ktoré preložili dosky. Na tie si baníci dávali vrecia naplnené slamou alebo senom a na nich spali; každý mal pod prikrývkou uložené osobné veci. Spoločný riad ako panvičky, misky, hrnčeky, varešky, a pod. bol uložený na policiach. V strede miestnosti bolo ohnisko, kde sa varilo. Práve tieto predmety určené na každodenné varenie sú etnologického charakteru: piestik na halušky, tanier hlinený, nádoba hlinená – trojnožka, hrnček hlinený, zelený krčah, nádoba hlinená, hnedý krčah, misa hlinená, hrniec

čierny s uškami, hrniec na trojnožke, nádoba na vodu; ďalej používané pracovné náradie: lano lykové, kľúče od baníckeho krámu, nebožiec, lajchtár, kladivo banícke, čakan banícky.

Baníci sa aj v kráme zdržiavali v pracovnom oblečení, pri odpočinku si iba odložili dreváky. Miesto v kráme sa prideľovalo hierarchickým spôsobom podľa odpracovaných rokov, alebo ako bol v práci šikovný. Krámoví baníci žili ako rodina, mali sa vzájomne v úcte a pomáhali si.³

Ďalšou časťou expozície, kde sa nachádza významnejšia časť zbierok etnografického charakteru, je posledná výstavná miestnosť, v ktorej technickú tematiku strieda spoločenský život baníkov, ktorý bol veľmi bohatý.

Jednotlivé vitríny sú tematicky oddelené a v prvej je prezentovaná téma baníckych tradícií a baníckeho cechu. Súčasťou zbierok je aj vzácna zvolávacia tabuľka baníckeho cechu z roku 1714 a zástava baníckeho cechu z roku 1753. Banícky cech v tomto období už mohol fungovať sčasti z nostalgie. Do popredia sa začali dostávať bratské pokladnice, ktoré boli zriaďované v záujme sociálnych istôt.

Banícky cech sa odčlenil od spoločného cechu baníkov, hutníkov a uhliarov, a tým dal vlastne základy pre založenie tzv. bratskej pokladnice, ktorá s určitými obmenami sprevádzala baníctvo prakticky až do doby jeho zániku. Pretože práca baníkov bola obzvlášť riziková, jedným z hlavných účelov Bratstva bolo odškodňovanie alebo poskytnutie podpory postihnutým v dôsledku nešťastia pri banskej práci.⁴ Vitrína je tiež doplnená o predmety potrebné pri prijímaní baníkov do svojich radov.

Banícky odev

Vo fonde baníctva Baníckeho múzea v Rožňave sa nachádza objemná kolekcia odevov zamestnancov banských úradov, banských závodov (robotníkov, úradníkov), študentov baníctva a ich učiteľov,

³ KOSTKOVÁ, A., Život baníkov v obydliach zvaných krám v oblasti Gemera a dolného Spiša in Slovenský národopis XI, 4/1963

⁴ kolektív autorov: Banské mesto Dobšiná

ako aj členov baníckych dychoviek. Patria sem saká, kabáty, nohavice, vesty, čiapky, ošliadre, čižmy a fokoše, ktoré boli v minulosti bežnými súčasťami odievania baníkov.

V expozícii sú umiestnené dve saká z baníckej uniformy s pokrývkami hlavy rôzneho typu. K uniforme naľavo patrí čiapka v tvare lodičky s insígniami železka a kladivka. V strednej časti vitríny sú umiestnené dve ďalšie čiapky so šiltom a zdobením a jedna čiapka so šiltom a chocholom.

Uniformy boli vyrobené podľa príslušných legislatívnych úprav a nie sú úplne rovnaké. Napriek tomu, že existovali špecializované krajčírske dielne a závody na šitie uniforiem, každá mala svoje zaužívané postupy i vlastné predlohy, a preto objavujeme množstvo odlišností. Uniformy si dávali šiť samotní nositelia, ako aj ich zamestnávateľ – banský závod. Najvýraznejším znakom baníckej uniformy sú gombíky, a to vďaka razbe s prvkami baníckej symboliky. Uniformy majú zvyčajne 29 gombíkov, je v tom cirkevná symbolika patrónky baníkov Sv. Barbory, ktorá vraj podľa legendy umrela vo veku 29 rokov, ale mohlo ísť aj o snahu o nepárny počet gombíkov, ktoré mali nositeľa ochraňovať alebo mu priniesť šťastie.

Banícky fokoš je zvláštna forma palice s mosadznou sekerkou ohnutou nahor (na rozdiel od fokoša, ktorý nosili príslušníci iných profesijných skupín), s hranolovitým alebo ihlanovitým obuškom na dlhom porisku. Je zdobená baníckymi insígniami a motívmi baníckej práce a prostredia. Túto formu fokoša nosili baníci v celej Európe od 18. storočia pri baníckych sviatkoch.⁵

Štítnická čipka

Začiatkom 20. storočia sa začala v Štítniku vyrábať tzv. štítnická čipka. Ide o čipku s motívom starých maďarských výšiviek, ktorá sa vyrábala háčkováním. Presnejšie išlo o techniku írskej čipky. už neobnovili.

Zaujímavosťou bolo, že štítnická čipka nevychádzala

---

⁵ IN: Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska, 1. zv., VEDA, Bratislava 1995, s.139

z tradície, ale vznikla na podporu obyvateľstva po zániku medených hámrov v okolí Štítnika. Rozvoj regiónu tu zabezpečovala práve ťažba železa a hámre na medenú rudu, ktorých vlastníkom v polovici 19. storočia bola rodina Szontághová. Ku koncu 19. storočia sa zásoby rudy vyčerpali a priemysel začal upadať.

V roku 1905 dve dcéry Pavla Szontágha, bývalého majiteľa medeného hámra, Alžbeta a Aranka Szontághové, založili v rodinnom dome v Štítniku školu, v ktorej učili miestne dievčatá a ženy háčkovať. Hlavným motívom bolo pomôcť a dať im možnosť privyrobiť si týmto spôsobom na živobytie.

Sestry Szontághové dizajn štítnickej čipky prispôbili vlastnému vkusu. Jej výrobou sa snažili pokryť dopyt po módných doplnkoch, ktorému obdobie secesie veľmi prialo. Tieto módné doplnky vyvážali do Nemecka, Belgicka a Talianska. Hotové výrobky predávali aj vo svojom obchode v Budapešti. Okrem kurzov sa s prácami zúčastňovali na výstavách v Uhorsku i v cudzine. V rokoch 1907 a 1908 vydali dve brožúrky o štítnickej čipke. Slúžili ako pomôcka pre ženy a dievčatá, ktoré sa túto techniku chceli naučiť, pretože technika štítnickej čipky je pomerne náročná. Základ tvoria kolieska, ktoré vzniknú obháčkovaním hrubšej nite alebo nite natočenej na paličku. Stonky a plastické časti sa háčkujú na hrubšej vodiacej niti. V kurzoch sa zhotovovali obrúsky, golieriky, manžety, rukavice, viazanky, relikvy, paplónčky, oltárne prikrývky, dečky s motívami granátových jabĺk, tulipánov, čerešní, a to podľa objednávky. Používali sa na výzdobu šiat, blúzok, klobúkov, na spodnú bielizeň a tiež na výzdobu slnečníkov. Aktivity sestier Szontághových pretrvali až do roku 1914. Prerušila ich prvá svetová vojna a po vojne sa už neobnovili.⁶

Záver

Etnografické zbierky a muzeálie etnografického charakteru majú vďaka vizuálnej i historickej povahe v našich múzeách svoje nezastupiteľné miesto. V Baníckom múzeu v Rožňave v súčasnosti

⁶ Czintelová, A., Štítnická čipka in Remeslo, Umenie, Dizajn 03/2006

výrazným spôsobom dotvárajú a dopĺňajú špecifickú Expozíciu baníctva a hutníctva Gemera, ktorá je od svojej poslednej reinstalácie v máji 2018 vyhľadávaným cieľom návštev mnohých návštevníkov. Zároveň napomáhajú návštevníkovi získať objektívny a celistvý pohľad na osobitý spôsob života gemerských baníkov v období od 2. polovice 19. storočia.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- Banské mesto Dobšiná : Zdar Boh : História banského mesta / zostavovatelia: Ondrej Rozložník, Emmerich Hunsdorfer ; autori: Marián Bachňák ... [et al.]. Košice: Tibor Turčan, 2008. ISBN 978-80-97005-0-9
- Czintelová, A., Štítnická čipka in Remeslo, Umenie, Dizajn 03/2006)
- Kol. autorov. Expozícia Baníckeho múzea v roku storočného jubilea, IN: Zborník storočnica 1902 – 2002, Banícke múzeum v Rožňave
- KOSTKOVÁ, A. Život baníkov v obydliach zvaných krám v oblasti Gemera a dolného Spiša IN: Slovenský národopis XI, 4/1963
- Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska, 1. zv., VEDA, Bratislava 1995, s.139

SUMMARY

The article introduces the Mining and Metallurgy Expositions in two time periods – in 1995 and in 2018 (when the new exposition was installed). The second section deals with the reasons of using ethnographic art collection objects in the Gemer Mining and Metallurgy Exposition and the detailed description of the central topics. The overlap of the technical and ethnographic collections is obvious and beneficial for the overall image of mining in the Gemer region.

Keywords: Gemer Mining and Metallurgy Exposition, ethnographic collections, mining shack, Štítnik lace

(1) Dioráma – vrtacia súprava

(2) Dioráma – výtahová kabína

(3) Vitrína banického krámu

(4) Fokoše

NOVÉ FORMY BUDOVANIA A RIEŠENIA EXPOZÍCIÍ V NÁRODOPISNOM MÚZEU V LIPTOVSKOM HRÁDKU V REKONŠTRUOVANEJ HISTORICKEJ BUDOVE

*New Forms of Building and Expanding Expositions
in Ethnographic Museum in Liptovský Hrádok in Renovated
Historical Building*

Iveta Zuskinová

Abstrakt: *Národopisné múzeum v Liptovskom Hrádku získalo v roku 2003 ako svoje sídlo vzácnu historickú budovu z roku 1770. V rámci jej obnovy a rekonštrukcie boli objavené vzácne stavebné prvky a aj výtvarná výzdoba stien a stropov. Tieto hodnoty sme sa rozhodli využiť v prezentačnej činnosti múzea a vybudovali sme expozičnú rekonštrukciu historického sídla komorského úradu Likavsko – hrádockého panstva a jeho prefekta Františka Wissnera. V podkroví a v priestoroch na prízemí objektu boli vytvorené špecializované národopisné expozície. Všetky novovybudované expozície v Národopisnom múzeu v Liptovskom Hrádku majú vysokú odbornú úroveň, a zároveň ich riešenie je estetické a výtvarne pôsobivé.*

Kľúčové slová: *sídlo múzea, rekonštrukcia objektu, historické expozície, národopisné expozície, ovčiarstvo, modrotlač, paličkovaná čipka*

Odpredajom hradu a kaštieľa v roku 2001 Národopisné múzeum stratilo svoje pôvodné sídlo a na základe rozhodnutia vtedajšieho vedenia Liptovského múzea v Ružomberku, malo z Liptovského Hrádku odísť. Múzeum s tradíciou, vynikajúcimi výsledkami v zbierkotvornej, prezentačnej a vedeckovýskumnej

práci, jediné špecializované etnologické pracovisko s regionálnou pôsobnosťou v rámci Slovenska malo zaniknúť. S tým nebolo možné súhlasiť a aj vedenie mesta a poslanci mestského zastupiteľstva jasne deklarovali, že trvajú na tom, aby múzeum malo naďalej svoje sídlo na území mesta a aby tu vyvíjalo svoju odbornú a prezentačnú činnosť. Nebolo jednoduché presvedčiť vedenie Žilinského samosprávneho kraja, komisie, poslancov, aby súhlasili, že peniaze získané za odpredaj hradu a kaštieľa zostanú v Liptovskom Hrádku a že sa za ne kúpi budova ako nové sídlo múzea. Začalo sa hľadanie vhodného objektu a ako sa to často stáva, v čase potreby sa objavujú rôzne náhody, čo v skutočnosti sú však okolnosti, ktoré spolu súvisia. V tom čase bola ponúkaná na predaj síce zanedbaná, ale vzácna historická budova bývalého Soľného úradu, ktorú dal postaviť v roku 1770 prefekt Likavsko - hrádockého komorského panstva Ján Xaver Girsik. Do Liptovského Hrádku prichádzali úradníci zo samosprávneho kraja, poslanci, odborníci, aby zhodnotili objekt, posúdili, či je vhodný pre múzeum, či náklady na jeho rekonštrukciu budú únosné. Budova, hoci v zlom technickom stave, už na prvý pohľad presviedčala, že skrýva hodnoty, ktoré sa nepodarilo dovtedajším užívateľom zničiť. Po dlhých mesiacoch zvažovania účelnosti vynaloženia prostriedkov, na poslednom decembrovom zasadnutí zastupiteľstva Žilinského samosprávneho kraja v roku 2002 bola kúpa budovy pre potreby Národopisného múzea schválená.

Hneď po podpísaní kúpnopredajnej zmluvy s vlastníkom budovy začala príprava projektovej dokumentácie na kompletnú rekonštrukciu objektu. Najväčším problémom od začiatku bola otázka financovania rekonštrukcie, na ktorú zriaďovateľ múzea nemal vyčlenené finančné prostriedky. V marci 2003 došlo k personálnej zmene vo vedení Liptovského múzea v Ružomberku a nová riaditeľka PhDr. Iveta Zuskinová, dovtedajšia vedúca Národopisného múzea v Liptovskom Hrádku, prevzala iniciatívu v realizácii aktivít spojených s rekonštrukciou budovy. Prvou aktivitou bolo vypracovanie projektu na získanie prostriedkov z EÚ v rámci grantovej schémy základná

infraštruktúra, ktorý bol podaný na Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja SR. Napriek svojim nesporným kvalitám projekt nebol podporený, čo v tom období prenieslo veľké sklamanie. S odstupom času však táto skutočnosť bola vnímaná skôr pozitívne, lebo projektová dokumentácia bola vyhotovená bez predchádzajúceho historického a architektonického prieskumu budovy, ktorá mala v časti priestorov zmenené pôvodné dispozičné riešenie rôznymi novšími stavebnými úpravami. Keby sa rekonštrukcia celého objektu realizovala v počiatočnom období v rámci projektu, určite by nebola vykonaná tak kvalitne, ako keď sa robila postupne a na základe predchádzajúcich výskumov. Vedenie múzea prijalo rozhodnutie, že rekonštrukcia bude prebiehať postupne, v niekoľkých etapách, podľa možností získania finančných prostriedkov z rôznych zdrojov.

Prvé stavebné práce múzeum začalo v druhom polroku 2003 s použitím vlastných finančných prostriedkov a finančnou podporou zriaďovateľa. Najskôr boli rekonštruované miestnosti na prvom poschodí budovy, kde okrem pracovní boli vybudované prvé expozičné a výstavné priestory. Začiatkom roka 2004 sa do budovy presťahovalo pracovisko Národopisného múzea a pri príležitosti Medzinárodného dňa múzeí 17. mája v tom istom roku bola v historických priestoroch pre verejnosť sprístupnená prvá expozícia z dejín komorského úradu Likavsko hrádockého panstva.

Od začiatku vlastníctva budovy bolo zrejmé, že strecha je v havarijnom stave a súrne potrebuje výmenu krytiny. Práve v tom období Ministerstvo hospodárstva SR zverejnilo výzvu na podporu projektov s podporou EU PHARE zameraných na rozvoj cestovného ruchu. Už dávnejšie sa vedenie múzea zaoberalo myšlienkou, ako využiť bohaté tradície pastierskej kultúry ako fenomén, ktorý môže podporiť rozvoj turizmu. Bol vypracovaný projekt, ktorý bol úspešný a v auguste 2004 Liptovské múzeum podpísalo zmluvu s Národnou agentúrou pre rozvoj malého a stredného podnikania. Bol to obrovský úspech, ale podmienky zmluvy boli pre múzeum neobyčajne tvrdé a projekt musel byť ukončený v čase do jedného roka. Múzeum

získalo maximálnu čiastku 50 000 Eur so spolufinancovaním vo výške 38 %. Agentúra sa zaviazala poskytnúť na začiatku realizácie len 50% sumy, zvyšok až po ukončení projektu, DPH až po vyúčtovaní a schválení celého projektu, najskôr v roku 2006. Ešte koncom roka 2004 sa podarilo zrekonštruovať strechu a vymeniť krytinu. Cez zimu sa v stavbe nepokračovalo, z finančných dôvodov bolo nutné stavbu prerušiť a počkať na letnej začiatok turistickej sezóny, keď múzeum bude mať príjmy z návštevnosti. Grantová agentúra zaradila projekt medzi rizikové, keďže sa nepostupovalo v súlade s časovým harmonogramom projektu. Liptovské múzeum bolo na konci s peniazmi a aj so silami, takmer nikto neveril, že sa podarí ukončiť projekt v termíne a splniť všetky plánované aktivity. V tom období pomohlo občianske združenie Spoločnosť priateľov Múzea liptovskej dediny, ktoré oslovilo a presvedčilo viaceré firmy, spoločnosti a osobnosti, ktoré materiálne a finančne podporili dobudovanie expozičných priestorov v podkrovi. Projekt bol ukončený v plánovanom termíne a rozsahu a v rámci neho bola sprístupnená jedinečná expozícia pastierskej kultúry.

Už pri vstupe do expozície návštevníka upútajú typické salašné stavby. Je tu pastierska koliba, ktorá bola v minulosti nielen výrobňou produktov z ovčieho mlieka, ale aj priestorom na denný a nočný odpočinok baču a ovčiarov. Ďalšou charakteristickou stavbou je prístrešok *komarnik*, ktorý v hornom Liptove slúžil bačovi na odkladanie syra a úschovu ďalších vzácnych predmetov, medzi ktoré patrili napríklad aj zvonce. Okolo týchto stavieb je rozložený bačovský riad a náradie, používané pri spracovaní mlieka. V expozícii okrem predmetov spojených s tradičnými formami chovu oviec dominujú odevné súčiastky a charakteristické doplnky pastierov oviec s viacerých kultúrnohistorických regiónov Slovenska. Samostatnú časť expozície tvorí kolekcia artefaktov vyhotovená v duchu tradícií pastierskeho umenia, ktoré vzniklo na základe pevného vzťahu medzi človekom pastierom a medzi prírodným prostredím, v ktorom žil a pracoval. Námet a scenár expozície na základe dlhoročných výskumov ovčiarstva vypracovala PhDr. Iveta Zuskinová, výtvarný

návrh inštalačných objektov vytvoril akademický maliar Pavel Choma. Na samotnej realizácii a inštalácii expozície sa podieľali viacerí pracovníci Národopisného a Liptovského múzea.

Expozícia z dejín mesta

Ešte začiatkom roka 2004 pri obnove priestorov na prvom poschodí bola pod omietkami nájdená dekoratívna stropná výmalba pozostávajúca z rastlinných a geometrických motívov. Vzhľadom na nedostatok finančných prostriedkov bola táto výzdoba odkrytá len v podobe reštaurátorských sond, ktoré čiastočne umožnili jej prezentáciu. Podľa prvého vyjadrenia akad. maliara a reštaurátora Jozefa Doricu sa jednalo o vysokú kvalitu dekoratívnej výzdoby technikou secco a so špičkovou majstrovskou úrovňou umelecko remeselného spracovania a kultivovanou farebnosťou. Takmer všetky miestnosti na poschodí majú pruské klenby a štukovú výzdobu vo forme centrálne umiestnených zrkadiel na klenbách v kruhových a oválnych tvaroch. Neobyčajne zaujímavú výzdobu mala miestnosť na konci chodby prvého poschodia s orientáciou na juhovýchod. Keďže jej strop bol veľmi poškodený zatekaním a štukové rímsy boli na niekoľkých miestach úplne deštruované, umelecký reštaurátor múzea ho očistil, stabilizoval a sanoval výzdobu. Napriek nedostatku finančných prostriedkov bolo nutné riešiť havarijnú situáciu v spolupráci s Oblastným reštaurátorským ateliérom z Levoče, odkiaľ odborníci ocenili kvalitu a rozsah výzdoby priestorov a prisľúbili pomoc pri reštaurovaní. Začiatkom roka 2007 Mgr. art. Peter Mlich a umelecký reštaurátor Tibor Kováč z Liptovského múzea začali reštaurovať stropnú výzdobu, práca trvala viac ako tri mesiace a niektoré úkony bolo možné vykonať len poležiačky. Hotové dielo prekvapilo svojou kompozíciou, vyváženosťou a skutočne veľmi kultivovanou farebnosťou. Rok 2007 sa stal pre budovu dôležitým medzníkom. V tomto roku bola vyhlásená za Národnú kultúrnu pamiatku a už v septembri bola hotová miestnosť s prvou reštaurovanou výtvarnou výzdobou, novou podlahou z borovicového dreva a stenami pokrytými textilnými tapetami. Vybavili sme ju

historickým nábytkom – pracovný stôl, vitrína, knižnica, kreslá pre hostí, na steny sme zavesili poľovnícke trofeje a dobové výtvarné diela predstavujúce komorské mestečko Hrádok. Verejnosti sme ju sprístupnili ako expozíciu pracovne komorského prefekta Františka Wissnera.

Už začiatkom roka 2008 sa začali prípravy na rekonštrukciu priestorov na prízemí budovy, ktoré bolo najviac zasiahnuté prestavbami a zmenami. Po ukončení ich historicko-architektonického výskumu neboli potvrdené pôvodné názory, že tieto priestory neboli reprezentačné, a teda nemali výzdobu. Tieto miestnosti síce nemajú vysoké klenby s dekoratívnymi štukovými rámami ako na poschodí, ale napriek tomu sa v ich časti našla jednoduchšia, ale dostatočne reprezentatívna výzdoba. Priestory zaklenuté pruskými klenbami sa ukázali ako veľmi vhodné na vybudovanie etnografických expozícií. V juhozápadnom trakte prízemia sa nachádzajú tri navzájom prepojené miestnosti, zaklenuté klenbami s ohraničenými štukovými rímsami. Ich steny boli v minulosti vážne poškodené nevhodnými stavebnými zásahmi a priestory boli vlastníkami dovtedy využívané ako hospodárske, čo sa prejavilo na ich zdravotnom a technickom stave. Naším pôvodným zámerom bolo vybudovať v nich depozitáre, avšak po ukončení reštaurátorských výskumov, kde boli nájdené uchované stopy maliarskej výzdoby, začali sme uvažovať o ich inom využití. Nedostatok vlastných finančných prostriedkov na rekonštrukciu priestorov a reštaurovanie ich výtvarnej výzdoby viedol k hľadaniu iných zdrojov a využitiu podpory z fondov EÚ. Bol vypracovaný projekt v rámci cezhraničnej spolupráce s Poľskom, ktorého hlavnou ideou bola niekoľko storočná história obchodu so soľou, historická Soľná cesta, ktorou sa do Hrádku a do bezprostrednej blízkosti rekonštruovanej budovy privádzala soľ z poľských baní. Projekt vytvorenia expozície historickej soľnej cesty bol úspešný aj vďaka partnerskej podpore a spolupráci s Muzeom Okręgowym v Nowym Sączu. V rámci aktivít projektu sa podarilo zrekonštruovať všetky tri miestnosti v juhozápadnom trakte prízemia vrátane reštaurovania

stropnej výzdoby. Táto má iný charakter ako v priestoroch na poschodí, je jednoduchšia, s odvážnymi farebnými kombináciami v úprave stien. Novovytváraná expozícia historickej Soľnej cesty pozostáva z dvoch častí. V prístupovej chodbe ako komunikačnom priestore sú na stenách inštalované panely s textami a dobovými obrazovými dokumentmi, ktoré približujú významné obdobie obchodu so soľou. Do Hrádku sa nedovážala soľ len z Poľských baní, ale predovšetkým z baní patriacich kráľovi v Rumunsku a Sedmohradsku. Miestnosti s reštaurovanou výtvarnou výzdobou stropov a stien doplnené dobovým interiérom sú prezentované ako reprezentačné priestory obchodu s bielym zlatom, ktorý patril kráľovskej korune. V súčasnosti sú využívané aj ako obradné a spoločenské priestory pre mesto Liptovský Hrádok.

Národopisné expozície

Pre expozíciu ľudovej modrotlačky, ktorá je svojím obsahom a formou inštalácie jedinečná, je vyčlenený juhovýchodný trakt na prízemí historickej budovy. Hoci modrotlačiarstvo ako forma remeselnej malovýroby bola v minulosti rozšírená vo viacerých regiónoch Slovenska, doteraz jej prezentácii venovali regionálne múzeá len veľmi malú pozornosť a vo väčšine expozícií sa nachádza len ako ukážka popri iných remeslách a zamestnaniach. Autorkou expozície je etnologička PhDr. Iveta Zuskinová, rekonštrukciu modrotlačiarскеj dielne realizoval umelecký reštaurátor Tibor Kováč a inštaláciu odevných a interiérových textílií vykonala výtvarníčka Mgr. Beata Vrlíková. Výstavný mobiliár vyhotovila spoločnosť DUMAR. Expozícia bola sprístupnená začiatkom roku 2010.

Farbiarske cechy sa v Liptove zakladali v prvej polovici 19. storočia. Uhorský kráľ Ferdinand I. vydal vo Viedni 3. marca 1820 Artikuly pre farbiarske cechy v Liptovskom Mikuláši, Ružomberku, Nemeckej Lupči, Trnovci a Hybiach. Kópia vzácneho dokumentu, ktorý obsahuje 49 bodov písaných v nemčine, s latinským úvodom a záverom, je vystavená v expozícii. Na základe vydaných Artikúl už 20. januára 1821 zapísal cechmajster farbiar Ján Scholtz

z Liptovského Mikuláša do cechovej knihy úvodnú stať a tiež mená všetkých majstrov cechu farbiarskeho. Na litografiách Petra Bohúňa vydaných v rokoch 1849 a 1860 sú zobrazení aj ľudia z Liptova, kde ženy majú oblečené odevy z potlačených textílií.

Farbiari sa svojou produkciou zameriavali predovšetkým na okolité obce a mestečká, snažili sa pre nich tlačiť požadované vzory. Každá dedina mala svoje obľúbené, ktoré sa stali miestnou tradíciou, najbohatšie využitie modrotlače v ľudovom odevu bolo vo Važci, kde boli takmer všetky súčasti ženského odevu ušité z tohto materiálu. V obciach s výsadami a právami mestečiek, ako bola Nemecká Ľupča, Hybe, Trnovec, Sielnica či Bobrovec, ženy radšej nosili jemnejšie a striedmejšie vzory v jasnom modrom odtieni na tenkom šifóne a mušeliné, z ktorého si šili sukne a kabátiky. Od polovice 19. storočia sa v Liptove postupne udomácnila modrotlač na továrenskej bavlnenej tkanine s drobným vzorom, ktorú vyrábala farbiar Marceli v Liptovskom sv. Mikuláši a bola známa ako *vybíjanô od Marcelich*. V expozícii je venovaný dostatočný priestor na prezentáciu odevných súčastí z celého Liptova, ktoré sú zdobené rôznymi kombináciami tlačených vzorov v rôznej farebnosti a na viacerých druhoch podkladového materiálu. Modrotlač zohrala dôležitú úlohu aj v ľudovom interiéri, šili sa z nej obliečky na periny a vankúše. Takáto posteľná bielizeň bola zaujímavá po výtvarnej stránke, vhodne dopĺňala jednoduchý nábytok v prírodnej farbe dreva a mala tiež výhodu, že na nej nebola viditeľná špina. Interiérové vzory boli usporiadané rytmicky na štvorcovej geometrickej sieti a najstaršie mali archaický veľkoplošný motív pozostávajúci z menších štvorhranných pravidelne usporiadaných plôch. Okrem bežných perinových obliečok bolo aj tzv. *ruchovô*, parádne obliečky, v ktorých nevesta privádzala periny v deň sobáša do domu svokry. Bolo z lesklej *glancovanej* modrotlače, ozdobené farebnými stužkami *galvôňmi*.

Samostatnou časťou expozície je rekonštrukcia časti dielne Daniela Žišku z Hýb, ktorý bol posledným majstrom modrotlačiarkeho remesla v Liptove. Narodil sa v roku 1894 vo viacdetej rodine stredného roľníka. Aby sa majetok nedelil, otec

rozhodol, že mladší syn Daniel sa vyučí remeslu. V Hybiach malo dlhú tradíciu farbiarstvo, pracovali tu starí majstri Zimániovci a ich zať prístupník František Erhart. Daniel od detstva chodil do ich dielne, kde sa všeličo priučil a farbiarske remeslo sa mu zapáčilo. Najskôr sa učil v Poprade - Veľkej a v rokoch 1918 – 1922 v Martine u známej farbiarskej rodiny Lilgeovcov, kde získal najcennejšie vedomosti pre svoju prácu. Vlastnú farbiarsku dielňu si začal budovať ešte v roku 1922 pri dome, v ktorom s rodinou býval. Pozostávala z veľkého mangľa a zariadenia na farbenie. Mangel si postavil sám za pomoci tesárskeho *crmománskeho* majstra z Hýb podľa podobných mangľov, ktoré videl v dielňach, kde sa učil. Postavil ho v humne na múriku zo skál a pohyboval sa pomocou prevodového zariadenia pozostávajúceho z dvoch drevených kolies na spôsob *geplá*, ktoré ťahal koník pohybujúci sa do kruhu. Základným vybavením dielne je drevený pracovný stôl prikrytý niekoľkými vrstvami tkaniny, aby bol vzor na plátne vytlačený kvalitne. Na potláčanie plátna papovou rezervou slúži *šašija*, drevená debnička na pap, ďalej *štrajcháč*, dlhá tenká kefa hrebeňovitého tvaru a formy *furmy*. Hotové plátno potlačené papovou rezervou sa zavesilo na kovovú obruč so zúbkami *ráf*, ktorá sa pomocou kladky *čigy* spustila do veľkej kade s *kypou*, čo je zmes vody a indiga. U majstra Daniela Žišku sa podarilo zaznamenať celý technologický výrobný postup, ako aj originálnu receptúru na prípravu krycej rezervy *papu*, indigového farbiva *kypy*, vápennej vody a ďalších roztokov, ktoré boli súčasťou farbenia a ustaľovania. Medzi najzaujímavejšie exponáty patria formy na tlačenie. Ešte v prvej polovici 20.storočia farbiari v Liptove používali archaické drevené formy, ktoré získali od starých majstrov a zo zrušených dielní.

Paličkovaná čipka v Liptove

Pre expozíciu liptovskej paličkovanej čipky bol vyčlenený severný trakt na prízemí historickej budovy. Priestor je členený dobovými architektonickými prvkami, ktoré tvoria pruské klenby a oblúky vytvárajúce dojem troch miestností. Úlohy navrhnuť

v obmedzených podmienkach expozičný mobiliár sa veľmi dobre zhostila Ing. arch. Júlia Kunovská, pod ktorej autorským dozorom boli aj vyhotovené všetky inštalačné prvky a vitríny. Autorka, interiérová architektka, je predovšetkým známa aj ako dizajnérka, šperkárka a autorka objektov vyhotovených drotárskymi technikami. Aj pre túto nekonvenčnú expozíciu vyhotovila z drôtu niekoľko objektov na inštaláciu predmetov. Okrem častí figurín na prezentáciu ženského odevu zdobeného čipkou, vyhotovila drotárskou technikou objekty ženských hláv na inštaláciu čepcov, ktoré umiestnila do inštalačného priestoru vitríny. Takáto prezentácia pôsobí veľmi vhodne, profil ženskej tváre je nenápadný a nevtieravý, vynikne len exponát s dominujúcou pletenou čipkou. Pre inštaláciu samostatných čipiek navrhla trojramenný stojan s plochami na ich uloženie, pre umiestnenie vitrín využila priestor pri stene pod klenbovými oblúkmi. Aj ďalšie expozičné prvky sú vysoko účelové, ale zároveň estetické, charakterizuje ich jednoduchý tvar, kvalitný nerezový materiál s precízne vyhotoveným detailom. Dominantným a atraktívnym prvkom expozície je kovový objekt esovitého tvaru na prezentáciu pása čipky pozostávajúceho zo vzorníkov a motívov, ktoré vyhotovili čipkárske kluby z územia celého Slovenska v rámci projektu Čipkárska cesta.

Paličkovanie, pletenie čipiek patrí medzi najnáročnejšie archaické textilné techniky a v minulosti bolo pomerne rozšírené. Takmer vo všetkých kultúrnohistorických regiónoch na Slovensku vznikli charakteristické vzory ľudových pletených čipiek, ktoré sa od seba odlišovali technikou vyhotovenia, skladbou vzorov a farebnosťou. Využívali sa predovšetkým v ľudovom a obradovom odevu, menej v interiérovom textile. Významný podiel na rozvoji pletenia čipiek mali profesionálne čipkárky. Zhotovovali na predaj jemné čipky, ktoré sa používali na zdobenie panských a meštianskych odevov a veľké uplatnenie našli v interiérovom textile. Význam čipkárstva v Liptove potvrdzuje aj zriadenie pletiarkej školy pre dievčatá, ktorú založil v Liptovskom Hrádku v roku 1796 prefekt likavsko – hrádockého komorského panstva František Wissner.

Ľudová pletená liptovská čipka spôsobom a technikou vyhotovenia patrí medzi najstaršie formy pletenia bez podloženia vzoru a motívy čipky vo vnútri plochy čipkárky pletli bez použitia špendlíkov. Najrozšírenejším produktom liptovských čipkáriek boli čipky, ktoré sa našívali na ženské čepce ako pokrývky hláv vydatých žien a boli súčasťou ľudového odievania. Najstaršia správa o týchto čipkách pochádza z roku 1772 a zachovala sa v protokole obce Liptovská Sielnica. O tom, že ženy nosili čepce s doma pletenými čipkami, sa dozvedáme z viacerých dobových prameňov. V Liptove vzniklo viac stredísk pletenej čipky, kde sa čipky pletli a odtiaľ predávali do ďalších obcí. Technickými prvkami liptovskej čipky sú: plátenko hladké a prekladané, dvoj párový a viac párový pletenec, pol párová väzba, ktorú nazývali *na zle spletanô*. Viac párové pletence v okrajových častiach čipky rôznym križovaním a formovaním vytvárajú menšie a väčšie oká, ktoré sú jedným z charakteristických znakov liptovskej čipky. Čipka na čepiec kompozične pozostáva zo širokého vnútorného pásu, drieku a okrajovej časti so zúbkami. Medzi týmito dvoma časťami je užší alebo širší pás so vzorom. Najväčšiu rozmanitosť a bohatosť motívov nachádzame na čepcových čipkách z Liptovských Sliačov, kde sa ornamentálna a kompozičná stavba čipky rozvíjala aj v priebehu 20. storočia. Nová expozícia **Paličkovaná čipka v Liptove** bola vybudovaná a sprístupnená v auguste 2012 ako jedna z aktivít projektu cezhraničnej spolupráce Slovensko – Poľsko.

Všetky novovybudované expozície v Národopisnom múzeu v Liptovskom Hrádku majú vysokú odbornú úroveň spĺňajúcu požiadavky a nároky na vzdelávanie a informovanie návštevníkov o určitej tematickej oblasti ľudovej kultúry. Keďže sa na ich riešení podieľali odborníci so skúsenosťami v interiérovej architektúre a výstavnom dizajne, majú aj vysokú výtvarnú a estetickú úroveň.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- BÍBOVÁ, R., SMOLKOVÁ, M. : Krajky a krajkářství lidu slovanského v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a Uh. Slovensku, Praha 1906, s. 21
- BURJAN, J.: Liptovské kroje, In. ČMSS XVI, 1913 s. 97-99
- MARKOVÁ, E.: Slovenské čipky, Bratislava 1962
- PODUŠELOVÁ, G: Národná súťaž Múzeum roka 2005, MÚZEUM č.3 2006 s. 40
- PODOLÁK, J.: Ovčiarstvo na Slovensku Veda SAV 1982
- VYDRA, J.: Ľudová modrotlač na Slovensku, Bratislava Tvar 1954
- ZUSKINOVÁ, I. : Prvé múzeum zrekonštruované za peniaze Európskej únie, MÚZEUM č. 2 2006 s. 40
- ZUSKINOVÁ, I.: Ľudová modrotlač v Liptove, Liptovský Hrádok SP MLD 2008
- ZUSKINOVÁ I.: Nové etnografické expozície v Národopisnom múzeu v Liptovskom Hrádku, Múzeum č. 4 3013 s. 28-31
- ZUSKINOVÁ, I.: Modrotlač v múzeách, RUD Remeslo umenie dizajn č. 3 2014 s. 23 – 25
- ZUSKINOVÁ, I.: Nová podoba paličkovanej čipky z Liptova, RUD Remeslo umenie dizajn č.4 2014 s. 6 - 9
- ZUSKINOVÁ, I. : Soľný úrad v Liptovskom Hrádku, Pamiatky a múzeá č.4 2014 s. 55 – 59

SUMMARY

In 2003, the Ethnographic Museum in Liptovský Hrádok moved to a rare historical building from 1770. During its renovation, they discovered rare construction elements and decorations of walls and ceilings. We decided to use them in the presentation activity of the museum and prepared the exposition renovation of the historical seat of the chamber office of Likava and Hrádok Domain and its prefect

František Wissner. In the attic and on the ground floor of the building, we opened specialised ethnographic expositions. All new expositions of the Ethnographic Museum in Liptovský Hrádok are at high expert level, being also aesthetic and very creative.

Keywords: museum seat, building renovation, historical expositions, ethnographic exposition, shepherding, blueprint, bobbin lace

NOVÉ FORMY BUDOVANIA A RIEŠENIA EXPOZÍCIÍ V NÁRODOPISNOM MÚZEU V LIPTOVSKOM HRÁDKU REKONŠTRUOVANEJ HISTORICKEJ BUDOVE

(1) Budova Národopisného múzea po rekonštrukcii

(2) Expozícia Ľudová modrotlač

(3) Expozícia Ľudová modrotlač

(4) Pohľad do expozície pastierskej kultúry

PREZENTÁCIA TRADIČNEJ ĽUDOVEJ KULTÚRY V ZÁPADOSLOVENSKOM MÚZEU V TRNAVE PO ROKU 1989

*Presentation of Traditional Folk Culture in Western Slovakia
Museum in Trnava after 1989*

Aneta Vlčková

Abstrakt: *Vplyvom spoločensko-politických premien v roku 1989 sa výrazne zmenila prezentačná koncepcia Západoslovenského múzea. Prioritou sa na niekoľko rokov do veľkej miery stala prezentácia sakrálnej tematiky, dôsledkom čoho bola pôvodná ucelená etnografická prezentácia vo forme Národopisnej expozície roztrieštená na niekoľko nových celkov. V rozsahom menších priestoroch múzea múzea sú prezentované len vybrané oblasti ľudovej kultúry – Ľudová úžitková hrnčina a Ľudový odev západného Slovenska (neskôr Ľudový textil trnavského regiónu). V rámci expozície Sakrálne pamiatky je zvlášť prezentované sakrálne ľudové umenie. Ďalšie súbory ľudového umenia sú vystavované ako súčasť aktivít zberateľa v expozícii Š. C. Parrák – pocta kráľovi zberateľov s dôrazom na západoslovenskú fajansu. Podobne bola koncipovaná i väčšina samostatných výstav prezentujúcich jednotlivé vybrané skupiny predmetov – výstava malieb na skle, smaltových predmetov, keramiky zo zbierok Heřmana Landsfelda, či Jozefa Bernadiča. V múzeu však chýba prezentácia vo forme expozície, ktorá by približovala tradičnú ľudovú kultúru v jej väčšej komplexnosti nielen prostredníctvom určitých výstavne vďačných skupín predmetov. Depozitáre sú preplnené predmetmi, ktoré čakajú na túto príležitosť*

Kľúčové slová: *kresťanské múzeum, sakrálna expozícia, reinštalácia expozícií, národopisná expozícia, zberateľ Štefan Cyril Parrák*

Západoslovenské múzeum v Trnave patrí medzi väčšie regionálne vlastivedné múzeá, ktoré zabezpečuje komplexnú múzejnú dokumentáciu v Trnavskom kraji a zároveň vykonáva metodicko-koordinačnú a kontrolnú právomoc pre ostatné múzeá v Trnavskom kraji. Založené bolo v roku 1954 so sídlom v budove bývalého kláštora rádu klarisiek. Základom jeho múzejných fondov sa stala predovšetkým rozsiahla kolekcia ľudového umenia a starožitností trnavského zberateľa Štefana Cyrila Parráka (1887 – 1969), zbierka z Múzea Františka Richarda Osvalda pri Spolku Sv. Vojtecha a zbierka hodnotných predmetov od šľachtickej rodiny Zičiovcov z Voderád.

V múzeu bola ako prvá etnografka zamestnaná v rokoch 1956 až 1959 Ema Kahounová, od roku 1961 Dr. Drahomíra Pillová. V druhej polovici 60. rokov pribudli ešte dvaja etnografi, Jana Klasová a Ladislav Čulen. Popri inej odbornej práci neustále rozširovali počas svojich výskumov i zbierkový fond národopisu. Výsledkom ich činnosti bola reprezentatívna *Národopisná expozícia* otvorená v roku 1976. Autorkou libreta a scenára expozície bola Dr. Drahomíra Pillová. Expozícia bola umiestnená v rozsiahlom priestore pozostávajúcom zo štyroch priechodných miestností. Tematicky bola rozdelená na viacero častí. Úvodom sa nachádzalo zamestnanie ľudu predstavujúce poľnohospodárstvo s chovom domácich zvierat, doplnené o rybárstvo, včelárstvo a vinohradníctvo. Nasledovalo ľudové bývanie s vybranými kusmi nábytku a fotodokumentáciou jednotlivých typov stavieb ľudového bývania od slovensko-moravského pohraničia až po úpätie Štiavnických vrchov. Tretím okruhom bol ľudový odev, ktorý prezentoval sviatočný odev z okolia Trnavy, Piešťan, Čataja, Slovenského Grobu, Myjavy a Trenčianskej Teplej. Súčasťou prezentácie ľudového odevu bola časť venovaná spracovaniu textilných a vlnených vlákien až po proces tkania látok, údržbu odevov spojenú s praním a hladením textílií. Pracovné nástroje bohato dopĺňali kútne plachty a posteľné prikrývky. Záver národopisnej expozície bol venovaný ľudovej výrobe a ľudovému umeniu s dôrazom na hrnčiarsku a džbankársku produkciu

západného Slovenska. Vystavené boli fajansové výrobky od najstaršej, habánskej produkcie cez dielne v Dechticiach, Košolnej, Trenčíne, Dobrej Vode, Boleráze, Modre až po Stupavu so širokým výberom diel národného umelca Ferdiša Kostku. V roku 1979 bola pri príležitosti 10. výročia úmrtia zberateľa Š. C. Parráka sprístupnená expozícia venovaná jeho zberateľskému dielu. Výber z jeho zberateľského snaženia bol prezentovaný vo veľkej miestnosti, ktorá bola prepojená s poslednou časťou existujúcej národopisnej expozície a bola akoby jej zavŕšením.

Po spoločensko-politických zmenách v novembri 1989 nastali zásadné zmeny i v prezentačnej koncepcii Západoslovenského múzea. V decembri 1990 bola otvorená reinštalovaná archeologická expozícia. Do popredia sa viac dostával život meštianskeho obyvateľstva (výstava *Šaty a móda v meste 1830 - 1930*, marec až august 1990). Objavili sa i komerčnejšie ladené výstavy *Lego FUN Show* a predajná výstava istej kozmetickej firmy (rok 1991). V roku 1993 bola slávnostne sprístupnená expozícia pod názvom *Umelecké remeslo v Číne a Japonsku*, prezentujúca výber z rozsiahlej orientálnej zbierky múzea s dôrazom na cestovateľské výpravy príslušníkov šľachtickej rodiny Ziči z Voderád. Po zásadnej rekonštrukcii bol v roku 1996 pre verejnosť otvorený Dom hudby Mikuláša Schneidera Trnavského s pôvodne zariadeným služobným bytom tohto známeho hudobného skladateľa a doživotného trnavského regenschóriho. Súčasťou Domu hudby sa stala i špeciálna expozícia s názvom *Dvorana slávy dobra* venovaná Johnovi Dopyerovi (1893 – 1988), americkému výrobcovi hudobných nástrojov a vynálezcovi slovenského pôvodu, ktorý vynašiel rezonančnú gitaru zvanú dobro.

Najmarkantnejšou sa však v novej prezentačnej koncepcii múzea stala sakrálna téma a idea Kresťanského múzea. Čo korešpondovalo jednak so spoločensko-politickými zmenami, kedy sa opäť mohli, či dokonca boli žiaduce témy náboženské, kresťanské. Táto myšlienka prirodzene využívala génus loci budovy múzea ako bývalého kláštora rádu klarisiek. Zároveň ju podporovala

i vžitá predstava verejnosti o meste Trnava, niekdajšom sídle ostrihomského arcibiskupa s množstvom kostolov, ako mesta s prívlastkom Malý Rím. Po prvýkrát bola sakrálna téma prezentovaná v rámci príležitostných výstaviiek vo výklade jednej z trnavských lekární pod názvom *Veľkonočné náboženské symboly* už v marci 1990. Nástupom nového riaditeľa múzea Ing. Milana Petráša v júli 1990 sa jednoznačné ideové smerovanie organizácie upevnilo. Myšlienke vytvorenia Kresťanského múzea sa systematicky podriaďoval plán činnosti múzea v priebehu niekoľkých ďalších rokov. V roku 1992 bola napríklad slávnostne otvorená unikátna *Kampanologická expozícia*, ako aj výstava reštaurovaných kláštorných prác zo zbierok múzea s názvom *Kvety trpezlivosti*.¹

Zrejme v tomto období bol vytipovaný i priestor pre reprezentatívnu expozíciu sakrálneho umenia. Bol to práve priestor dovtedajšej *Národopisnej expozície a Zberateľského diela Š. C. Parráka*. Potvrdzuje to i fakt, že v roku 1992 na podnet riaditeľa múzea pripravovalo etnografické oddelenie námetové libreto novej etnografickej expozície už v značne oklieštenej podobe s názvom *Ľudové umenie a jeho tvorca*, zároveň scenár expozície *Fajansa na západnom Slovensku a Odev a textil ľudu na západnom Slovensku*. Všetky návrhy boli určené pre tie isté, dva oveľa menšie priestory, v akých bola dovtedy etnografická expozícia, a to chodba a jeden úzky priestor, vzájomne prepojené. V nových návrhoch sa preto v minimálnej miere počítalo s prezentáciou veľkorozmerných predmetov. Dôraz sa kládol predovšetkým na estetické hľadisko. Vybraná expozícia národopisu mala istý čas koexistovať so starou *Národopisnou expozíciou*, čo sa pre prípravu scenára novej expozície javilo odborným pracovníkom ako nereálne, keďže mnohé vhodné predmety boli vystavované už v existujúcej expozícii a dochádzalo by k tematickej duplicitě a zahlteniu vnímania návštevníka podobnými predmetmi.

---

¹ Výstava *Kvety trpezlivosti* bola o rok neskôr úspešne reprízovaná v rakúskom Eisenstadte a v roku 1994 na hrade Stadtschlaining.

Nakoniec bola v chodbovom priestore od februára 1993 zrealizovaná expozícia *Ľudová úžitková hrnčina* zameraná na prezentáciu vybraných tradičných hrnčiarskych stredísk na území Slovenska, konkrétne v Modre, Pukanci, Beluji, Pozdišovciach a na Gemeri s presahmi do tvorby študovaných keramikov inšpirovaných tradičným hrnčiarstvom Marie Vořechovej-Vejvodovej, Dagmar Rosůlkovej, Jozefa Franka, Ignáca Bizmayera. Ozvláštnená bola motívmi maľovaného ohniska od uznávanej ľudovej umelkyne Kataríny Brinzovej z Veľkého Grobu z 50. rokov 20. storočia. Spomenutá expozícia mala pravdepodobne v minimalistickej forme nahradiť dlhodobu plánovaný, no nakoniec neuskutočnený projekt Múzea keramiky, ktoré malo byť zriadené v kaštieli vo Vinosadoch.²

Expozícia *Ľudová úžitková hrnčina* existuje v danej podobe až do súčasnosti s doplnením o malý súbor zadymovanej keramiky.³

Ideu Kresťanského múzea od mája 1994 napíňala výstava *Ľudové sakrálné umenie* umiestnená v pôsobivej, kompaktnej, dlhej vitríne s 37 výstavnými poľami. Návštevníkom predstavovala drevené plastiky, voskové plastiky pod sklenými zvonmi, závesné skrinky – kaplnky so soškami svätých a maľby na skle. Jej autorkou bola opäť etnografka Dr. Pillová. Od septembra 1995 výstavu *Ľudové sakrálné umenie* nahradil výber západoslovenskej fajansy zo zbierok Š. C. Parráka. Stalo sa tak po konečnom zrušení stálej expozície venovanej Š. C. Parrákovi, ktorú mala nahradiť nová expozícia s názvom *Západoslovenská fajansa zo zbierok Š. C. Parráka*.⁴

² Budovu kaštieľa vo Vinosadoch múzeum získalo v roku 1984 bezplatným prevodom od Štátnej banky československej za účelom vybudovania celoslovenského Múzea keramiky. Za týmto účelom sa realizovali i nákupy väčších skupín keramiky od súkromných osôb. Jednalo sa aj o súbory keramiky pochádzajúcej zo stredného a východného Slovenska.

³ V roku 2017 mala byť už inštalačne zastaralá expozícia *Ľudová úžitková hrnčina* nahradená opätovnou reінštaláciou expozície venovanej zberateľskému dielu Š. C. Parráka a to pri príležitosti 130. výročia narodenia zberateľa. Nakoniec sa reінštalácia neuskutočnila, pretože VÚC odmietla uvoľniť prisľúbené financie.

⁴ Expozícia *Západoslovenská fajansa zo zbierky Š. C. Parráka* existovala až do nástupu nového riaditeľa múzea PaedDr. Tibora Díteho, keď bola koncom októbra 1999 nahradená výstavou kláštorňoch prác s názvom *Sväťci – svedomie storočí*, ktorá bola variantou niekdajšej výstavy *Kvety trpezlivosti* z roku 1992. Od roku 1999 týmto nebola zbierka Š. C. Parráka osobitne prezentovaná takmer desať rokov.

V tom čase bola definitívne zrušená i pôvodná *Národopisná expozícia*. Tento priestor sa pre návštevníkov uzavrel a následne sa začal upravovať pre pripravovanú sakrálnu expozíciu.

Ľudový odev bol inštalovaný v decembri 1995 v úzkom výstavnom priestore ako nová expozícia s názvom *Ľudový odev západného Slovenska*. Vo veľkých oblúkových plexisklových vitrínach bol na figurínach prezentovaný pracovný a sviatočný odev z okolia Trnavy, obradový odev nevesty a ženícha z okolia Trnavy, sviatočný odev evanjelikov z Čataja, sviatočný odev z okolia Piešťan, Trenčianskej Teplej, Slovenského Grobu a Myjavy. V závere expozície bola v malom oddelenom priestore inštalovaná izbička z Čataja.

Expozície *Ľudová úžitková hrnčina* a *Ľudový odev západného Slovenska* boli umiestnené v dvoch susediacich a navzájom prepojených priestoroch. Dlhé desaťročia predstavovali nedostatočnú náhradu zrušenej národopisnej expozície.

V priestore po bývalej *Národopisnej expozícii* a *Zberateľskom diele Š. C. Parráka* bola v júli 1996 inštalovaná nová expozícia s názvom *Sakrálné pamiatky*. Predstavovala zavŕšenie niekoľkoročného vytrvalého úsilia a príprav. Bol zvolený striedmy, galerijný spôsob inštalovania predmetov. Expozícia, ktorá existuje do súčasnosti, je zložená z dvoch častí. Historická časť predstavuje diela so sakrálnou tematikou vytvorené školenými majstrami od románskeho obdobia až po secesiu. V ľudovej časti expozície dominuje na čelnej stene skupina malieb na skle zo západného Slovenska a množstvo väčších i menších drevených plastík svätcov, Madon a Piet z vidieckych drobných sakrálnych stavieb, či domácností. V jednej časti pozornosť návštevníka upúta stôl s biblickým nápisom na zásuvke „*Chléb náš vezdejší dejž nám dnes*“ pochádzajúci z evanjelickej domácnosti z myjavských kopaníc. V dvoch vysokých výklenkoch je inštalovaný maľovaný betlehem získaný z Prahy a fajansové džbány a sväteničky s motívmi svätých z dielni západoslovenských džbankárov s prevahou produkcie dielne v Stupave, nevynímajúc práce národného umelca Ferdiša Kostku. Expozíciu dopĺňajú kamenné náhrobky z 18. - 19. storočia a liatinové

kríže z konca 19. storočia.

Súčasťou veľkolepého podujatia s názvom *Salón jedného múzea* bolo okrem sprístupnenia expozície *Sakrálné pamiatky* aj prezentovanie reštaurovaného *Oratória* – modlitebne mníšok a výstava *Sakrálné stavby Slovenska*, predstavujúca prostredníctvom papierových modelov vytvorených na Katedre dejín architektúry FA STU širokú paletu sakrálnych stavieb Slovenska. Naposledy spomínaná výstava bola v nasledujúcich rokoch inštalovaná v Brne, Galante, Lučenci, Komárne a poľskom Zabrze.

Poznámka k personálnemu obsadeniu pozície etnografa v Západoslovenskom múzeu v Trnave po roku 1989

Od druhej polovice 60. rokov 20. storočia malo Západoslovenské múzeum vždy troch etnografov (Drahomíra Pillová, Jana Klasová, Ladislav Čulen, neskôr Eva Kollárová a Henrich Krč). Po nástupe nového riaditeľa v júli 1990 došlo k výraznému obmedzeniu vstupu odborných pracovníkov do depozitárov. Za správcov zbierok a depozitárov vtedajší riaditeľ určil dvoch pracovníkov, ktorým podliehala správa všetkých spoločenskovedných depozitárov, v tom čase s počtom vyše 70.000 predmetov.⁵ Len v ich prítomnosti mohli ostatní spoločenskovední odborní pracovníci vstupovať do depozitárov a pracovať s predmetmi. Mnohí z nich tento spôsob prístupu k zbierkam považovali za neakceptovateľný. Z uvedeného dôvodu, ako i pre ďalšie okolnosti, väčšina odborných pracovníkov postupne z múzea odišla. Etnografka Eva Kollárová prešla do múzea v Nitre ešte v roku 1992. Dlhoročná pracovníčka Dr. Drahomíra Pillová otvárala 10. septembra 1994 stálu expozíciu v modranskej bašte venovanú dielu národného umelca Ignáca Bizmayera a o štyri dni neskôr, 14. septembra svoju poslednú výstavu *Detský svet našich prababičiek*. Rok 1994 bol jej posledným rokom ako odbornej pracovníčky Západoslovenského múzea. Avšak ani na dôchodku neodpočívala a bola priamo zainteresovaná pri výbere

⁵ Odborní pracovníci prírodných vied – botaniky, zoológie a geológie mali naďalej do svojich depozitárov voľný prístup. (Informácia získaná zo spomienok prírodovedcov ZSM v Trnave)

textílií pre pripravovanú expozíciu Ľudového odevu západného Slovenska v roku 1995. Ďalšia etnografka Jana Klasová ukončila svoj pracovný pomer v múzeu v roku 1995. Ako etnograf ostal v Západoslovenskom múzeu iba Henrich Krč. Od roku 1996 tak malo múzeum oficiálne iba jedného vyštudovaného etnografa s kumulovanou funkciou správcu zbierok a depozitárov, ktorú vykonával spolu s kolegom Blažejom Kováčom. Tento mal síce vyštudovanú etnografiu, no ako etnograf v múzeu nepôsobil.⁶

Prezentácia múzea bola v rokoch 1997 až 2003 zameraná skôr na umelecké, dokumentárne a prírodovedné výstavy. Pomerne veľký počet tvorili rôznorodé prevzaté výstavy.⁷ Etnografická prezentácia bola v podujatiach pre verejnosť zastúpená predovšetkým v podobe účasti remeselníkov počas Dňa otvorených dverí múzea. Svetlou výnimkou bola výstava *Vianoce v múzeu* v decembri 2000, ktorá bola jedným z mála vlastných etnografických podujatí múzea. Sprievodný program s pásmom vianočných kolied zabezpečoval detský folklórny súbor z Križovian nad Dudváhom. Výstava i celé podujatie sa u verejnosti stretlo s veľkým ohlasom. Návštevnícky vďačný bol i prvý ročník súťažnej výstavy kraslíc s názvom *Čaro veľkonočnej kraslice* v roku 2003. Celkovo však možno konštatovať, že etnografická prezentácia bola v spomenutom období pomerne slabá, rovnako ako aj etnografická akvizičná, vedecká a publikačná činnosť. Situácia bola pravdepodobne spôsobená vyťaženosťou Henricha Krča, ako jedného z dvoch správcov spoločenskovedných zbierok a depozitárov. A v neposlednom rade i jeho väčšou inklináciou k témam celospoločenským. Príkladom bola výstava *Krajina bez aristokracie?* otvorená v októbri 2002, ktorú

⁶ Blažej Kováč nastúpil do Západoslovenského múzea v Trnave na oddelenie najnovších dejín v roku 1975. Od roku 1990 pôsobil vo funkcii správcu zbierok a depozitárov spolu s Henrichom Krčom. V roku 2004, po odchode Henricha Krča z múzea, sa stal vedúcim Oddelenia správy zbierok. Na tejto pozícii zotrval až do odchodu na dôchodok v roku 2013.

⁷ Z prevzatých výstav to boli napríklad *Športové strelectvo na Slovensku* – 1999, *Vedecká hračka 2002*, *Čaro drôtu* z Považského múzea v Žiline – január až máj 2003, *Čaro slamy* z Vlastivedného múzea v Galante – od decembra 2003.

pripravil v spolupráci s kolegom Blažejom Kováčom. Približovala vybrané šľachtické rody prostredníctvom ich rodových portrétov doplnených exkluzívnymi solitérnymi kusmi historického nábytku zo zbierok múzea. Ďalšou bola výstava *Vítazný február a človek milión* od februára 2003 predstavujúca životný príbeh vinára Jozefa Belicu z Dolných Orešian na pozadí spoločensko-politických zmien.

V lete 2003 bola na pozíciu etnológa prijatá Aneta Cintulová (od roku 2013 Vlčková – pozn. autorky) namiesto odchádzajúceho Henricha Krča, ktorý ostal pracovať v múzeu na polovičný úväzok a revízne mal novej kolegyni odovzdať fond keramiky a skla. Prvou samostatnou výstavou mladej etnologičky bola výstava výberu malieb na skle z druhej polovice 20. storočia z fondu múzea pod názvom *Na skle maľované*. Výstava bola otvorená vo februári 2004 a predstavovala maľby na skle od Michala Škrovinu, Valérie Benáčkovej, Márie Štrompachovej, Jána Papca s dôrazom na maľby na skle Trnavčana Ľudovíta Kameníka. K obdobiu veľkonočných sviatkov realizovala ešte druhý ročník súťažnej výstavy *Čaro kraslice '04*. Podujatie sa však už pripravovalo v hektickom období mimoriadnych revízií po ohlásení rozsiahlej krádeže zbierkových predmetov v marci 2004. Pracovná atmosféra v múzeu bola na nasledujúcich niekoľko rokov výrazne poznamenaná zistenou stratou veľkého množstva hodnotných predmetov.

Vo februári roku 2005 etnologička pripravila výstavu zameranú predovšetkým na detského návštevníka pod názvom *Kuchyňa včera a dnes* spojenú s tvorivými dielňami pre najmenších. Výstava predstavovala vidiecku domácnosť s modelom pece na varenie a pečenie, na stole s rozloženými upečenými bochníkmi chleba. Ďalej robotnícku mestskú kuchyňu v čase pečenia vianočných koláčikov s dominantným smaltovaným sporákom a smaltovaným riadom. Poslednú časť výstavy predstavoval meštiansky salónik, kde domácomu panstvu slúžka servírovala odpoľudňajší čaj a bábovku.

Etnologička Cintulová bola poverená inštaláciou i novej stálej výstavy *Štefan Cyril Parrák – pocta kráľovi zberateľov*, ktorá bola

slávnostne otvorená v januári 2008 v reprezentačnom priestore refektára múzea. Výstava vyplnila takmer desaťročnú absenciu expozície venovanej trnavskému zberateľovi. Priestor bol výstavne rozčlenený na ľudovú a historickú časť, kde v rámci ľudovej časti bol kladený dôraz na prezentáciu západoslovenskej fajansovej produkcie, ktorá tvorila základ Parrákovej zberateľskej činnosti. Okrem fajansy bola prezentovaná široká paleta Parrákovho zberateľského záujmu cez maľby na skle, ľudové drevené plastiky, vyrezávané črpáky, piesty a medovníkové formy, svadobné hrnce, historické sklo, porcelán, kameninu, hodiny, fajky, židovské obradné predmety, cínové a medené predmety až po vyrezávané a maľované nábytok.

V roku 2008 bola zároveň po rokoch reinštalovaná expozícia *Sakrálné pamiatky*, ktorá bola od roku 2001 pre verejnosť uzavretá a fungovala ako dočasný depozitár keramiky a skla. V reinštalovanej expozícii boli chýbajúce diela, odcudzené v roku 2004 doplnené inými a ľudová časť expozície bola obohatená i o prezentáciu maľovaných operadiel lavice z Čataja s ústredným motívom Adama a Evy pri strome poznania z roku 1856.

Nasledujúce dva roky predstavovali pre etnologičku veľmi aktívne výstavné obdobie. V rámci podujatia Noc v múzeu v roku 2009 otvárala výstavu *Doba smaltová*, ktorá ponúkala bohatý výber z produkcie smaltovní na Slovensku a okrem predmetov zo zbierok domáceho múzea boli prezentované smalty z ďalších štyroch múzeí.⁸

Koncom mája 2009 bola otváraná spoločná výstava múzeí Trnavského samosprávneho kraja v rakúskom mestečku Hohenau an der March pod názvom *Pestrá kytica pre Weinviertel Ľudový odev na území Trnavského samosprávneho kraja*. Spomenutá výstava bola postupne prezentovaná v každom zúčastnenom múzeu. V priestoroch Západoslovenského múzea v Trnave bola inštalovaná v marci 2010.

Pri príležitosti 100. výročia narodenia keramikára a zberateľa Heřmana Landsfelda oslovilo SNM - Múzeum Ľudovíta Štúra v Modre

⁸ Na výstavu *Doba smaltová* zapožičali svoje predmety SNM-Múzeum karpatských Nemcov v Bratislave, Horehronské múzeum v Brezne, Novohradské múzeum a galéria v Lučenci a Hradné múzeum vo Filakove.

vedenie múzea ZsM v Trnave so žiadosťou o prípravu výstavy zo zbierok Heřmana Landsfeda z fondu Západoslovenského múzea. Autorkou scenára výstavy *Heřman Landsfeld – zberateľ a popularizátor keramiky* bola etnologička A. Cintulová. Výstava bola slávnostne otvorená v priestorom SNM-MLŠ v Modre v rámci prvého ročníka Slávnosti hlíny, ktorej súčasťou bol odborný seminár venovaný H. Landsfeldovi. Na seminári mala etnologička aj príspevok o zbierke Heřmana Landsfeda uloženej v Západoslovenskom múzeu v Trnave. Spomenutá výstava bola v priebehu rokov 2009 a 2010 inštalovaná i v Západoslovenskom múzeu v Trnave, v Záhorskom múzeu v Skalici a vo Vlastivednom múzeu v Galante.

Na podujatie *Advent v múzeu 2009* etnologička pripravila výstavu diel rezbára Vladimíra Morávka z Bratislavy s vianočnou tematikou betlehemov a anjelov.

Špeciálnou príležitosťou na prezentáciu sú okrúhle výročia založenia múzea. Spravidla sa pripravuje výber najlepších predmetov, či kolekcií z každého vedného odboru zastúpeného v múzeu, ktorý sa potom prezentuje verejnosti formou štandardnej výstavy. V roku 2009 to bola výstava *Rodinné striebro* a v roku 2014 výstava *60 rokov Západoslovenského múzea v Trnave*. Etnologička Vlčková sa výrazným podielom zúčastnila aj inštalácie ďalších spoločných výstav - *Zberateľstvo, zberatelia, zbierky* v roku 2013 a *Vianoce v 60. rokoch minulého storočia* v roku 2016.

Jednou z posledných realizovaných výstav etnologického charakteru, ktoré hodno spomenúť, je menšia výstava výberu zo zbierky keramiky Jozefa Bernadiča z Cífera realizovaná v januári 2019 pri príležitosti 30. výročia jeho úmrtia. Jednalo sa o podujatie iniciované potomkami tohto výnimočného Cíferana. Vystavovaný bol výber prevažne západoslovenskej fajansy z počtu vyše 50 kusov, ktoré dedičia Jozefa Bernadiča darovali Západoslovenskému múzeu v predchádzajúcom roku. Výstava s názvom *Jozef Bernadič a jeho keramická zbierka* bola zároveň aj poďakovaním múzea za tento nevšedný dar, pričom sa stretla s pozitívnym ohlasom i obyvateľov obce Cífer.

Návštevnícky úspešné bývajú v múzeu predovšetkým rozličné remeselné kurzy, ktoré etnologička organizuje už od roku 2011. Pod názvom *Škola ľudových remesiel* sa päťkrát do roka v jedno vybrané sobotňajšie popoludnie realizuje kurz, kde si účastníci môžu vyskúšať vždy iný druh remesla, či zručnosti. Cieľom podujatia je podchytiť a inšpirovať kreatívnych jednotlivcov, prebudiť v nich záujem o tradičné výrobné techniky. Vystriedali sa už takmer všetky remeslá a aktivity, ktoré bolo možné v priestoroch múzea uskutočniť. S veľkým ohlasom sa stretol najmä kurz maľby na skle pod lektorským vedením majstra Michala Škrovinu v roku 2012, kurz batikovania s Jarmilou Rybánskou v roku 2017, či kurzy modrotlača s Matejom Rabadom v roku 2015 i Petrom Trnkom v roku 2019.

V rokoch 2015 až 2016 sa uskutočnila výrazná rekonštrukcia hlavnej budovy múzea spojená s obnovou fasády, kompletnou výmenou okien, pristavením výťahu a úpravou časti pivničných priestorov. Vynovenie budovy múzea bolo zároveň príležitosťou na reinštaláciu viacerých expozícií. V roku 2016 bola okrem iného reinštalovaná podľa libreta etnologičky Vlčkovej expozícia *Štefan Cyril Parrák – pocta kráľovi zberateľov*, a to v pridelenom priestore, kde mala byť umiestnená iba dočasne, na obdobie jedného roka (bližšie pozri poznámku číslo 3). Obe časti expozície, historická i ľudová boli doplnené o ďalšie vybrané predmety – vyrezávanú stoličku zo začiatku 19. storočia s evidenčným číslom „1P“, ktorá bola prvým predmetom z Parrákovej zbierky zapísaným do zbierok múzea, ťažkú kovanú truhlicu z 18. storočia, či súbor maľovaných hrnčiarskych tanierov a mís z Modry a iné.

V nasledujúcom roku bola reinštalovaná expozícia *Ľudový odev západného Slovenska* v novej koncepcii zameranej na prezentovanie tradičného textilu z okolia Trnavy. Reinštalovaná expozícia s názvom *Ľudový textil trnavského regiónu* približuje návštevníkom obradový odev nevesty a ženicha, sviatočný odev a pracovný odev muža a ženy, zimný súkenný a kožušinový odev a rozličné spôsoby výzdoby odevov. Ústredná vitrína predstavuje návštevníkovi sviatočne vyobliekanú rodinu s odrastenejším

dievčaťom a malým bábätkom v kolíske s krstnou plachtou v deň krstu. Za kolískou visí zo stropu reprezentačná kútna plachta z obce Bučany. Vitrínu s obradovým odevom nevesty a ženicha dopĺňajú typická pokrývka hlavy slobodného dievčaťa – červené „stuški“ z Bučian a pokrývka hlavy vydatej ženy – bohato zdobený sviatočný čepiec pre mladú ženu s dlhými stuhami z Cífera. Zvlášť je vystavená skupinka čepcov, šatiek a „taclí“ prezentujúcich rozličné výzdobné techniky typické pre trnavský odevný variant. Pre minimalistický rozpočet bolo nevyhnutné použiť pôvodné oblúkové, plexisklom prekryté vitríny, ako aj drevotriekové, ploché figuríny, čo predstavovalo nemalé problémy pri samotnej inštalácii.⁹ Zo starej expozície bola ponechaná „parádna izba“ z Čataja, v ktorej by sme v najbližšom období radi dlhodobejšie prezentovali darovanú fajansu zo zbierky Jozefa Bernadiča z Cífera.

Jednou z hlavných úloh pre etnológa múzea do budúcnosti ostáva príprava a realizácia novej etnografickej expozície, ktorá v komplexnej podobe dlhodobo v Západoslovenskom múzeu v Trnave absentuje.

Záverom možno zhrnúť, že vplyvom spoločensko-politických premien v roku 1989 sa výrazne zmenila prezentačná koncepcia Západoslovenského múzea. Prioritou sa na niekoľko rokov do veľkej miery stala prezentácia sakrálnej tematiky, dôsledkom čoho bola pôvodná ucelená etnografická prezentácia vo forme *Národopisnej expozície* roztrieštená na niekoľko nových celkov. V priestorovo

---

⁹ Samotné inštalovanie odevných častí na typ plochých figurín bolo veľmi zdĺhavé, vzhľadom na nutnosť vytvarovať figuríny pomocou vypchávkov z neutrálneho papiera. Inštalovanie komplikoval i fakt, že viaceré ženské figuríny mali byť podľa novej koncepcie otočené k návštevníkovi o 180°, aby bola viditeľná výzdoba chrbtovej časti kacabajky, sklady a našité stuchy na „taškej“ sukni, výšivka cez riasenie na rubáši, alebo výšivka na dienkú čepca vyšívaného zlatou niťou „na gatre“. Po otočení figurín bolo však zistené, že zo zadnej strany nebolo na figurínu našité rezné plátno, ktoré spredu vizuálne nahrádzalo „pokožku“ figurín, ale ruky, nohy i hlava boli zo zadnej strany holé, po okrajoch s nevzhľadným ukončením rezného plátna prichyteným nastrelenými sponami. Ideálne neboli ani pôvodné vitríny, ktoré na mieru starej expozície navrhla architektonická firma. Vitríny boli v spodnej časti stupňovito členené, čo sťažovalo výber doplnkových predmetov, napríklad detskej kolísky, na ktorej mala byť zavesená vyšívaná krstná plachta, či trlice. Spomenuté predmety museli byť vybrané čo najužšie, aby sa na určený vyvýšený stupeň vo vitríne zmestili.

menších častiach múzea sú prezentované len vybrané oblasti ľudovej kultúry – *Ľudová úžitková hrnčina a Ľudový odev západného Slovenska (neskôr Ľudový textil trnavského regiónu)*. V rámci expozície *Sakrálne pamiatky* je zvlášť prezentované sakrálne ľudové umenie. Ďalšie súbory ľudového umenia sú vystavované ako súčasť aktivít zberateľa v expozícii *Š. C. Parrák – pocta kráľovi zberateľov* s dôrazom na západoslovenskú fajansu. Podobne bola koncipovaná i väčšina samostatných výstav prezentujúcich jednotlivé vybrané skupiny predmetov – výstava malieb na skle, smaltových predmetov, keramiky zo zbierok H. Landsfelda, či J. Bernadiča. V múzeu však chýba prezentácia vo forme expozície, ktorá by približovala tradičnú ľudovú kultúru v jej väčšej komplexnosti nielen prostredníctvom určitých výstavne vďačných skupín predmetov. Depozitáre sú preplnené predmetmi, ktoré čakajú na túto príležitosť. V neposlednom rade výrazným nedostatkom pre intenzívnejšiu a kvalitnejšiu prezentáciu etnografických zbierok smerom k verejnosti je i personálna poddimenzovanosť počtu odborných pracovníkov múzea. Pre Západoslovenské múzeum v Trnave vzhľadom na veľkosť a rozmanitosť jeho zbierkového fondu sa personálne obsadenie pozície etnológa jednou osobou javí ako nedostatočné.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- Archív ZsM v Trnave, krabica Vedenie a správa Riaditeľ III./1990 – 1991
- Archív ZsM v Trnave, krabica Vedenie a správa Riaditeľ IV./1991
- Archív ZsM v Trnave, krabica Odborný úsek Scenáre výstav, korešpondencia IV./PhDr. Pillová
- Fotografický archív ZsM
- Osobný archív autorky
- Plán činnosti Západoslovenského múzea v Trnave na rok 2018, s. 23

- Západoslovenské múzeum v Trnave 1954 – 2009. 2009. Trnava: Trnavský samosprávny kraj, Západoslovenské múzeum, 2009. ISBN 978-80-85556-19-3. s. 64.
- Západoslovenské múzeum 60 rokov. 2014. Trnava: Západoslovenské múzeum, 2014. ISBN 978-80-85556-20-9. s.175.

SUMMARY

The political changes in the society in 1989 resulted in major changes in the presentation concept of the Western Slovakia Museum, as well. For several years, the focus of the museum was to present sacral topics, causing the unified ethnographic presentation in form of *Ethnographic Exposition* to be divided into smaller sections. As the museum is a smaller one, only selected areas of folk culture are presented – *Folk Applied Pottery* and *Folk Clothes of Western Slovakia* (later *Folk Textile of Trnava region*). The exposition of *Sacral Monuments* deals with the sacral folk art in particular. The other folk art collections are presented as part of the collector's activities in the exposition named *Š. C. Parrák – Salute to King of Collectors*, focusing on the western Slovakia faience. Similarly, most of the individual exhibitions presenting selected groups of objects were prepared – exhibition of paintings on glass, of enamel objects, ceramics collected by Heřman Landsfeld, or by Jozef Bernadič. However, the museum lacks presentation in form of exposition presenting the tradition folk culture on a more complex level (not only using certain interesting object groups). The depositories are full with objects waiting for their moment to shine.

Keywords: Christian museum, sacral exposition, re-installation of expositions, ethnographic exposition, collector Štefan Cyril Parrák

(1) Expozícia Ľudová úžitková hrnčina
sprístupnená vo februári 1993

(2) Ľudová časť expozície Sakrálne pamiatky
sprístupnená v júli 1996

(3) Výstava Vianoce v múzeu v decembri 2000

(4) Nová expozícia Ľudový textil trnavského regiónu
sprístupnená od mája 2017

EXPOZÍCIA A VÝSTAVY TRADIČNEJ ĽUDOVEJ KULTÚRY VO VLASTIVEDNOM MÚZEU V GALANTE

*Exposition and Exhibitions of Traditional Folk Culture in
Museum of National History in Galanta*

Izabela Danterová

Abstrakt: *Expozícia a výstavy regionálnej tradičnej ľudovej kultúry v priebehu posledných troch desaťročí vznikli vo Vlastivednom múzeu v Galante ako kolektívne dielo odborníkov: reštaurátorov, konzervátorov a etnologičky. V ich prezentácii dôležitú úlohu zaujímali/-jú múzejno-pedagogická činnosť a marketing. Po niekoľkých dlhodobých tematických výstavách počas 1. desaťročia 21. storočia sa v múzeu v roku 2014 vytvorili podmienky na realizáciu prvej rozsiahlej etnologickej expozície.*

Kľúčové slová: *národopisné výstavy, Vlastivedné múzeum v Galante, domy ľudového bývania, vodné mlyny pri Malom Dunaji, etnologická expozícia múzea, múzejno-pedagogické aktivity*

Dokumentácia ľudovej kultúry mala jednoznačne prioritu už pri zrode regionálneho múzea v Galante v roku 1969. O tom svedčia aj prvé národopisné výstavy, ktoré pripravili po niekoľkomesačnom intenzívnom zbere trojrozmerných predmetov ešte v roku 1970. V prvých rokoch existencie múzea bol zo strany pracovníkov mimoriadne veľký záujem o vybudovanie fondu tradičného a súčasného ľudového výtvarného umenia a o zmapovanie aktivít neprofesionálnych umelcov. Do polovice 70. rokov sa do etnografických zbierok ročne zaevidovalo od 600 do 1500 kusov zbierkových predmetov. Z tohto rozsiahleho materiálu v roku 1973-74 bola pripravená národopisná výstava pod názvom *Umenie ľudu Galantského okresu*, ktorá bola sprístupnená v sídle múzea, v šiestich miestnostiach prvého poschodia Neogotického kaštieľa v Galante.

Výstava sa zameriavala na domácu výrobu bytového textilu, odevných súčastí, tradičných a súčasných ľudoumeleckých predmetov.

Od polovice 70. rokov pod správu múzea patria pamiatky ľudovej architektúry a technických stavieb, v ktorých sa postupne vybudovali stále expozície. Tieto, okrem jednej, existujú dodnes.

V roku 1979 sa pre verejnosť sprístupnil *Dom ľudového bývania v Šali*, známy ako sochový dom. V obytnom dome z roku 1831 sa zriadila expozícia dokumentujúca tradičný spôsob miestnej ľudovej bytovej kultúry v 2. polovici 19. storočia. Expozícia je sprístupnená i v súčasnosti a od roku 2007 patrí pod správu Ponitrianskeho múzea v Nitre.

V roku 1981 bol v *Pamätnom dome v Košútoch* prezentovaný vývoj poľnohospodárskych odvetví a spôsob bývania poľnohospodárskych robotníkov na majerových hospodárstvach v našom regióne v 1. polovici 20. storočia. Výstavné miesto bolo sprístupnené do roku 1990.

V roku 1982 sa dokončila rekonštrukcia *Vodného mlyna v Tomášikove*, ktorý je sprístupnený pre verejnosť do súčasnosti. V unikátnej technickej pamiatke v krásnom prírodnom prostredí nájdeme uchované archaické mlynské zariadenie a od roku 2017 aj expozíciu dejín mlynárstva na Malom Dunaji a históriu mlyna Maticzovcov prezentovanú na dobových dokumentoch a fotografiách.

V sídle múzea bola v roku 1981 zriadená etnografická expozícia, ktorá po spracovaní tematiky sprístupnila bohatú zbierku ľudovej keramiky a kameniny. Expozícia bola kvôli plánovaným rekonštrukčným prácam budovy múzea zrušená v roku 1986. Významná bola v rokoch 1983-1984 výstava na tému spracovania konopy, ktorá vznikla v spolupráci s Podunajským múzeom v Komárne.

V roku 1984 vznikla expozícia v *Ľudovom dome v Matúškove* z roku 1847. Popri pôvodnej architektúre objektu je v ňom prezentované tradičné ľudové bývanie maďarského etnika v obci a tiež zariadenie parádnej izby rodiny zámožnejšieho gazdu

zo Slovenského Komlóšu (Maďarsko) z obdobia prelomu 19. a 20. storočia.

Rok 1989 priniesol v živote múzea pomerne veľké zmeny. V nasledujúcom roku múzeum vymenilo svoje rozsiahle sídlo za menšiu budovu na Hlavnej ulici, ktorá bola postavená ako peňažná inštitúcia v roku 1905. V dvojpodlažnej budove disponovalo dvoma výstavnými priestormi o rozlohe 150 m², v nich sa realizovalo ročne 4-5 dočasných výstav, medzi nimi aj národopisné. V týchto rokoch bolo múzeum nútené hľadať ďalšie možnosti na prezentáciu etnologického zbierkového fondu mimo svojho sídla.

V roku 1992 na požiadanie Obecného úradu vo Veľkých Úľanoch sa zariadil z fondu múzea trojpriestorový roľnícky dom z roku 1910, a v ňom sa sprístupnila expozícia ľudového bývania v dedinskom prostredí v prvej tretine 20. storočia.

Za finančnej pomoci Obecného úradu v Jelke sa v rokoch 1993-94 realizovala rekonštrukcia *Vodného mlyna v Jelke*, ktorý dokumentuje ďalší typ mlynského zariadenia v našom regióne. V roku 2012 sa v mlyne sprístupnila expozícia *História mlynárstva na Malom Dunaji a Némethovho mlyna* na základe dobových dokumentov a fotografií. Posledná obnova mlyna sa v roku 2018-2019 uskutočnila v programe Interreg V-A podľa projektu *Objavte Malý a Mošonský Dunaj na bicykli a na člane*.

V spolupráci s Obecným úradom v Žihárči sa v roku 2009 pripravili v Dome ľudového bývania v Žihárči expozície na témy *Spracovanie konopy a tkáčske remeslo, resp. Čižmárske a obuvnícke remeslo*.

V rámci dlhodobej spolupráce s mestom Galanta bolo múzeu umožnené vystavovať v priestoroch vo vlastníctve mesta Galanta, a to miestnom renesančnom kaštieli, kde v priebehu prvého desaťročia 21. storočia našli miesto i dlhodobé etnografické výstavy. V roku 2003 sa pripravila dlhodobá výstava pod názvom *Sakrálné pamiatky mesta Galanta*, ktorá podáva obraz o sakrálnych pamiatkach na území mesta a mestských častí. Výstava ich nielen predstavuje, ale aj opisuje históriu ich obnovy po roku 1990 a možno

ju vidieť i v súčasnosti v priestoroch Mestského úradu v Galante. (Danterová 2003)

Vo výstavnej sále renesančného kaštieľa bola v rokoch 2005-2009 sprístupnená dlhodobá výstava *Maľovaný ľudový nábytok – výber zo zbierok Vlastivedného múzea v Galante*. V rokoch 2002-2006 sa totiž uskutočnila systematická práca v oblasti reštaurovania maľovaného ľudového nábytku z 19. storočia z finančnej podpory Ministerstva kultúry Slovenskej republiky a Maďarska. Etnologická zbierka múzea obširne dokumentuje oblasť ľudového nábytku, spôsob bývania a charakter ľudového interiéru za posledných 200 rokov. Na výstave sa predstavili výrobky štyroch významných stolárskych centier, ktoré boli známe i v širšom regióne. Prvú skupinu tvoria tzv. komárňanské truhlice z obdobia medzi 1810-1860. Druhú veľkú skupinu tvoria vybrané produkty dolnozemskej dielne (MR) z obdobia medzi 1825-1930. Tretia skupina maľovaného ľudového nábytku prezentuje výrobky miestnych stolárskych dielní (ktoré pracovali predovšetkým v mestách Galanta, Šaľa, Sereď, Nitra, ale aj v obciach) v priebehu 19. storočia. Štvrtá skupina predmetov na výstave predstavila špecializované dielne na výrobu maľovaných truhlíc v Trnave a v okolí. (Danterová 2005; Danterová 2006)

V priebehu uplynulých 30 rokov sa podarilo prezentovať rôznorodosť a kompletnosť etnologickej zbierky prostredníctvom niekoľkých samostatných výstav na vybrané témy i vo vlastnej výstavnej sále v sídle múzea. Z nich viaceré boli úspešne reprízované ako putovné výstavy. Prvá národopisná výstava na prelome rokov 1989-1990 v budove nového sídla múzea spracovala tému *Ľudové umenie v okrese Galanta v minulosti a dnes*. Na prelome rokov 1990-91 sa nainštalovala výstava *Zimný slnovrat (ľudové zvyky a zimné práce)*, ktorá bola v zimnom období na prelome rokov 1994-95 reinštalovaná v Múzeu Jána Thaina v Nových Zámkoch (vtedy Vlastivedné múzeum v Nových Zámkoch). V roku 1992 sa uskutočnil rozsiahly výskum tradičného ľudového odevu a na základe tematického fondu prebehlo spracovanie zbierkových predmetov. Vypracoval sa scenár výstavy *Ľudový odev v obciach okresu*

Galanta. Výstava, resp. jej časť, sa vybrala na putovanie po múzeách nielen na Slovensku ale aj v zahraničí. V roku 1993 bola sprístupnená v Múzeu modrotlače v Pápe (HU), v ďalšom roku v Múzeu Jánoša Xántusa v Győri (HU), na prelome rokov 1994-1995 na domácej pôde v Galante a v roku 1995 v Žitnoostrovskom múzeu v Dunajskej Strede. Z tohto materiálu vznikali potom ďalšie výstavy, ako napr. výstava *Ľudový odev Seredského regiónu*, ktorá boli nainštalovaná v roku 2006 v Mestskom múzeu v Seredi, alebo *Ľudový odev na Matúšovej zemi*, ktorá bola sprístupnená vo výstavnej sále Miestneho kultúrneho domu vo Veľkých Úľanoch v roku 2009. (Diková-Gregorová 2006) Prvá spoločná etnologická výstava - výber zo zbierok múzeí TTSK pod názvom *Ľudový odev na území Trnavského samosprávneho kraja* sa otvorila v máji 2009 v Mestskom múzeu Hohenau (Rakúsko). Etnologickú zbierku múzea na výstave reprezentoval tradičný ľudový odev v Šoporni a Pate. Výstava v rokoch 2010-2011 bola reprízovaná vo všetkých múzeách TTSK. (Danterová 2009)

Ďalšia výstava realizovaná na prelome rokov 1996-97 pod názvom *Remeslá a odievanie* čerpala popri etnologickom fonde aj z historických zbierok múzea a prezentovala remeselnícke dielne ako je krajčírstvo, obuvníctvo a čižmárstvo, klobučníctvo, gombičkárstvo, atď. V roku 1997 sa z etnologických zbierok múzea uskutočnila výstava *Ľudové umenie Slovákov z Dolnej zeme* a v roku 1998 výstava *Tvorba ľudových umelcov v galantskom regióne*. Výber z materiálov týchto výstav bol prezentovaný na výstave *Súčasné ľudové umenie seredského regiónu* v Mestskom múzeu v Seredi v roku 2012.

V roku 1998 a potom od začiatku 21. storočia sa konzervovanie a reštaurovanie zbierkových predmetov realizovalo zväčša cieľavedome podľa dlhodobého výstavného plánu múzea. V roku 1999 sa uskutočnilo konzervovanie a príprava 770 ks predmetov na jubilejnú výstavu a expozíciu pod názvom *30 rokov Vlastivedného múzea v Galante*. Boli to tematické celky: *Z histórie múzea*, *Starožitnosti*, *História kráča ulicou*, a ďalej *Artefakty*

tradičného hospodárenia, Ľudová keramika, kamenina a úžitkové sklo, ktoré boli sprístupnené verejnosti až do roku 2002.

V rokoch 2001-2002 sa v konzervátorskej dielni múzea vykonalo čistenie, oprava a konzervovanie zbierkových predmetov vyhotovených zo slamy, a to v rámci prípravných prác na putovnú výstavu *Čaro slamy*, ktorá sa v nasledujúcich rokoch reinštalovala vo viacerých múzeách, ako napr.: Žitnoostrovské múzeum v Dunajskej Strede, Záhorské múzeum v Skalici, Západoslovenské múzeum v Trnave, Vlastivedné múzeum v Hlohovci. (Danterová 2002) Výstava sa zameriavala na prezentovanie tradičných foriem pestovania, získavania a využívania ražnej slamy v ľudovom prostredí za posledných 150 rokov v galantskom regióne.

V ďalšom období sa realizovalo odborné zhodnotenie, čistenie, reštaurovanie a doplnenie zbierky ľudovej keramiky a hrnčiarstva ako príprava na putovnú výstavu *Kráska hlíny*. Rozsiahla výstava bola prvýkrát prezentovaná vo výstavných priestoroch múzea z príležitosti medzinárodného dňa múzeí v roku 2004. Hlavnou myšlienkou výstavy bolo podať pestrý a vyčerpávajúci prehľad o bohatosti výrobkov hrnčiarskeho remesla v širšom regióne za posledných 200 rokov. Reprízy výstavy sa v rokoch 2004-2006 uskutočnili v Tekovskom múzeu v Leviciach, v Mestskom kultúrnom stredisku – Archeologickej expozícii v Žiari nad Hronom, v Malokarpatskom múzeu v Pezinku, vo Vlastivednom múzeu v Hlohovci a Mestskom kultúrnom stredisku v Senci. (Danterová 2004, Holicová 2005, Ševčíková 2005) Na jeseň 2007 sa múzeum prezentovalo samostatnou výstavou z etnologického zbierkového fondu pod názvom *(Ne)Obyčajný hrniec - historické a súčasné podoby hrnčiarstva* v reprezentatívnych miestnostiach Galérie Ústredia ľudovej umeleckej výroby v Bratislave. (Danterová 2007d, Val'ková 2007)

Na základe výskumu o vývoji ľudových zvykov sa na prelome rokov 2017-2018 pripravila výstava *Vianoce v 20. storočí*. Repríza výstavy sa uskutočnila na prelome rokov 2018-2019 v Múzeu Jána Thaina v Nových Zámkoch a koncom tohto roka sa reinštaluje

v Tríbečskom múzeu v Topolčanoch.

Vlastivedné múzeum v Galante na základe rozhodnutia TTSK okrem zabezpečovania komplexnej múzejnej dokumentácie v regióne okresu Galanta sa špecializuje na výskum a prezentáciu dejín mlynárstva v oblasti Malého Dunaja a dolného toku Váhu. V roku 2007 sa v sídle múzea vytvoril priestor na sprístupnenie expozície na túto tému. Expozícia, ktorá bola obnovená v roku 2010 a následne po rekonštrukcii budovy múzea v roku 2014, podáva prehľad o vývoji mlynárskeho remesla na juhozápadnom Slovensku od najstarších čias až do súčasnosti. Medzi vystavenými artefaktmi sa okrem zbierkových predmetov, textového a obrazového materiálu nachádzajú modely vodných mlynov a krátky film o existujúcich mlynoch na juhozápadnom Slovensku. (Pojzl-Danterová 2007)

Po obnove budovy sídla múzea a postavení rozsiahlej prístavby sa zrealizovala nová stála expozícia vo výstavných sálach o rozlohe 500 m². Odovzdanie obnovenej budovy a otvorenie novej expozície sa uskutočnilo začiatkom decembra 2014. Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky udelilo múzeu cenu Múzeum roka 2014.

Etnografická časť novej expozície múzea pod názvom *Tradičná ľudová kultúra galantského regiónu* podáva prehľad o príznačných črtách tradičnej ľudovej kultúry v období medzi 1800-1950. Charakter tradičnej ľudovej kultúry galantského regiónu určili predovšetkým obce obývané obyvateľmi slovenskej a maďarskej národnosti. Z hľadiska vytvárania hodnoverného obrazu o tradičnej ľudovej kultúre venujeme pozornosť i Slovákom, repatriantom z Dolnej zeme (predovšetkým z Békéšskej župy – Maďarsko). Expozícia prezentuje vývoj a štruktúru kultúry ľudu prostredníctvom vystavených artefaktov z oblasti tradičných foriem sakrálneho umenia, bytovej kultúry, výrobkov ľudových remesiel, ľudového odievania a ľudového umenia. Rôznorodá ľudová kultúra na území Galantského okresu sa delí na viac menších regiónov s vlastnými odlišujúcimi znakmi. V zbernej oblasti múzea rozlišujeme nasledovné mikroregióny: Šoporňa a Pata, Abrahám a okolie, Veľký Grob, ktoré z hľadiska tradičnej ľudovej kultúry patria do veľkých severne ležiacich

slovenských regiónov. Ďalej evidujeme región obývaný maďarským etnikom a ľudovú kultúru Slovákov z Dolnej zeme. Tieto na výstave predstavujeme ako samostatné celky umiestnené vedľa seba. (Danterová 2017)

Na spestrenie ponuky výstavných tém sa v múzeu po roku 1989 sprístupnili aj výstavy vypožičané z iných múzeí. I v takýchto prípadoch našou snahou bolo nájsť možnosť na prepájanie prezentovaných tém s naším regiónom prostredníctvom prezentácie zbierkových predmetov z vlastných fondov, napr.: v prípade výstavy pod názvom *Podľme sa hrať* z Etnografického múzea SNM v Martine v roku 1998 sme doplnili výstavu s tradičnými detskými hračkami, alebo výstavu Ludvíka Barana a Jitky Staňkovej pod názvom *Masky, démoni, šašovia* v roku 2002 sme obohatili tradičným oblečením postáv fašiangovej obchôdzky vo Vlčanoch.

Rôznorodosť a bohatosť etnologického fondu umožňovali jeho všestranné a komplexné využívanie aj na iné prezentačné účely. Kurátori výstav a expozícií sa popri vydaní pozvánok, plagátov, letákov alebo katalógov často snažili upriamiť pozornosť návštevníkov na spracovanú tému aj pomocou sprievodných akcií. Prvé sprievodné aktivity k výstavám a expozíciám sa uskutočnili ešte v 80. rokoch, obyčajne to boli výstavy na tému tradičné a súčasné ľudové umenie, kedy prizvali majstrov ľudovej umeleckej výroby v regióne prezentovať ukážky svojej tvorby. Boli to vzdelávacie programy pre deti na Medzinárodný deň múzeí, napr. v Dome ľudového bývania v Šali, ale aj v rámci výstav v múzeu. K výstave *Čaro slamy* sa v roku 2002 konalo podujatie pod názvom *Vyrobme si vianočný obrázok a vianočný pozdrav technikou slamenej intarzie!* pre pedagógov základných škôl. Od roku 2006 sa každoročne vykonávali vzdelávacie programy pre deti. Prvý takýto program prebiehal pod názvom *Jeden deň v múzeu*. V rámci neho sa realizovala komentovaná prehliadka expozície o dejinách mlynárstva spolu s vyplňaním detského katalógu Spoznajme naše mlyny. V roku 2013 vznikol program pre školskú mládež zameraný na expozíciu tradičného ľudového bývania v Ľudovom dome v Matúškove. Cieľom bolo priblížiť im život na

dedine počas štvorhodinového programu, v rámci ktorého po prehliadke mohli vyplíňať pracovný zošit, vymalovať obrázok s vyobrazením ľudového odevu, vyskúšať tradičné ľudové hry. V posledných dvoch rokoch sme z príležitosti dňa sv. Juraja (24. apríl) usporiadali Deň otvorených dverí spolu so sprievodnými aktivitami v našich vysunutých expozíciách, ako sú domy ľudového bývania a vodné mlyny.

Od roku 2015 sa múzejná pedagogika vo Vlastivednom múzeu v Galante neustále rozvíja, múzejná pedagogička múzea sa prostredníctvom zaujímavých aktivít snaží získať viac návštevníkov. Niektoré programy sa zameriavajú na vybrané časti expozície. Úspešný je program záberom na celú expozíciu, cieľom ktorého je hľadanie pokladu, ktorý sa dá nájsť po vyriešení úloh súvisiacich s témami výstavných celkov. K témam dočasných výstav a k významným výročným sviatkom ponúkame odborné prednášky a múzejné tvorivé dielne.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- Danterová, I.: Čaro slamy. Národopisná výstava vo Vlastivednom múzeu v Galante. In: *OBZOR*, 2002, 3, 2-3, 11.
- Danterová, I.: Sakrálne pamiatky mesta Galanta. In: *OBZOR*, 2003, 4, 2, 5.
- Danterová, I.: Krása hlíny. Katalóg rovnomennej výstavy zo zbierok Vlastivedného múzea v Galante, 2004, 4.
- Danterová, I.: Maľovaný ľudový nábytok – výber zo zbierok Vlastivedného múzea v Galante – výstava. In: *OBZOR*, 2005, VI, 2, 13-14.
- Danterová, I.: Odevné truhlice v etnologickej zbierke Vlastivedného múzea v Galante. In: *Zborník múzeí TTSK*. Trnava, 2006, 18- 25.
- Danterová, I.: *(Ne)Obyčajný hrniec. Historické a súčasné podoby hrnčiarstva*. ÚĽUV Bratislava, 2007, 24.

- Danterová, I.: Šoporniansky ľudový odev. In: Zajíčková, Mária, red.: *Ľudový odev na území TTSK – katalóg výstavy*, Trnava, 2009, 20-23.
- Danterová, I.: Nová národopisná expozícia Vlastivedného múzea v Galante In: *Acta Ethnologica Danubiana* 19. Komárno – Šamorín 2017, 268-274.
- Diková, M. – Gregorová, Zl.: Ľudový odev seredského regiónu. Výstava zo zbierok Vlastivedného múzea v Galante v Mestskom múzeu v Seredi. In: *Obzor* 2006, VII, 3, 5-6.
- Holicová, V.: Izabela Danterová - autorka dvoch výstav. In: *Slovenský národopis*, 2005, 53, 4, 437-438.
- Pojzl, I. - Danterová, I.: *Vodné mlyny na juhozápadnom Slovensku* – film, 2007.
- Ševčíková, E.: Výstava Krása hlíny. In: *Múzeum*, 2005, LI, 4, 36-37.
- Vaľková, H.: Galanta v Bratislave na prezentácii hrnčiarstva. In: *Galantské noviny*, 2007, XVI, 12, 10.

SUMMARY

Over the last three decades, the exposition and exhibitions of regional traditional folk culture in the Museum of National History in Galanta were prepared by a collective of experts – restorers, conservers and the ethnologist of the museum. The presentation goes hand in hand with the museum and educational activity and marketing. After several long-term topical exhibitions in the 2000s, the first large ethnological exposition was introduced in 2014.

Keywords: ethnographic expositions, Museum of National History in Galanta, folk living houses, watermills on Small Danube, ethnologic museum exposition, museum and educational activity

(1) Pohľad na časť expozície Tradičná ľudová kultúra galantského regiónu. Foto: K. Nagy, 2019

(2) Pohľad na časť expozície Tradičná ľudová kultúra galantského regiónu. Foto: K. Nagy, 2019

(3) Pohľad na časť expozície Tradičná ľudová kultúra galantského regiónu. Foto: K. Nagy, 2019

(4) Pohľad na časť expozície Tradičná ľudová kultúra galantského regiónu. Foto: K. Nagy, 2019

MOŽNOSTI VYUŽITIA MODERNÝCH TECHNOLÓGIÍ V NÁRODOPISENEJ EXPOZÍCIÍ

Possibilities of Using Modern Technologies in Ethnographic
Exposition

Ludmila Mitrová

Abstrakt: *V príspevku som sa snažila prezentovať niektoré moderné a interaktívne technológie, s ktorými sa môžeme stretnúť v národopisných expozíciách. Využitie týchto inovatívnych prvkov môže zatráktívniť prehliadku expozícií pre návštevníkov všetkých vekových kategórií, vrátane mladej generácie a znevýhodnených skupín obyvateľstva. Taktiež pomáha prezentovať niektoré zbierkové predmety, ktoré by nebolo možné vystaviť zvyčajnými formami prezentácie. Zároveň v príspevku hodnotím aj negatívne stránky spojené s nadmerným využitím týchto technológií.*

Kľúčové slová: *moderné technológie v národopisnej expozícií, aplikácie, interaktívny sprievodca, QR-kód, virtual mirror, monkeybook, virtuálna expozícia, pluggy*

Táto štúdia si nekladie za úlohu vypísať všetky dostupné prostriedky technologickej modernizácie expozičných priestorov so zameraním na využitie v stálej národopisnej výstave, ale iba krátko reflektuje z pohľadu múzejníka súčasný trend a tlak na modernizáciu múzeí.

Počas prednášky na základnej škole v triede prvého ročníka na moju otázku žiakom, či už počuli o múzeu, odznela bezprostredná odpoveď. Taká priama, ako len deti vedia povedať: „*Vy máte tie staré veci.*“ Múzeum skutočne disponuje historicky vzácnymi zbierkovými predmetmi, ktoré je nutné pre súčasné generácie inštalovať inak ako

len umiestnením zbierkového predmetu do vitríny s jeho popisom a siahodlým textom. Hľadajú sa nové spôsoby inštalácie, ako urobiť stále expozície lákavé. Zaujať tých, ktorí inklinujú k národopisu, histórii a umeniu. Upútať aj tých, ktorí nehľadajú v minulosti vecí stabilný bod sebazpoznania v rýchlo meniacej sa dobe. Vytvoriť expozície nielen pre turistov, prípadne obyvateľov mesta, ktorí majú na návšteve príbuzných zo zahraničia. Je potrebné „vychovať si“ stálych návštevníkov, ale zaujať i nových, snažiť sa, aby ich počet z roka na rok stúpал, hravo viesť k oceneniu národného kultúrneho bohatstva, udržiavať správnu mieru spolupráce s pedagogickými a osvetovými inštitúciami, zároveň nesuplovať ich prácu a venovať sa odbornej činnosti. Načrtla som komplikovanú problematiku, ktorej sa modernizácia expozície síce týka, ale v príspevku sa jej hlbšie venovať nebudem.

Využitie technologických „zlepšovákov“ by v prvom rade malo byť citlivé, vhodne dopĺňať koncepciu expozície, nepôsobiť rušivo a najmä napomáhať prezentovať zbierky tak, ako nie je v bežnej realite možné. Malo by pomôcť pochopiť prácu etnografov, ale aj iných odborných pracovníkov, aby verejnosť spoznala aj iné pracovné pozície ako je pozícia lektora. Ukázať múzeum ako odborné pracovisko, inštitúciu so záverečným výstupom v podobe výstav a expozícií. Je potrebné jasne vyprofilovať funkciu múzea, nastaviť hranice využitia informačných technológií a osobných údajov expozíciách,¹ v aby sme sa v pohľade verejnosti „nezliali“

¹ LACKO, Ján. Interaktívne technológie v muzeálnych a galerijných expozíciách. In: JURKOVIČ, Jano. Digitálne múzeum. Čo s digitálnym obsahom múzeí. Banská Bystrica, Múzeum Slovenského národného povstania, 2016, str. 57, „V rámci vyhodnotenia je možné zbierať informácie o pohybe návštevníka v expozícii, jeho záujme o interaktívne exponáty, ale aj napr. vyhodnotenie jeho aktivity s jednotlivými exponátmi a na základe tejto používateľskej skúsenosti upravovať algoritmy pracujúce s entropiou, napr. na hľadanie najlepších pohľadov. Rovnako je možné realizovať personalizovaný obsah jednotlivých interaktívnych exponátov na základe preferencií používateľa. Analýza dát o používateľoch a o ich interakcii je dôležitým prvkom pre vytváranie následných inštalácií exponátov prostredníctvom atraktívnejšej formy. Aktivity pre zber a analýzu dát je možné realizovať rozličnými prístupmi s možnosťou priamej alebo nepriamej interakcie s používateľom.“

s komerčným priemyslom a stanoviť si, aké marketingové stratégie chce múzeum použiť pri získavaní návštevníkov.²

Využitie moderných technológií v múzeu by nemalo byť samoúčelné. Za takéto využitie považujem suplovanie reality, ktoré je pre nás ako pre múzeá zbytočné, keďže my máme k dispozícii to, čo nikto iný - originály. Spravujeme zbierkové predmety, ktoré sú zdrojom pôvodného poznania a hodnotenia, „ t.j. prímeho svědka dokumentované skutečnosti“, ako píše Dolák³ (vynímajúc zbierkové predmety, ktoré sú v zlom fyzickom stave a ich iná prezentácia ako virtuálna, nie je možná.) Dokážeme vytvoriť aj fyzické kópie, s ktorými môžu návštevníci priamo zaobchádzať. Toto využitie by nemalo byť pre múzeum kontraproduktívne. Nie takzvaná „modernizácia pre modernizáciu“, ktorá si vyžaduje nemálo finančných prostriedkov, ktorých v oblasti kultúry nie je mnoho nazvyš (mohli by sa využiť pri konzervovaní, reštaurovaní, nákupe zbierkových predmetov, financovaní terénnych výskumov, vylepšenie depozitárnych priestorov, nákup nevyhnutých pomôcok pre odborných pracovníkov...). Mala by prioritne slúžiť na vyzdvihnutie a sprístupnenie zbierkových predmetov⁴ pre všetkých, vrátane znevýhodnených návštevníkov, na čom sa zhodujú aj spoločnosti, ktoré tieto služby ponúkajú.

Takýmto príkladom je spolupráca Východoslovenského múzea, menovite odborného pracovníka Mgr. Patrika Feča a propagačného oddelenia múzea so spoločnosťou T- Systems Slovakia spolu s Úniou nevidiacich a slabozrakých Slovenska v priestoroch Katovej bašty, v Pamätnom Dome Františka II. Rákocziho tzv. Rodošto. T- Systems Slovakia vyvinula aplikáciu

---

² LACKO, Ján. Interaktívne technológie v muzeálnych a galerijných expozíciách... str. 53 „Vedomosti môžu byť prostredníctvom interaktívnych digitálnych technológií podsúvané návštevníkom priamo, alebo podvedome.“

³ DOLÁK, J. Teoretická východiska múzejní prezentace. In: KAČÍREK, Luboš – TIŠLIAR, Pavol. Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 1/2013, s. 22

⁴ PLASS, Viktor – BURIÁNEK, Jan. Interaktivní výstava 21. století, In: JURKOVIČ, Jano. Digitálne múzeum. Čo s digitálnym obsahom múzeí. Banská Bystrica, Múzeum Slovenského národného povstania, 2016, str. 40-46

interaktívneho sprievodcu po expozícii pre návštevníkov, ktorá má aj špeciálne upravenú verziu pre nevidiacich a zrakovo znevýhodnených. Aplikácia s názvom *Sám v múzeu* oznamuje návštevníkovi vstup do miestnosti i jej detailný opis pre navigáciu a popis exponátu, ktorý sa odomkne vtedy, keď senzory zachytia pohyb pri jednotlivých zbierkových predmetoch. Odomknuté body expozície si návštevník môže vypočítať, alebo prečítať aj doma, ak na to v múzeu nemal chuť, či čas. Spoločnosť T-System zároveň poskytla mobilné telefóny do múzea, kde si ich návštevníci môžu požičať a nemusia aplikáciu inštalovať, ak si to neželajú. Za tento prínos získala ocenenie Via Bona 2018 v kategórii Sociálne inovácie. Pri vzájomnej spolupráci IT firiem, ktoré poskytnú vývojárov, s múzeom je možné vytvoriť aplikácie, ktoré sú „šité“ na stále expozície aj pre marginalizované skupiny.

Do mobilných zariadení sa dajú stiahnuť rôzne aplikácie ponúkajúce sprievodcovské služby po mestách, múzeách, skanzenoch i hradoch a pod. Aplikácie tohto charakteru v etnografickej sfére sa používajú najmä v skanzenoch, napríklad Múzeum Oravskej dediny Zuberec, ale i v Poľsku v Górnosľasskom Parku Etnograficznom v Chorzowie a múzeách so stálou národopisnou expozíciou. Vedia poskytnúť rôzne sprievodcovské jazyky, základné údaje ako adresu, telefónne číslo, kontakt, kalendár budúcich udalostí, orientačnú mapu, fotky, audio a video nahrávky k exponátom, ale aj hry, ktoré zábavnou formou overujú zapamätané informácie. Výhodou aplikácie je, že múzeum nemusí kupovať vlastné sprievodcovské zariadenia, ktoré sa kazia a po pár rokoch už nebudú aktuálne, lebo návštevníci si ju môžu stiahnuť do vlastného mobilného zariadenia. Ale pri technológiách niekedy platí, čo sa môže pokaziť, sa pokazí. Medzi nespokojnými komentármi som našla sťažnosti technického charakteru na sťahovanie aplikácie, ktoré sa zaseklo, nemali dáta, potrebovali wifi, prípadne nesprávny operačný systém. Niektoré komentáre zas vyjadrovali nespokojnosť s obsahovou stránkou, čakali viac informácií.

Dnes už bežnou súčasťou vybavenia expozícií sú QR- kódy,

ktoré po načítaní umožňujú prístup k aplikáciám alebo základným informáciám o predmete, ktoré sa nemusia umiestňovať samostatne a narúšať kompozíciu.

Ďalším príkladom technologickej novinky je využitie v Etnografickom múzeu Rzeszów, tzv. *Virtual Mirror* – virtuálne zrkadlo. Táto novinka sa používa na virtuálne skúšanie oblečenia, ktorá skráti čas a uľahčí nákup, vynechá obliekanie a vyzliekanie nakupujúceho. Múzeum ju ale nevyužíva na predaj oblečenia, ale ponúka možnosť toho, čo nie je návštevníkovi bežne umožnené. V tomto prípade skúšanie rôznych typov ľudového odevu, a tak si návštevník môže pomyslene vyskúšať zbierkový predmet, odfoťiť, rozposlať elektronicky a tým urobiť „pozvánku“ pre ďalších návštevníkov. Aplikácia si vyžaduje priestorové naskenovanie odevu, ak chceme, aby sa návštevník mohol hýbať, otočiť a odev spolu s ním. Ukážka ľudového odevu je návštevníkmi opakovane žiadaná, a tak Východoslovenské múzeum uvažuje aj nad touto novinkou, ktorú možno využije pri inštalovaní novej národopisnej časti po presťahovaní stálej expozície.

Monkeybook je zariadenie v podobe knihy na stojane, reagujúcej na dotyk. Umožňuje nahrať textu, obrázkov a videí, ktoré vhodne dokresľujú a vysvetľujú kontext napríklad pri zobrazení remesla, jeho ukážky, vývin a lokality pôsobenia ľudových umelcov. Návštevník si v tejto knihe dokáže listovať sám a pozrieť si ho čo najviac zaujíma.

Virtuálna expozícia je jeden z novších trendov. Jej účelom nie je len prezentácia katalógu zdigitalizovaných predmetov, ale je aj autorským dielom zostavujúcim zdigitalizované zbierkové predmety interaktívne, do tematického kontextu v prezentačnej forme. Aby virtuálna expozícia spĺňala kritériá, nestačí zdigitalizovanie zbierkových predmetov a priestorov, ale i spojovacie texty, popisy objektov.⁵

---

⁵ NOVOTNÝ, Matej. Autoring virtuálnych expozícií. In: JURKOVIČ, Jano. Digitálne múzeum. Čo s digitálnym obsahom múzeí. Banská Bystrica, Múzeum Slovenského národného povstania, 2016, str. 28-32

Zástancom myšlienky virtuálnych expozícií je Matej Novotný – vedúci výskumu v oblasti sprístupňovania digitalizovaných dát v akademickej i korporátnej sfére, ktorý v zborníku Digitálne múzeum. Čo s digitálnym obsahom múzeí? hovorí, „... sprístupňovanie zdigitalizovaných objektov kultúrneho dedičstva verejnosti sa nemá realizovať prostredníctvom digitálneho katalógu zbierok, ale cestou začlenenía interaktívnych digitálnych exponátov do tematicky ucelených expozícií pod dohľadom kurátora.“⁶ Digitálne katalógy by mali využívať odborní pracovníci, ktorí majú iné, odborné požiadavky na informácie ohľadom zbierkového predmetu, napríklad skompletizovanie pozostalostí, skompletizovanie celej tvorby ľudových umelcov.

Novotný popisuje možnosť takejto výstavy prezentovať zbierkové predmety, ktoré nebolo možné zapožičať fyzicky, i keď je otázne, ak nezapožičalo múzeum daný predmet, zapožičia ho do stálej virtuálnej expozície a zadarmo? Ved' aj pri publikovaní do katalógu majú niektoré inštitúcie stanovený poplatok za fotografiu alebo za prehratie videa do infokiosku. Plusom virtuálnej expozície je možnosť prezentácie už neexistujúcich miest, napríklad interiéru medovníkárskej dielne. Takéto spracovanie expozície umožňuje náhľad mikroskopický, alebo naopak zväčšenie. Náhľad na zbierkový predmet pred reštaurovaním a po reštaurovaní. Výhodou virtuálnej expozície/výstavy je možnosť trvalého uchovania, čo by múzejníci mohli oceniť vzhľadom na dočasnosť výstav.⁷

Východoslovenské múzeum v Košiciach, Technická Univerzita v Košiciach a ďalší partneri z Európy (Grécko - Clio Muse Applications and Developments for Culture, Institute of Communication and Computer Systems, Piraeus Bank Group Cultural Foundation, Taliansko - Vianet, XTeam, Španielsko - Universidad de Málaga a Anglicko - Imperial College London) spolupracujú na

⁶ NOVOTNÝ, Matej. Autoring virtuálnych expozícií. In: JURKOVIČ, Jano. Digitálne múzeum. Čo s digitálnym obsahom múzeí. Banská Bystrica, Múzeum Slovenského národného povstania, 2016, str. 28

⁷ NOVOTNÝ, Matej. Autoring virtuálnych expozícií. ...str. 28-32

európskom projekte *Pluggy* trvajúcom od 1.12.2016 do 30.11.2019 v rámci európskeho výskumného programu Horizon 2020. Cieľom je vývoj inovatívnej sociálnej platformy a aplikácie „rozšírenej reality“ - zobrazenie virtuálneho predmetu s informáciami, aplikácie „geolokácia mobilom“ - zviditeľnenie bodov kultúrneho dedičstva, aplikácie „zvukové príbehy“ – 3D akustické podklady a vývoj aplikácie „kolaboratívne hry“ - návštevníci sú interaktívne zapojení do tvorenia príbehu zbierkových predmetov, ktoré sprostredkujú, dokumentujú a pomáhajú zdieľať európske kultúrne dedičstvo online.

Ján Dolák formuluje postoj k digitálnym technológiám: „Většinový názor muzeologů (Cameron, Piščulin, Michajlovskaja, Stránský, Beneš a další) na moderní techniku lze shrnout asi takto: je to mimořádně vítaný pomocník v jakékoli prezentační činnosti, nesmí však být samoučelný a stát se hlavním prostředkem muzejní promluvy.“⁸ Vystávají ale aj otázky typu, ako technicky zmodernizovať národopisnú expozíciu v dobe veľmi rýchlo sa meniacich trendov, v extrémnou rýchlosťou sa vyvíjajúcom technologickom priemysle, čo nie je lacnou záležitosťou a do piatich rokov budú už aplikácie a technológie zastarané. Pri výbere technológií v expozícii treba zvážiť, ktoré a koľko sa použijú, aby neboli odstrašujúce aj pre „netechnologické typy“ a nezatienili samotnú expozíciu. Niektorí návštevníci chodia práve do múzea „načerpáť historického ducha minulosti“, bez vymožeností technologických interakcií, priblížiť si atmosféru života svojich predkov. Ako riešenie sa ponúka utopistická myšlienka dlhodobej spolupráce s vývojárskymi spoločnosťami, ktoré budú tieto aplikácie spravovať a vynovovať simultánne spolu s vývojom technológií, ideálne *pro bono*, pretože krátkodobé granty z dlhodobého hľadiska sú nepostačujúce. Expozícia má ťažkú úlohu osloviť všetky vekové, vzdelanostné, sociálne a náboženské skupiny. A na to je potrebné viac ako len zaistiť informačno-technologickú modernizáciu, ale aj

---

⁸ DOLÁK, J. Teoretická východiska muzejní prezentace. In: KAČÍREK, Luboš – TIŠLIAR, muzejní Pavol. Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 1/2013, s. 36

vyzdvihnúť špecifickosť jednotlivého múzea v očiach návštevníkov, motivovať aby sa doň pravidelne vracali, pomôcť im vytvoriť si vzťah s múzeom a osvojiť si umenie oceniť zbierkové predmety z kultúrneho hľadiska.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- DEDÍK, Ladislav – NEMČOVIČ, Peter. Využitie VR a AR pre sprostredkovanie kultúrneho obsahu, In: JURKOVIČ, Jano. Digitálne múzeum. Čo s digitálnym obsahom múzeí. Banská Bystrica, Múzeum Slovenského národného povstania, 2016, str. 50-52
- DOLÁK, J. Teoretická východiska muzejní prezentace. In: KAČÍREK, Ľuboš – TIŠLIAR, Pavol. Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 1/2013, s. 21-36
- JURKOVIČ, Jano. Digitálne múzeum. Čo s digitálnym obsahom múzeí. Banská Bystrica, Múzeum Slovenského národného povstania, 2016, str. 53-57
- LACKO, Ján. Interaktívne technológie v muzeálnych a galerijných expozíciách. In:
- NOVOTNÝ, Matej. Autoring virtuálnych expozícií. In: JURKOVIČ, Jano. Digitálne múzeum. Čo s digitálnym obsahom múzeí. Banská Bystrica, Múzeum Slovenského národného povstania, 2016, str. 28-32
- PLASS, Viktor – BURIÁNEK, Jan. Interaktivní výstava 21. století, In: JURKOVIČ, Jano. Digitálne múzeum. Čo s digitálnym obsahom múzeí. Banská Bystrica, Múzeum Slovenského národného povstania, 2016, str. 40-46
- Sám v múzeu [online] [cit. 22. 09. 2019]. Dostupné na internete: <http://samvmuzeu.myt-systems.sk/>
- Audioguide Zuberec [online] [cit. 22. 09. 2019]. Dostupné na internete: <https://play.google.com/store/apps/details?id=cz.daruma.audoguide.zuberec&gl=SK>

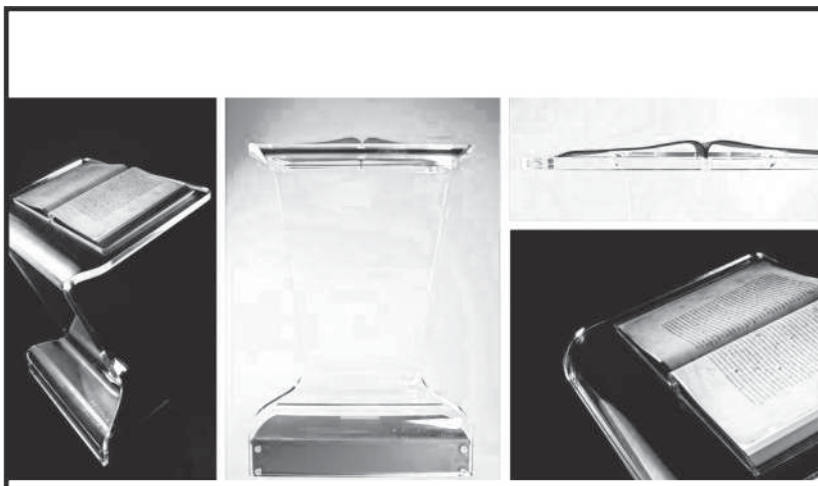

- Muzeum Rzeszów [online] [cit. 22. 09. 2019]. Dostupné na internete:<http://www.muzeumetnograficzne.rzeszow.pl/edukacja/>
- Monkeybook [online] [cit. 22. 09. 2019]. Dostupné na internete:<https://www.mediascreen.de/en/content/monkeybook-interactive-virtual-book-0>
- Museum Tutrakan [online] [cit. 22. 09. 2019]. Dostupné na internete:<http://www.museumtutrakan.com/en/?cid=10>
- Etnografické múzeum Dubrovník [online] [cit. 22. 09. 2019]. Dostupné na internete: <http://www.dumus.hr/en/ethnographic-museum/virtual-walk/>
- Slovakiana virtuálna exkurzia [online] [cit. 22. 09. 2019]. Dostupné na internete: <https://www.slovakiana.sk/virtualna-exkurzia/virtualne-muzeum>
- Ľudia z múzea [online] [cit. 22. 09. 2019]. Dostupné na internete: https://www.youtube.com/watch?v=148jGomW_FE

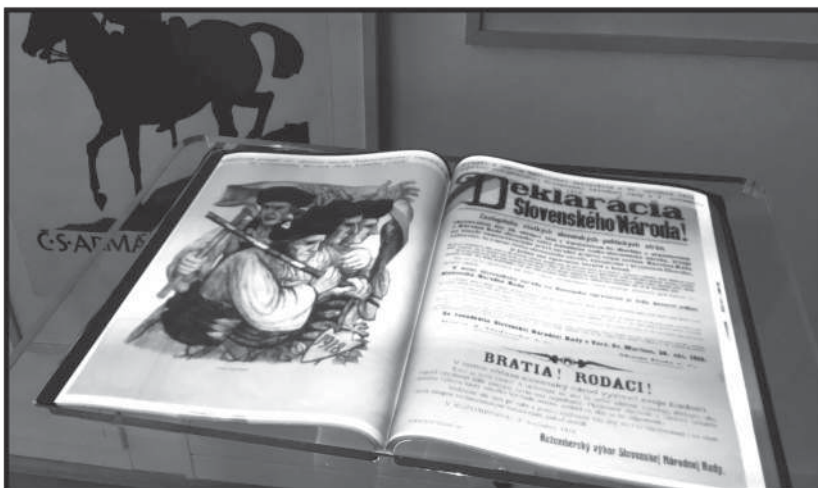
SUMMARY

In the article, I tried to present some of the modern and interactive technologies we may come across in ethnographic expositions. Using such innovative elements may make the exposition tour more attractive to the visitors in all ages, including the young and handicapped. It also helps presenting certain art collections, unable to use conventional presentation forms. At the same time, in the article, I comment on the negative aspects of over-use of the technology.

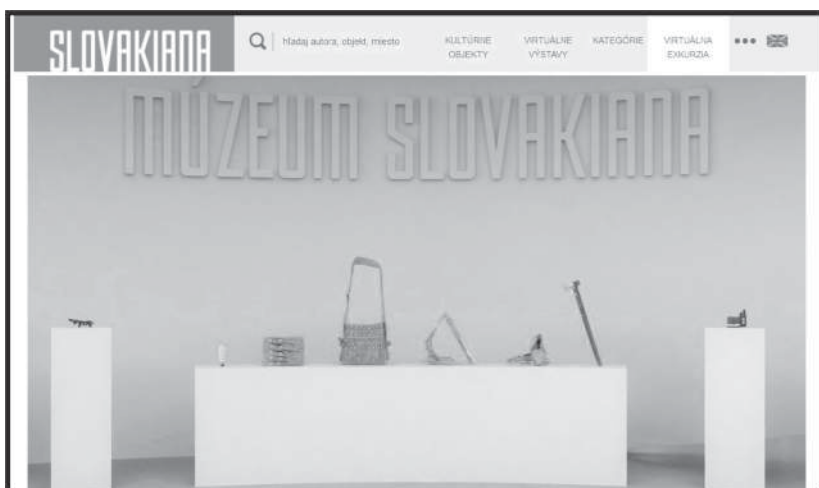
Keywords: modern technology in ethnographic exposition, apps, interactive guide, QR code, virtual mirror, MonkeyBook, virtual exposition, plugs

(1) MonkeyBook Interactive

(2) MonkeyBook Interactive

(3) Virtuálna expozícia

VÝSTAVNÁ ČINNOSŤ ÚĽUV-U A MÚZEA ĽUDOVEJ UMELECKEJ VÝROBY AKO SÚČASTI INŠTITÚCIE

*Exhibitions of Centre for Folk Art Production and its Museum
of Folk Art*

Libuša Jaďuďová

Abstrakt: *Príspevok predstavuje výstavnú a prezentačnú činnosť ÚĽUV-u a MLUV a jeho pracovníkov v rámci inštitúcie ÚĽUV, ktorí sa podieľali na príprave výstavných projektov a v niektorých prípadoch aj na ich reinštaláciách v iných výstavných priestoroch a v zahraničí. Výstavnú činnosť Múzea ľudovej umeleckej výroby pri absencii vlastných výstavných priestorov zastrešujú Galérie ÚĽUV, najmä však Galéria ÚĽUV v Bratislave. Galérie ÚĽUV sú miestom konania tematických výstav, venovaných rôznym aspektom tradičného remesla a ľudovej umeleckej výroby v súčasnosti.*

Kľúčové slová: *Múzeum ĽUV, ÚĽUV, výstava, výstavná činnosť*

Príspevok predstavuje výstavnú a prezentačnú činnosť Ústredia ľudovej umeleckej výroby (ďalej ÚĽUV) a Múzea ľudovej umeleckej výroby (ďalej MLUV) a jeho pracovníkov v rámci inštitúcie ÚĽUV, ktorí sa podieľali na príprave výstavných projektov a v niektorých prípadoch aj na ich reinštaláciách v iných výstavných priestoroch a v zahraničí. Výstavnú činnosť Múzea ľudovej umeleckej výroby pri absencii vlastných výstavných priestorov zastrešujú Galérie ÚĽUV, najmä však Galéria ÚĽUV v Bratislave. Galérie ÚĽUV sú miestom konania tematických výstav, venovaných rôznym aspektom tradičného remesla a ľudovej umeleckej výroby v súčasnosti.

ÚĽUV sa venuje dokumentovaniu ľudovej umeleckej výroby na Slovensku od štyridsiatych rokov 20. storočia. Zákon SNR č. 4/1958 Zb. zaviazal organizáciu vykonávať aj výskum a dokumentáciu

ľudovej umeleckej výroby a výsledky tejto odborne činnosti odborne spracovávať. Počas výskumov tak odborní pracovníci ÚĽUV- u zhromaždili rozsiahlu kolekciu predmetov, ktorá slúžila ako zbierka vzorov pre ďalšiu ľudovú umeleckú výrobu.

ÚĽUV sa od svojho vzniku venoval aj výstavnej činnosti, zrejme za prvú činnosť tohto druhu sa môže považovať v roku 1946 účasť JUDr. Emy Markovej na veľtrhu v Paríži, kde prezentovala vzorky výšiviek a čipiek.¹ V roku 1954 bola otvorená prvá „výstavná sieň a predajňa“ ÚĽUV na Michalskej ulici č. 4 v Bratislave.² Od roku 1946 do založenia múzea tak pripravili pracovníci ÚĽUV- u veľmi veľa výstav zameraných na propagáciu ľudovej umeleckej výroby vo všetkých jej formách, predmety zo zbierky vzorov bývali zapožičiavané na rôzne výstavy doma i v zahraničí, výrobky výrobcov bývali tiež inštalované a zapožičiavané na rôzne výstavné projekty.

Od roku 2000 začal ÚĽUV organizovať v periodicite dvoch rokov súťaž dizajnu zameranú na remeslá pod názvom *Kruhy na vode*, v tom istom roku bola otvorená samostatná výstavná sieň Dizajn štúdio ÚĽUV na Dobrovičovej ulici v Bratislave. V roku 2004 bola slávnostne otvorená Galéria ÚĽUV na Obchodnej ulici č. 64 v Bratislave. Galéria sa stala miestom konania tematických výstav, venovaných rôznym aspektom tradičného remesla a ľudovej umeleckej výroby v súčasnosti. Okrem výstav slúži Galéria ÚĽUV aj ako multimedialne informačné stredisko, vybavené prezentačnou technikou pre individuálnych záujemcov o problematiku ľudovej umeleckej výroby a remesiel. Od roku 2007 začal ÚĽUV s organizovaním pravidelných súťaží remeselnej tvorivosti žiakov pod názvom *V krajine remesiel*. Galéria ÚĽUV v Tatranskej Lomnici sa ako súčasť predajne stala miestom konania najprv reinštalácií výstav, ktoré boli predtým sprístupnené v Bratislave, neskôr sa tam inštalovali aj nové výstavné projekty. V roku 2015 vznikol nový výstavný priestor v Regionálnom centre remesiel v Košiciach.

¹ Májek, František: Kronika ÚĽUV 1945-1974, I. časť., s. 5, VS č. 235

² Májek, František: Kronika ÚĽUV 1945-1974, II. časť., s. 7, VS č. 235

Múzeum ľudovej umeleckej výroby ako organizačný útvar Ústredia ľudovej umeleckej výroby vzniklo v roku 2009, kedy bolo zaregistrované na Ministerstve kultúry Slovenskej republiky v Registri múzeí a galérií Slovenskej republiky pod registračným číslom 96/2009.

Výstavnú činnosť Múzea ľudovej umeleckej výroby pri absencii vlastných výstavných priestorov (aj expozičných) zastrešujú Galérie ÚĽUV v Bratislave, v Tatranskej Lomnici a Košiciach, výstavy boli kurátorsky pokryté niektorými pracovníkmi múzea, niekoľko výstav bolo prevzatých zo zahraničia.

Viac menej od roku 2013 začína aktívnejšia výstavná činnosť pod kuratelou pracovníkov múzea, na niektorých výstavných projektoch aj v spolupráci s externými kurátormi. V podmienkach ÚĽUV- u prebieha príprava vlastných výstav možno trochu zložitejšie ako v samostatnom múzeu, ktoré nie je organizačnou zložkou tej ktorej organizácie. Na základe schváleného plánu výstav na dané obdobie prichádza k plánovaniu činností v rámci zabezpečenia výstupov smerujúcich k otvoreniu výstavu. Určený kurátor – pracovník múzea (niekedy v spolupráci s externým kurátorom) pripraví v časovom slede ideový námet výstavy, libreto a technický scenár výstavy, texty k výstave a do tlačovín, popisky k výstave. Väčšinou sa k výstavám pripravujú tlačené výstupy vo forme katalógov, skladačiek, pohľadníc či iných materiálov. Produkciu výstav má na starosti Úsek marketingu a PR ÚĽUV- u, konkrétne manažér výstav a podujatí, ktorý zabezpečuje výtvarníka / aranžéra, fotografovanie predmetov do tlačovín, tlačoviny, pozvánky a iné procesné úkony. Inštalácia výstavy prebieha za účasti kurátora (kurátorov) a výtvarníka / aranžéra.

Vzhľadom k tomu, že má ÚĽUV viaceré úseky, ako napríklad Úsek starostlivosti o ľudovú umeleckú výrobu a Úsek edičných a knižničných činností, postupom času vznikla idea viac a intenzívnejšie spolupracovať v rámci odborných činností, čím by sa otvoril priestor pre prípravu viacerých aktivít zameraných na podporu, obnovu, propagáciu a záchranu určitých materiálových skupín, výrob

alebo techník v rámci ľudovej umeleckej výroby. Dôraz sa teda v nasledujúcich výstavných projektoch začína klásť na prepájanie činností – *výstavná – publikačná – starostlivosť o výrobu*. Od roku 2014 vzniklo niekoľko takýchto výstavných projektov, v ktorých bola snaha o prepojenie všetkých spomenutých činností – *Modrotlač, Z rúk do rúk, Vlnenie* či *Srdcom zdobené*.

V roku 2014 bola týmto spoločným menovateľom *Modrotlač*, rozbehol sa projekt³ (na podnet A. Jamrichovej, bývalej riaditeľky múzea), ktorý v sebe spájal viaceré aktivity: kolokvium, zahraničný dizajn workshop, dve výstavy o modrotlačí, workshopy Mateja Rabadu, publikovanie v časopise RUD⁴ č. 3/2014, digitálny fontés, vydanie publikácie *Modrotlač na Slovensku*⁵ autorky Oľgy Danglovej.

V nadväznosti aj na tieto aktivity pristúpil ÚĽUV k podaniu návrhu prvku *Modrotlač* na zápis do Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska. Predložená nominácia bola úspešná a modrotlač bola do národného zoznamu v roku 2015 zapísaná. Spoločnú nomináciu na zápis do celosvetového Zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva UNESCO podpísali predstavitelia Slovenska, Česka, Maďarska, Nemecka a Rakúska vo Viedni 20. 3. 2017, v novembri 2018 bol zápis do svetového zoznamu schválený.⁶ Výstava *Farbené do modra* bola prvý krát otvorená v Galérii ÚĽUV v Bratislave, po skončení bola reінštalovaná v poľskom Tešíne, v roku 2017 v Galérii ÚĽUV Košice a v roku 2018 vo Varšave. Na výstave boli inštalované predovšetkým vlastné zbierky, výpožičky boli od výrobcov. Modrotlačové predmety, zbierky múzea tvoriace súčasť výstavného projektu boli zapožičiavané na výstavy o modrotlačí na Slovensku.

V roku 2016 bola v Galérii ÚĽUV otvorená výstava *Z rúk do rúk / odovzdávanie remesla*.

³ <http://www.uluv.sk/sk/web/kam-v-uluve/muzeum-luv/rok-modrotlace/>

⁴ Remeslo, Umenie, Dizajn_Revue o hodnotách remesla a dizajnu vychádza od roku 2000, systematicky sa venuje problematike tradičného a súčasného remesla, dizajnu a užitočného umenia, prináša aktuálne profily tvorcov, reportáže z výstav, príspevky a informácie z diania v oblasti remesiel, ľudovej umeleckej výroby v súčasnosti či dizajnu

⁵ Edícia – Tradícia dnes – odbornopopularizačné publikácie o tradičných a súčasných podobách ľudového umenia a remesiel

⁶ <https://www.ludovakultura.sk/zoznam-nkd/modrotlac/>

Výstavný projekt predstavil príbehy remesla a odovzdávanie tradície z rúk do rúk v rodinných líniách výrobcov v materiálových skupinách výroby z dreva a drôtu / kovu. Pri príprave výstavy bola nevyhnutná spolupráca s Úsekom starostlivosti o ľudovú umeleckú výrobu, na základe ktorej boli po dôkladnej analýze výrobcov s tradíciou odovzdávania remesla vybrané práve už spomenuté dve silné materiálové skupiny drevo a kov / drôt. K výstave bol vydaný rozsiahlejší katalóg, časopis RUD č. 2/2016 bol zameraný na šperkárstvo, kov, RUD č. 2/2017 bol zameraný na drôt, v rámci festivalu Dni majstrov ÚĽUV 2016 prezentácia cezhraničného projektu okrasných brán a prezentácia slovenských drotárov či klubu Džarek pôsobiaceho pri Regionálnom centre remesiel ÚĽUV v Bratislave. V rámci vedecko-výskumnej činnosti múzea sa začala realizácia výskumu Tradičné formy súčasnej drotárskej výroby na Slovensku. Spolupráca, komunikácia a vzájomné zdieľanie informácií podnietil ÚĽUV k tomu, aby pristúpil aj prostredníctvom Múzea ľudovej umeleckej výroby k podaniu návrhu prvku *Drotárstvo* na zápis do Reprezentatívneho zoznamu nemotného kultúrneho dedičstva Slovenska. Predložená nominácia bola úspešná a prvok bol v roku 2017 zapísaný do národného zoznamu⁷ (v súčasnosti sa očakáva zápis prvku do svetového zoznamu UNESCO). Na výstave boli inštalované zbierkové predmety MĽUV, výpožičky predmetov z Považského múzea v Žiline a Pohronského múzea v Novej Bani, zapožičané predmety od výrobcov. Výstava bola po jej otvorení v Galérii ÚĽUV Bratislava reinštalovaná v roku 2017 v Rige.

Roky 2017 a 2018 sa niesli v znamení vlny. Výstava *Vlnenie* predstavila vlnu ako všestranne využiteľný materiál, vhodný na praktické i estetické využitie aj v súčasnosti, snahu o oživenie záujmu zo strany súčasných výrobcov a výtvarníkov o spracovanie vlny a vdýchnuť jej tak druhý život znovuoobjavením jej využiteľnosti. Na výstavnom projekte pracovali dve kurátorky, interná pracovníčka

---

⁷ <https://www.ludovakultura.sk/zoznam-nkd/drotarstvo/>

múzea a externá kurátorka z Novohradského múzea a galérie v Lučenci. Nevyhnutná bola spolupráca s Úsekom starostlivosti o ľudovú umeleckú výrobu ohľadom výberu výrobcov aj pri nastavovaní okruhu tém na podujatie Vlnársky aktív. K výstave bol vydaný rozsiahlejší katalóg, časopis RUD č. 4/2017 bol zameraný na vlnu, festival Dni majstrov ÚĽUV sa niesol na téme vlny, v múzeu bol zrealizovaný výskum gubárstva, organizovalo sa podujatie Vlnársky aktív. Na výstave boli inštalované zbierkové predmety MĽUV a zapožičané predmety od výrobcov. Výstava bola po jej otvorení v Galérii ÚĽUV Bratislava reinštalovaná v poľskom Cziesyne, v Košiciach, v rámci festivalu Dni majstrov ÚĽUV 2018 (časť výstavy), v roku 2020 je plánovaná reinštalácia výstavy v Novohradskom múzeu a galérii v Lučenci. V súvislosti aj s týmito aktivitami boli v ďalšom období v Edícii Škola tradičnej výroby a remesiel⁸ vydavateľstva ÚĽUV- u vydané brožúry Vlnené tkané kapsy autorky Silvie Geringovej a Ručné spracovanie vlny autorky Ľubici Noemi Kováčikovej.

Výstava *Srdcom zdobené* predstavuje variabilitu ornamentov z veľkého množstva stále zachovaných predmetov tradičnej ľudovej kultúry. Na tomto výstavnom projekte tiež prebiehala spolupráca s Úsekom starostlivosti o ľudovú umeleckú výrobu ohľadom výberu výrobcov a vydavateľstvom. Na výstavnom projekte pracovali dve kurátorky, podobne ako na výstave Vlnenie – interná pracovníčka múzea a externá kurátorka z Novohradského múzea a galérie v Lučenci. K výstave bol vydaný katalóg, časopis RUD č. 1/2019 za zameral na tvar, RUD č. 2/2019 na farbu a RUD č. 3/2019 sa zameriava na dekor. Do konca roka 2019 bude vydaná publikácia Oľgy Danglovej: Ornament a predmet, Dekoratívna tradícia na Slovensku. Na výstave boli inštalované zbierkové predmety MĽUV a zapožičané predmety od výrobcov. Po skončení výstavy v roku 2020 sa predpokladá jej reinštalácia v Galérii ÚĽUV v Košiciach.

⁸ Edícia – Škola tradičnej výroby a remesiel - ÚĽUV vydáva od roku 1996 učebnicovou formou spracované návody na osvojenie si základov tradičných výrobných techník, príručka obsahuje krátky historický úvod, informáciu o príprave materiálu, zoznam pomôcok, názorne spracovaný postup práce a ukážky hotových výrobkov

Prehľad výstav:

Galéria ÚLUV v Bratislave

Rok 2011

Dizajn s tvárou ÚLUV - Janka Menkynová, kurátorka Dana Kľučárová; retrospektívna výstava predstavila výtvarníčku J. Menkynovú ktorá vyše 40 rokov formovala smerovanie remeselnej tvorby a dizajnu v ÚLUV-e

Rok 2013

Krehká krása, kurátor Pavel Habáň, zbierky Jána Kautmana, ktoré v sebe ukrývajú dlhú históriu slovenských sklární a ich výrobkov
Milan Árendáš – fajansa, kurátorka Eva Ševčíková; džbánkar a kachliar, majster ľudovej umeleckej výroby z Tvrdošoviec

Rok 2014/2015

Tancovala by som, bosá som, kurátori Pavel Habáň, Ivana Tinesová; exkurz do sveta tradičnej obuvi na Slovensku v minulosti

Farbené do modra - modrotlač v tradícii a móde, kurátori Pavel Habáň, Monika Hanečková, Libuša Jaďuďová; vývojové podoby modrotlače na Slovensku, produkcia tradičného farbiarskeho remesla, umeleckoremeselná produkcia z ÚLUV-u, najnovšia tvorba súčasných dizajnérov

Rok 2015/2016

Valašky a fokoše v ľudovej tradícii na Slovensku, kurátor Pavel Habáň; výstava bohatej kolekcie vlašiek zo súkromnej zbierky Ing. Jána Svetlíka

Náš príbeh „ÚLUV – 70 rokov podpory tradičných remesiel na Slovensku“, kurátori Pavel Habáň, Libuša Jaďuďová; prierezová výstava činnosti ÚLUV-u, mapovanie histórie ÚLUV-u od prvých terénnych výskumov v lokalitách výskytu tradičnej remeselnej výroby na Slovensku

Vykrojenô – tradičný ľudový odev na Slovensku, kurátorky Dana Kľučárová, Monika Zapletalová; pohľad do „vlastnej skrine“ ÚLUV-u

Rok 2016 / 2017

Z rúk do rúk / odovzdávanie remesla, kurátori Peter Heriban, Libuša Jaďuďová; predstavenie tvorby v rodinách výrobcov, kde sa remeslo odovzdávalo z generácie na generáciu / Jana Majerská, Peter, Ľubomír, Vincet Bandúrovci, Ľubomír a Štefan Smržíkovci, Ladislav Volek ml.

Majstri majoliky dnes II., kurátorka Eva Ševčíková; produkcia desiatich dielní, ktoré zachovávajú tradičné tvary a dekory
Rok 2017 / 2018

Prestreté, kurátorky Mária Mizeráková, Dominika Žažová; inšpirácie na stolovanie v ľudovom štýle – vyšívané, tkané a paličkované textílie, obedové i čajové súpravy z keramiky, drevené či drôtované misy

Vlnenie, kurátorky Libuša Jaďuďová, Michaela Škodová; vlna ako unikátny materiál na praktické aj estetické využitie, cez interiérové doplnky a odevné súčiastky, poodhalenie rôznych techník spracovania vlny

Rok 2018

Koníčky, kurátorky Barbora Kanávorová, Romana Nošková; koník ako motív, ktorého využitie má v spoločnosti stáročnú tradíciu v mnohorakých materiáloch

Rok 2019

Z ohňa zrodené, kurátorka Libuša Jaďuďová; kováčstvo ako remeselná výroba železných predmetov v otvorenom ohni, prínos ÚĽUV-u v procese zmeny výroby od tradičného kováčstva k výtvarno-umeleckému stvárneniu predmetov, pohľad na rómske kováčstvo ako jedno z tradičných zamestnaní Rómov

Srdcom zdobené, kurátorky Libuša Jaďuďová, Michaela Škodová, variabilita ornamentov z veľkého množstva stále zachovaných predmetov tradičnej ľudovej kultúry používaných na území Slovenska a ich aktuálne možnosti využitia

Galéria a predajňa ÚĽUV v Tatranskej Lomnici

Od roku 2010 bolo v Galérii a predajni v Tatranskej Lomnici sprístupnených viac ako 30 výstav. Od roku 2014 sa v priestoroch

prezentuje hlavne tvorba nových majstrov ľudovej umeleckej výroby, doplnená o predvádzanie výrob techník. Od roku 2018 zastrešuje prípravu nových výstav múzeum.

Rok 2018 / 2019

Majstri svojho remesla I., kurátorka Mária Mizeráková; tvorba výrobcov, ktorí v roku 2017 získali titul majster ľudovej umeleckej výroby / Ladislav Jurovatý ml., Ján Fotta, Milan Stieranka/

Majstri svojho remesla II., kurátorka Mária Mizeráková; tvorba výrobcov, ktorí v roku 2017 získali titul majster ľudovej umeleckej výroby / Tomáš Mihok, Anna Kováčová, Jozef Svoreň/

S kožou na trh, kurátorka Libuša Jaďuďová; produkcia ôsmich výrobcov ľudovej umeleckej výroby tvoriacich z jedinečného prírodného materiálu, akým je koža

Galéria ÚĽUV v Košiciach

V roku 2015 bolo otvorené Regionálne centrum remesiel v Košiciach, ktoré disponuje samostatným výstavným priestorom, ktoré je miestom konania výstav prezentujúcich ľudovú umeleckú výrobu aj dizajn – súťaže organizované ÚĽUV-om. Od roku 2015 bolo v galérii sprístupnených 13 výstav, z toho 1 inštalácia a 5 reinštalácií pod kuratelou pracovníkov múzea.

Rok 2016

Vykrojenô – tradičný ľudový odev na Slovensku, kurátorky Dana Kľučárová, Barbora Kanávorová; pohľad do „vlastnej skrine“ ÚĽUV-u

Majstri ľudovej umeleckej výroby z východného Slovenska, kurátori Martin Mešša, Ivana Tinesová,

Rok 2017

Farbené do modra – modrotlač v histórii a móde, kurátorky Libuša Jaďuďová, Barbora Kanávorová; vývojové podoby modrotlače na Slovensku, produkcia tradičného farbiarskeho remesla, umeleckoremeselná produkcia z ÚĽUV-u, najnovšia tvorba súčasných dizajnérov

Rok 2018

Vlnenie, kurátorky Libuša Jaďuďová, Michaela Škodová; vlna ako unikátny materiál na praktické aj estetické využitie, cez interiérové doplnky a odevné súčiastky podhalenie rôznych techník spracovania vlny

Prestreté, kurátorky Mária Mizeráková, Dominika Žažová; inšpirácie na stolovanie v ľudovom štýle – vyšívané, tkané a paličkované textílie, obedové i čajové súpravy z keramiky, drevené či drôtované misy

Koníčky, kurátorky Barbora Kanávorová, Romana Nošková; koník ako motív, ktorého využitie má v spoločnosti stáročnú tradíciu v mnohorakých materiáloch

Múzeum ľudovej umeleckej výroby (MĽUV) je celoslovenským špecializovaným múzeom so zameraním na múzejnú dokumentáciu výtvarného prejavu ľudu, ľudového umenia a remesiel a domáckej výroby. Mapuje premeny a podoby ľudovej umeleckej výroby od roku 1945 po súčasnosť a tiež dokumentuje vplyv organizácie ÚĽUV.

POUŽITÁ LITERATÚRA

<http://www.uluv.sk/sk/web/kam-v-uluve/galerie-ului/>

<http://www.uluv.sk/sk/web/kam-v-uluve/muzeum-luv/rok-modrotlace/>

<http://www.uluv.sk/sk/web/casopis-rud/>

<http://www.uluv.sk/sk/web/publikacie/edicia-tradicia-dnes/>

<http://www.uluv.sk/sk/web/publikacie/edicia-skola-tradicnej-vyroby-a-remesiel/>

<https://www.ludovakultura.sk/zoznam-nkd/modrotlac/>

<https://www.ludovakultura.sk/zoznam-nkd/drotarstvo/>

Májek, František: Kronika ÚĽUV 1945-1974, I. časť., s. 5, VS č. 235

Májek, František: Kronika ÚĽUV 1945-1974, II. časť., s. 7, VS č. 235

SUMMARY

The article introduces the exhibition and presentation activity of the CFFA and the Museum of Folk Art, as well as its employees who participated at preparation of the exhibition projects or their re-installation in other exhibition spaces and abroad. As the Museum of Folk Art does not have own exhibition space, it is using the CFFA galleries, in particular, the CFFA Gallery in Bratislava. The CFFA galleries are the venues of topical exhibitions, focusing on various aspects of traditional crafts and the contemporary folk arts and craft.

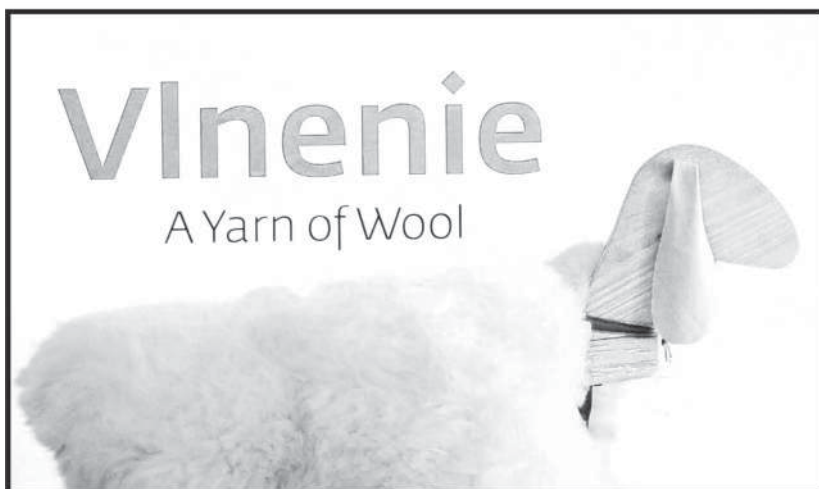
Keywords: Museum of Folk Art, Centre for Folk Art, exhibition, exhibition activity

(1) Výstava Vlnenie, Galéria ÚĽUV Bratislava, 2017

(2) Výstava Vlnenie, ÚĽUV Bratislava, 2017

(3) Katalóg k výstave Vlnenie

(4) Výstava Srdcom zdobené, Galéria ÚĽUV Bratislava, 2019

**PODIEL ETNOLÓGIE V PREZENTAČNÝCH
AKTIVITÁCH ŠPECIALIZOVANÉHO MÚZEA MEDZI
ROKMI 1989-2019 NA PRÍKLADE SLOVENSKEHO
BANSKÉHO MÚZEA V BANSKEJ ŠTIAVNICI**

*Representation of Ethnology in Presentation Activities of
Specialised Museum in 1989-2019 – Situation of Mining
Museum in Banská Štiavnica*

Zuzana Denková

Abstrakt: *Príspevok približuje rôznorodé spôsoby prezentácie etnologického zbierkového fondu a montánno-etnologických tém na pôde Slovenského banského múzea v Banskej Štiavnici medzi rokmi 1989 až 2019. Bližšie predstavuje najmä najvýznamnejšie témy a výstupy, či už výstavy, expozície, články alebo kultúrne podujatia. Snaží sa sledovať podiel etnologických tém v odborných výstupoch múzea a tiež vplyv striedania zriaďovateľov, štatutárov a kurátorov na priority prezentačnej a výskumnej činnosti múzea.*

Kľúčové slová: *Slovenské banské múzeum, etnologický zbierkový fond, prezentačné aktivity, škola v múzeu*

Úvod

Príspevok približuje aktivity s etnologickým charakterom v činnosti Slovenského banského múzea v Banskej Štiavnici (ďalej SBM) na prelome dvoch storočí. Okrem jednotlivých druhov aktivít zároveň ukazuje ich podiel vo výstupoch múzea, a to konkrétne v aktivitách vedeckovýskumných, expozičných, výstavných, publikačných, v kultúrnych podujatiach i v práci školy v múzeu. Analyzuje tento podiel v kontexte zmien právnych foriem múzea v tom ktorom období, jeho zriaďovateľov i štatutárov a najmä zastúpenie etnológie v prioritných úlohách a aktivitách. Podľa zmien právnych

foriem múzea je príspevok aj štruktúrovaný. Príspevok sa ďalej venuje personálnemu obsadeniu pozícií podieľajúcich sa na skúmaných aktivitách i priestory, ktoré sú v skúmanom období najzásadnejšími prezentačnými scénami. Prameňom výskumu sa stali písomné materiály v archíve SBM, a to najmä plány hlavných úloh v sledovanom období, výročné správy, koncepcie, stratégie, ale aj správy o činnosti múzea zasielané SNM (KULT 09, AMSIS). Ďalej fotografický materiál prezentačnej činnosti archivovaný na Oddelení dokumentácie a ochrany zbierok. Získané dáta sú konfrontované so spomienkami autorky i ďalších zamestnancov múzea.

Prezentačné aktivity etnologického charakteru v rokoch

1989 - 1990

Základná profilácia múzea

Medzi rokmi 1989 – 1990 nesie múzeum pomenovanie Slovenské národné múzeum – Banské múzeum a organizačne podlieha Ministerstvu kultúry Slovenskej socialistickej republiky. Štatutárom múzea je banský odborník Ing. Milan Hock, CSc, absolvent Baníckej fakulty VŠT v Košiciach.¹ Činnosť múzea vychádza z Plánu rozvoja múzea na roky 8. päťročnice a výhľadovo do roku 2000 a Plánu činnosti na roky 1986 – 1990.²

Zásadnou ťažiskovou úlohou medzi rokmi 1989 – 1990 je príprava novej celoslovenskej banskej expozície v objekte Kammerhof, v ktorom prebieha pamiatková obnova. Jej pracovný názov naznačuje ideové zameranie na baníctvo z pohľadu vývoja banskej techniky.

Ďalšími úlohami múzea je pamiatková obnova Starého zámku spojená s prípravou historickej expozície a pamiatková obnova objektu Berggericht spojená s dobudovaním mineralogicko-ložiskovej expozície. V tomto období mešká otvorenie Galérie Jozefa Kollára i obnova objektu. Plán činnosti múzea konštatuje pomalý postup

---

¹ ASBM, f. Slovenské banské múzeum, Výročná správa o činnosti múzea za rok 1989, inv. č. 116/90 1989.

² ASBM, f. SBM, Plán hlavných úloh múzea 1990, inv. č. 1354/89.

výstavby Banského múzea v prírode (ďalej BMP), ktorá mala byť ukončená v roku 1980.

Múzeum má pre verejnosť sprístupnené expozície v BMP, na Novom zámku, v Berggerichte a expozíciu Triedne boje baníkov v objekte Klopačka. Už v tomto období rozoznáva múzeum letnú a zimnú sezónu. V zimnom období v mesiacoch október až apríl má expozície otvorené od pondelka do piatku od 8.00 do 15.00 hodiny a v letnom období v máji až septembri od pondelka do nedele od 8.00 do 16.00 hodiny. Osobitné otváracie hodiny má počas prázdnin v júli a v auguste, keď je otvorené denne od 10.00 do 18.00 hodiny.

Vo výročných správach múzea z tohto obdobia sa ako problematická udáva pomalá pamiatková obnova a chýbajúce finančné prostriedky na sprístupňovanie nových expozícií.

Priestor na prezentáciu aktivít s etnologickým charakterom

V sledovanom období sa buduje areál ľudovej architektúry BMP, ktorý sa má stať dôležitým priestorom prezentácie etnologických aktivít. V areáli je vybudovaný objekt z obce Smolník a projektovo sa rieši banícky dom z Nižnej Boce.

Podiel etnologických tém na výstupoch múzea

Na základe výskumu legislatívy múzea možno všeobecne (a v komparácii s nasledujúcimi obdobiami) uviesť, že múzeum sa v tomto období profiluje najmä ako banskotechnické múzeum. Aj preto sú prioritné úlohy i výstupy (články, semináre, zborníky, prioritne budované expozície) banskotechnického charakteru. Súvisí s tým aj personálne obsadenie odborných pozícií v múzeu a podiel technických odborných pracovníkov k ostatným odborným pracovníkom (ostatné odbory majú zvyčajne jedného odborného pracovníka, ktorý je zároveň kurátorom zbierkového fondu – archeológ, historik, umelecký historik, atď., kým banskí odborníci sú minimálne traja). Etnológ v tomto období v múzeu nepracuje. Výskum ukázal, že etnologickým témam sa venuje viacero odborných

pracovníkov. Najviac Rút Lichnerová³ a Mária Lackovičová (neskôr Čelková, umelecká historička). Ich odborná profilácia ovplyvňuje výber etnologických tém, ktorým sa venujú. Tieto témy rezonujú v múzeu v celom skúmanom období a možno ich združiť pod názov Ľudové banícke umenie.

Okrem ľudového umenia rezonuje v analyzovaných materiáloch aj druhá silná téma, ktorá sa v rôznych obdobiach vo výstupoch múzea objavuje až do roku 2008, a to výskum spôsobu bývania baníkov v rôznych banských lokalitách. Téma súvisí s areálom baníckej ľudovej architektúry nad Banskou Štiavnicou v katastri Dolná Roveň. Medzi vedeckovýskumnými úlohami múzea objavujeme až dve úlohy súvisiace s uvedenou témou. Úlohu Ľudová architektúra baníckych oblastí na Slovensku v BMP a úlohu Múzejná dokumentácia života a bývania baníkov na Slovensku – Bývanie baníkov v minulosti. Riešiteľkou oboch je R. Lichnerová. Úlohy zastrešujú najmä výskumy v teréne spojené s akvizíciami zbierkových predmetov v obciach Smolník a Nižná a Vyšná Boca, z ktorých pochádzajú translokované objekty.⁴ Medzi výstupmi uvedených vedeckovýskumných úloh sa objavujú okrem nákupov zbierkových predmetov aj prednášky na súvisiace témy. Vo vyhodnoteniach činnosti v sledovanom období sa podarilo objaviť iba jednu takúto prednášku z 80 prednášok určených žiakom, študentom i bližšie neidentifikovaným organizáciám a inštitúciám, ktoré vykázali vo svojej činnosti odborní pracovníci múzea. Možno teda konštatovať nízky podiel etnológie v odborných výstupoch múzea.

Podobne zanedbateľné zastúpenie má etnológia aj vo výstavnej činnosti múzea. V roku 1989 múzeum sprístupňuje 6 výstav, ani jedna nie je etnologická, ich charakter je galerijný, banskotechnický alebo umelecko-historický. Zväz žien však v tomto

---

³ Študovala estetiku. V múzeu sa profilovala ako teoretička výtvarného umenia. Medzi rokmi 1986 až 1990 sa venuje rezortnej vedeckovýskumnej úlohe Zbierkové predmety tradičného ľudového a súčasného neprofesionálneho umenia v zbierkach SNM BM.

⁴ ASBM, f. SBM, Plán hlavných úloh múzea, inv. č. 1354/89.

roku pripravuje v priestoroch múzea výstavu Krása života, kde prezentuje ručné práce členiek (paličkované čipky a výšivky). Na rok 1990 pripravuje R. Lichnerová výstavu Baníctvo v insitnom umení, ktorú napokon od júla do decembra vidí 1242 návštevníkov.⁵

Ľudovú kultúru baníkov prezentuje múzeum aj v rámci kultúrnych podujatí. V BMP dostávajú priestor banícke piesne v podaní baníckej dychovky a speváckeho zboru Štiavničan, či Štiavnický Náco s baníckymi vtipmi. Pravdepodobne od otvorenia skanzenu (nepodarilo sa určiť presný rok prvého uvedenia podujatia) sa touto formou oslavuje májový Medzinárodný deň múzeí. Podujatie sa volá Banícke popoludnie a okrem baníckeho folklóru v programe vystupujú fujaristi či rôzne iné folklórne združenia. Súčasťou programu sú aj inscenované študentské banícke zvyky ako Skok cez kožu a Salamander určené žiakom materských škôl a 1. stupňa základných škôl, ktoré múzeum pripravuje v spolupráci s Domom pionierov a mládeže. Tu niekde objavujeme začiatky aktivít neskôr realizovaných v múzeu pod hlavičkou environmentálnej výchovy alebo Školy v múzeu. Na Baníckych popoludniach sa zúčastňujú ľudoví remeselníci, v roku 1989 napríklad čipkárka z Hodruše – A. Dirnbachová alebo novobanskí hrnčiari. Podujatia sa zúčastňuje viac ako 1500 divákov.

Svoje aktivity múzeum propaguje v celoštátnych i miestnych médiách. V sledovanom období vydáva tematickú dvojstranu okresných novín s názvom Hlas múzeí, odborní pracovníci svoje aktivity zviditeľňujú prostredníctvom rozhlasu po drôte, ČS rozhlasu a televízie, Čedoku, Slovakotouru, ktorým dodávajú najmä informácie o expozíciách a výstavách, ale aj o ostatnej činnosti.

Prezentačné aktivity etnologického charakteru

v rokoch 1990 - 1996

Základná profilácia múzea

Do roku 1992 nesie múzeum názov Slovenské národné

⁵ ASBM, f. SBM, Plán hlavných úloh múzea, inv. č. 1354/89.

múzeum Banské múzeum. Od roku 1992 sa názov organizácie mení na Slovenské banské múzeum, múzeum však stále patrí pod Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky. Na čele múzea sa striedajú dvaja štatutári. 7. júna 1990 sa stáva riaditeľom Ing. Ivan Herčko, CSc.,⁶ absolvent Baníckej fakulty VŠT v Košiciach so špecializáciou banské meračstvo. Po jeho odchode je v roku 1992 vedením múzea poverený PhDr. J. Labuda, CSc. absolvent Filozofickej fakulty UK v odbore archeológia.⁷

Medzi rokmi 1990 – 1994 sa celkové odborné smerovanie múzea nemení. Ako vyplýva z porovnávania výstupov odborných pracovníkov, pretrváva banskotechnický charakter múzea. Vyzdvihnúť treba silné personálne zastúpenie publikačne i prednáškovo mimoriadne aktívnych odborníkov, akými boli M. Hock, Ing. E. Kladvík, CSc. a I. Herčko.

Pravdepodobne vplyvom geologickej vednej orientácie štatutára sa medzi rokmi 1990 a 1992 začína klásť väčší akcent na geologickú dokumentáciu a medzi priority múzea sa dostáva rozšírenie expozície mineralógie v Berggerichte. V roku 1994 sa stáva kľúčovou úlohou príprava zmien v existujúcich expozíciách v objekte Nový Zámok a Klopačka.⁸ Pokračovať sa má i v obnove Starého zámku. V roku 1994 je sprístupnená expozícia Baroková plastika, v roku 1995⁹ sa pripravuje expozícia Fajkárska dielňa.

Od polovice 90. rokov 20. storočia nastáva posun v základnej profilácii múzea a múzeum sa menej prezentuje ako technické a viac ako banícke (v zmysle zahŕňajúcom nielen výsledky banskotechnického výskumu, ale aj prezentáciu montanistických bádání vied geologických, archeologických, historických i

⁶ V rokoch 1969 až 1971 absolvoval postgraduálne štúdium na Filozofickej fakulte J.E. Purkyně v Brne a v roku 1981 obhájil vedeckú ašpirantskú prácu na tému História geologických výskumov v banskoštavníckom rudnom revíri do roku 1918 a získal titul kandidáta historických vied, neskôr, už mimo múzea sa habilitoval na docenta v odbore banská geológia a geologický prieskum.

⁷ V roku 1995 obhájil na AÚ SAV Nitra kandidátsku dizertačnú prácu na tému Montánna archeológia na Slovensku – príspevok k dejinám stredoveku.

⁸ ASBM, f. SBM, Plán hlavných úloh múzea v roku 1994, inv. č. 344/94.

⁹ ASBM, f. SBM, Výročná správa múzea za rok 1995.

etnologických). Posun pozorujeme pri budovaní základnej baníckej expozície múzea v objekte Kammerhof, ktorá od roku 1995 prechádza viac rokov trvajúcim prepracovávaním pôvodného scenára.

Medzi prioritami múzea objavujeme aj v tomto období dobudovanie expozície v skanzene a osobitne expozície Baníckej ľudovej architektúry.

Problémy múzea

Po politickej zmene v roku 1989 a najmä po roku 1990, začína múzeum zápasiť s finančnými problémami. Nedostatočný finančný transfer spôsobuje pozastavenie obnovy budov i prípravy expozícií. Strata sa kompenzuje šetrením na lektoroch v expozíciách, ktoré v sezóne i cez víkendy lektorujú interní zamestnanci. Kvôli finančným problémom múzea sú krátené otváracie hodiny cez prázdniny, a to do 17.00 hodiny. Obmedzené sú nákupy zbierkových predmetov a zastavuje sa i publikačná a výstavná činnosť, aj keď výstavám veľa pomáhajú sponzori. Pri mnohých úlohách nájdeme vo vyhodnoteniach činnosti poznámku nerealizované z dôvodu absencie finančných prostriedkov.¹⁰

Priestor prezentácie aktivít etnologického charakteru

Ťažiskové expozície múzea sa v tomto období zásadne nemenia. Po spoločensko – politickej zmene v roku 1989 sa urýchlene reinštaluje expozícia v Klopačke, ktorá je inovovaná na expozíciu banskej techniky a otvorená v máji 1990. Ponuka múzea sa oproti predchádzajúcemu obdobiu rozširuje o Galériu J. Kollára, ktorá je dobudovaná v roku 1992. Finančné problémy brzdia pamiatkovú obnovu Starého zámku.

V roku 1991 rezonuje úloha doriešenia koncepcie výstavby areálu ľudovej architektúry.¹¹ V roku 1993 prebieha v roku 1993 prebieha v areáli BMP kolaudácia translokovaných objektov z obce

¹⁰ ASBM, f. SBM, Výročná správa múzea za rok 1996, inv. č. 89/97.

¹¹ ASBM, f. SBM, Plán hlavných úloh múzea v roku 1991, inv. č. 1012/ 90.

Nižná Boca a Ľubietová.¹² V týchto rokoch však pokračujú projekčné práce ešte podľa pôvodného generelu a odborníci zameriavajú ďalšie objekt, a to z obcí Špania Dolina a Štiavnické Bane. Do roku 1995 sa plánuje dokončenie stavebných prác a preto sa pracuje na scenároch interiérového vybavenia existujúcich objektov, ktoré sú hotové v roku 1996.¹³

Podiel etnologických tém na výstupoch

V múzeu sa v sledovanom období pracuje na 2 rezortných a 10 ústavných úlohách. Iba jedna z rezortných a jedna z ústavných úloh má etnologický charakter. Riešiteľkami sú rovnaké zamestnankyne ako v prechádzajúcom období, obe z oddelenia Galérie J. Kollára. Rezortná úloha (pod vedením SNG) Zbierkové predmety tradičného ľudového a súčasného neprofesionálneho umenia v zbierkach SNM BM je v roku 1993 pozastavená. Jej každoročným kvantitatívnym výstupom sú evidenčné karty¹⁴ a odborné články prezentujúce kolekciu baníckeho ľudového umenia (publikované nielen v zborníku SBM, ale aj mimo múzea, napríklad v zborníku Národného technického múzea v Prahe, Slovenského národopisu a podobne). Široko postavená ústavná úloha Múzejná dokumentácia života a bývania baníkov na Slovensku je oklieštená na subtému Ľudové výtvarné umenie baníkov v oblastiach stredného Slovenska a Spiša v súvislosti s prípravou expozície v BMP, aby lepšie odrážala odbornú profiláciu riešiteľky.

V roku 1994 sa v múzeu začína etnologickým témam venovať E. Lovásová, absolventka filozofie a dejepisu na Filozofickej fakulte Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, a to ústavnou úlohou Remeslo a obchod v banských mestách na Slovensku. Svojou čiastkovou úlohou Zbierky dokumentujúce rezbárske školy¹⁵ pokračuje

¹² ASBM, f. SBM, Plán hlavných úloh múzea v roku 1993, inv. č. 324/93.

¹³ ASBM, f. SBM, Výročná správa múzea za rok 1996, inv. č. 89/97.

¹⁴ ASBM, f. SBM, Plán hlavných úloh múzea v roku 1993, inv. č. 324/93.

¹⁵ ASBM, f. SBM, Plán hlavných úloh múzea v roku 1994, inv. č. 344/94.

vo výskumnej tradícii z predchádzajúceho obdobia. Niekoľko ďalších rokov sa E. Lovásová venuje téme rezbárstva a výsledky výskumov prezentuje vo forme odborných i popularizačných článkov, prednášok i výstav. Spomenúť možno článok Rezbár Ján Šulc z Banskej Štiavnice¹⁶, prednášku i článok Piarska rezbárska škola a jej vplyv na umelecké rezbárstvo 20. storočia (pre seminár v obci Štiavnické Bane)¹⁷, či výstavu a článok Rezbár Štefan Pivarčí.¹⁸

E. Lovásová sa zapojila aj do príprav scenárov pre expozíciu bývania baníkov v BMP a zúčastnila sa viacerých výskumov v obciach Ľubietová, Vyšná i Nižná Boca¹⁹, Špania Dolina i Smolník.²⁰

Pravdepodobne začiatkom 90. rokov (prvý údaj máme z prelomu rokov 1991 a 1992) začína múzeum vo vianočnom období pripravovať výstavy betlehemov. Práve betlehemárstvo sa stáva výraznou témou v prezentačných aktivitách múzea. Nasledujúcich desať rokov majú v priemere dva mesiace trvajúce výstavy dobrú návštevnosť (v zimnom období) a pravidelne atakujú hranicu 1000 návštevníkov.²¹

Podiel výstav s etnologickým charakterom zostáva nízky aj v tomto období. V roku 1996²² SBM realizuje 24 výstav, z toho iba 3 prezentujú etnologický zbierkový fond. Ide o výstavy Banskoštiavnický jarmok, Historický banícky odev a prvýkrát v sledovanom období múzeum prezentuje ľudovú kultúru baníkov aj v zahraničí na výstave Slovenské betlehemy v Slovenskom inštitúte v Budapešti. Začína sa tak tradícia mobility banskoštiavnických

¹⁶ ASBM, f. SBM, Správa o výsledkoch a záveroch rozboru činnosti a hospodárenia za rok 1994.

¹⁷ ASBM, f. SBM, Výročná správa múzea za rok 1995.

¹⁸ ASBM, f. SBM, Výročná správa múzea za rok 1996, inv. č. 89/97.

¹⁹ ASBM, f. SBM, Výročná správa múzea za rok 1995.

²⁰ ASBM, f. SBM, Výročná správa múzea za rok 1996, inv. č. 89/97.

²¹ Múzeum v prvej polovici 90. rokov 20. storočia pripravuje aj veľkonočné výstavy. V apríli 1992 výstavu Veľkonočné motívy na starých pohľadniciach a v roku 1994 výstavu Veľkonočné motívy v múzeu. V areáli skanzenu v máji až novembri 1992 výstavu Drevené plastiky J. Procnera. V roku 1994 sa etnologický zbierkový fond prezentuje na výstave Ľudová plastika.

²² ASBM, f. SBM, Výročná správa múzea za rok 1996, inv. č. 89/97: Autori, miesta inštalácie a počet návštevníkov: K. Kubiňáková, E. Lovásová, Berggericht, 3233 návštevníkov; K. Kubiňáková, E. Lovásová, M. Hock, Z. Gáborová, Cachovňa BMP, 812 návštevníkov; E. Lovásová, chýba údaj o návštevnosti.

banskoštiavnických betlehemov po zahraničných i slovenských múzeách, ktorá trvá podnes.

Z hľadiska kultúrnych podujatí pokračuje tradícia Banických popoludní v skanzene.

Ďalším spôsobom prezentácie výsledkov etnologického bádania na pôde múzea sú publikačné výstupy. V sledovanom období je základným médiom Zborník SBM, ročníky 16. a 17. Múzeum tiež vydáva zborníky z konferencií, ktoré sú však banskotechnického charakteru. Tradícia výjazdových seminárov v rôznych banských obciach a mestách (seminár Štiavnické Bane v histórii, seminár v obci Hodruša, Banská Belá) potvrdzuje status múzea ako celoslovenskej inštitúcie a na seminároch sa objavujú aj príspevky prezentujúce etnologické témy a zbierkové predmety etnologického charakteru z danej lokality. Múzeum sa v tomto období tiež podieľa na knihe štiavnických banických príhod a vtipov s názvom Gde si bou Náco, ktorá vyšla v 5 tisíc kusovom náklade.

Múzeum svoje aktivity propaguje cez viaceré médiá. Pravidelne sa publikuje v Štiavnických novinách, v TASR, My Žiare, zapája sa do vysielania InterRádia či Slovenského rozhlasu.²³ Najviac komunikované sú témy vianočných tradícií, okrajovo aj iné témy, v sledovanom období napríklad štiavnické banické piesne. Informácie poskytujú odborné pracovníčky R. Lichnerová, M. Čelková, E. Lovásová a K. Kubiňáková.²⁴

Prezentačné aktivity etnologického charakteru

v rokoch 1997 - 1998

Základná profilácia múzea

V roku 1997 sa múzeum opätovne transformuje a mení sa i jeho právna forma. V rámci reorganizácie stráca právnu subjektivitu a je začlenené pod Podsitnianske kultúrne centrum v Banskej Štiavnici s názvom Podsitnianske osvetové stredisko Slovenské

---

²³ ASBM, f. SBM, Správa o výsledkoch a záveroch rozboru činnosti a hospodárenia za rok 1994.

²⁴ ASBM, f. SBM, Výročná správa múzea za rok 1995.

banské múzeum.²⁵ Majetok múzea patrí pod správu Štátnej intendantúry a Podsitnianskeho kultúrneho centra. Bezprostredným nadriadeným sa 17. marca 1998 stáva Nadežda Kvaková – štátna intendantka. Múzeum v tomto období vedie J. Labuda, ktorý je v roku 1998 vystriedaný historikom RNDr. PhDr. Jánom Novákom, CSc., absolventom odboru história na Filozofickej fakulte a súčasne odboru geografia na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.²⁶

Z tohto obdobia je v archíve múzea menej písomnej agendy. Chýbajú zásadné dokumenty a údaje o činnosti organizácie i o rozpočte organizácie. V pláne hlavných úloh sú aj v tomto období na prvých miestach úlohy z geológie a banskej techniky.²⁷ Z hľadiska ideovej profilácie sa začína zdôrazňovať environmentálny charakter organizácie a pravdepodobne vplyvom zriaďovateľa sa dôraz kladie na rozvoj kultúrno-osvetovej činnosti na pôde múzea (prezentácia tradičných remesiel v tvorivých dielňach či v kultúrnych podujatiach).

V roku 1998 je spracovaný Plán opatrení na zvýšenie environmentálnej výchovy,²⁸ ktorý sa opiera najmä o spoluprácu so školami. Prioritnými sa stávajú aktivity, výstavy a prednášky prehlbujúce environmentálne povedomie.²⁹ Priorizovanie týchto aktivít v činnosti múzea trvá podnes. V tomto období začína organizovaná práca so školami pod názvom Škola v múzeu (pod patronátom A. Ďuricovej, absolventky Katedry ekomuzeológie UMB v Banskej Bystrici, detašovaného pracoviska v Banskej Štiavnici), ktorá vychádza z tradícií remeselnej a ľudovej výroby v regióne a stáva sa významnou platformou živej etnológie na pôde múzea.

²⁵ ASBM, f. SBM, Správa o výsledkoch a záveroch rozboru hospodárenia za rok 1997, nečíslované.

²⁶ Akademický titul RNDr. získal na Prírodovedeckej fakulte UK v Bratislave v roku 1972, v roku 1978 na Filozofickej fakulte UK v Bratislave titul PhDr. a v roku 1983 získal vedeckú hodnosť kandidát vied obhajobou kandidátskej dizertačnej práce Vznik a funkcia banského vodohospodárskeho systému v banskoštiavnickom rudnom revíre v Ústave historických vied SAV v Bratislave.

²⁷ ASBM, f. SBM, Plán hlavných úloh múzea v roku 1998, inv. č. 1006/97.

²⁸ ASBM, f. SBM, Plán hlavných úloh múzea v roku 1998, inv. č. 1006/97.

²⁹ Výstavy ako MINI ZOO, Svetové dedičstvo očami detí (IV. ročník), Živá galéria v múzeu, Ochrana životného prostredia v baniach a rôzne iné eko prednášky a kvízy.

Priestor pre tradičné výrobné techniky i folklór je vytvorený na remeselnom festivale s názvom Festival kumštu, remesla a zábavy, ktorý sa v tomto období uskutočňuje prvýkrát a to v priestore Starého zámku. Obe platformy existujú v múzeu podnes.

Ťažiskové expozície múzea

Pre verejnosť sú pod hlavičkou múzea prístupné tie isté expozície ako v predchádzajúcom období. K existujúcej ponuke pribúdajú nové expozičné celky v objekte Starý zámok. 1. augusta 1997 sú otvorené expozície fajkárstva a kováčstva. V septembri 1998 je otvorená inovovaná expozícia Baníctvo na Slovensku.³⁰ Pripravovať sa začína archeologická expozícia v Starom zámku a tiež expozícia Uhoľného baníctva v BMP na Prachárni v areáli ľudovej architektúry. Umiestnenie expozície z pohľadu sprístupnenia areálu ľudovej architektúry možno hodnotiť negatívne, lebo priestorom expozície sa stávajú montážne sklady, t. j. dočasné stavby určené na demoláciu, kaziace ilúziu baníckej dediny. Toto rozhodnutie predznamenáva upúšťanie od prevádzky expozície baníckej ľudovej architektúry a bývania.

Problémy múzea

V sledovanom období má múzeum najmä finančné problémy. Nadriadený orgán nedokáže finančne pokrývať činnosť múzea.

Podiel etnologických tém na výstupoch múzea

Ani v tomto období sa nemení personálne obsadenie odborných pozícií venujúcich sa výskumu a prezentácii etnologického fondu a zásadne sa nemenia ani témy. Pokračuje sa vo výskumoch rezbárskej tradície v regióne³¹ i v aktualizácii či príprave nových

³⁰ Vyhodnotenie činnosti už spracoval RNDr. PhDr. Ján Novák, CSc., riaditeľ múzea.

³¹ ASBM, f. SBM, Výročná správa múzea za rok 1997, inv. č. 115/98: E. Lovásová, prednáška Rezbár Š. Pivarčí na etnografickom seminári v Poprade a tiež štúdia v ZSBM č. 18, prednáška i článok o rezbárovi Štefanovi Buzalkovi pripravený na seminár v obci Banská Belá s názvom Tradície a súčasná betlehemárska tvorba a článok Banskoštiavnický rezbár L. Kanka.

scenárov v oklieštenom areáli ľudovej architektúry. E. Lovásová sa zúčastňuje na prehliadke skanzenov Svidník a Bardejovské kúpele a na terénnom výskume v lokalitách Smolník a Vlkolíneec. V tomto období múzeum spolupracuje na príprave monografie mesta Banská Štiavnica, v ktorej sa nachádzajú kapitoly o baníckom ľudovom umení a študentskom zvykosloví (R. Lichnerová, E. Lovásová). Populárnym prezentačným výstupom je i v tomto období vianočná výstava, ktorá sa v roku 1998 prvýkrát uskutočňuje vo väčšom formáte vo výstavných priestoroch múzea v objekte Berggericht a navštívi ju viac ako dvetisíc návštevníkov. Počas Veľkej noci je v rovnakom priestore pripravená i výstava Veľká noc v múzeu, ktorú vidí 896 návštevníkov.³² V nasledujúce Vianoce sa tradícia vianočných výstav presídlila do objektu Starý zámok, kde sa výstavy pripravujú v zimnom období až do roku 2011. Prvú výstavu tejto série videlo 1640 návštevníkov.³³ V priestore Galérie J. Kollára je sprístupnená výstava obrazov miestneho insitného maliara s názvom Banícka tematika v diele Jozefa Lackoviča a v Cachovni BMP výstava Banícka ľudová plastika v diele Alexandra Ladzianskeho.

Pokračuje aj mobilita etnologických zbierkových predmetov. V Technickom múzeu v Záhrebe je v rámci Dní slovenskej kultúry 1997 otvorená výstava Banícke ľudové umenie Banskej Štiavnice (R. Lichnerová).³⁴

Základným publikačným médiom zamestnancov múzea zostáva aj v tomto období zborník SBM (ročník 18) a zborník zo seminára s názvom História baníctva v Banskej Belej (Spravodaj 2-3/98). Vyšiel tiež katalóg výstavy Ľudová a banícka plastika A. Ladzianskeho, ktorý pripravila kurátorka M. Čelková.

Kultúrno-spoločenské podujatia v múzeu

Platformou na prezentáciu etnologických tém je naďalej Banícke popoludnie v BMP s ustálenou programovou štruktúrou,

³² ASBM, f. SBM, Výročná správa múzea za rok 1997, inv. č. 115/98.

³³ Vyhodnotenie činnosti už spracoval RNDr. PhDr. Ján Novák, CSc., riaditeľ múzea.

³⁴ ASBM, f. SBM, Výročná správa múzea za rok 1997, inv. č. 115/98.

v skanzene sa slúži Banícka omša³⁵ a pokračuje tradícia výjazdových seminárov s názvom História, súčasnosť a perspektívy hodruškého baníctva. Na seminári medzi 30 prednáškami odznie aj príspevok R. Lichnerovej Banícke ľudové umenie Hodruše. E. Lovásová sa zúčastňuje konferencie Tradičné zvyky, obrady a súčasnosť v Poprade i na seminári v Leviciach s príspevkom Banícke rezbárske tradície v banskoštiavnickom regióne.

Propagácia aktivít múzea sa realizuje najmä prostredníctvom popularizačných článkov v miestnych i celoslovenských periodikách a tematicky kopíruje vyššie spomínané aktivity (Štiavnické noviny, My Žiara, Smer, Pravda, Slovenská Republika – Víkend, Slovenka, časopis Múzeum). Počas festivalu na zámku sú živé vstupy organizátorov do Rádia Lumen a do Slovenského Rozhlasu.³⁶

Prezentačné aktivity etnologického charakteru v rokoch 1999 - 2019

Základná profilácia múzea

V roku 1999³⁷ sa múzeum opätovne transformuje. Vracia sa k štatútu celoslovenského špecializovaného múzea a jeho zriaďovateľom sa stáva Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky. Múzeum sa zároveň prihlasuje k programu zvyšovania ekologického vedomia v Slovenskej republike.³⁸ Názov organizácie zostáva SBM a do roku 2001 vedie inštitúciu J. Novák. Od tohto roku až do súčasnosti J. Labuda. Na základe analýzy plánov hlavných úloh múzea, prioritných úloh i výročných správ možno konštatovať, že sa v legislatívnej rovine pokračuje v zmene základnej orientácie múzea z banskotechnického na environmentálne. Prioritou sa stáva³⁹ participácia na environmentálnych podujatiach a oslavách environmentálnych sviatkov. Spomenúť možno výstavy ako Envirofilm Banská Bystrica, Enviro Nitra, Ekoplágát v Banskej Bystrici a Banskej

³⁵ ASBM, f. SBM, Výročná správa múzea za rok 1997, inv. č. 115/98.

³⁶ ASBM, f. SBM, Výročná správa múzea za rok 1997, inv. č. 115/98.

³⁷ ASBM, f. SBM, Hospodárenie s prostriedkami štátneho rozpočtu za rok 1999.

³⁸ ASBM, f. SBM, Plán podujatí v roku 1999, inv. č. 72/99.

³⁹ ASBM, f. SBM, Plán hlavných úloh múzea v roku 2004, inv. č. 61/2005.

Štiavnici, Chránená príroda Slovenska, UNESCO očami detí, Staré banské diela vo fotografii. Múzeum spolupracuje pri premietaní víťazných envirofilmov pre žiakov I. a II, stupňa ZŠ, pri prednáškach CHKO Štiavnické vrchy, projektu Vidiecky turizmus a zapája sa do podujatí pri príležitosti environmentálne ladených sviatkov ako Deň životného prostredia, Deň biodiverzity, Deň zeme, Deň vody a podobne. Podporu získava Škola v múzeu ako priestor trvalo udržateľných aktivít prostredníctvom pestovania tradičných výrobných techník, využívania odpadových a prírodných materiálov a šírenia ekologického povedomia v spolupráci so školami. Z pohľadu vnímania environmentálneho povedomia sa javí aplikácia nového statusu múzea ako úzka a prvoplánová, menej reflektujúca tradície a zbierku múzea a preferujúca prírodovedné a ekologické témy a úlohy, ktoré sa po čase aj tak plnia skôr formálne.

Ťažiskové expozície múzea

Základná ponuka múzea sa nemení. Novinkou sú postupne sprístupňované expozície v Starom zámku (Zbrane a strelecké terče, Baníci prichádzajú, Kríže z banskoštiavnických cintorínov, Expozícia historických hodín, Byt zámockého kapitána, Obnovená krása – inovované a rozšírené Lapidárium, sprístupnenie povalových priestorov zámku). V roku 2003 sa v priestore expozície Baníctvo na Slovensku vytvára expozičný celok Ľudové banícke umenie spojený s ukážkami odievania baníkov.⁴⁰ Je to jediné miesto stálej prezentácie vybraných aspektov baníckej kultúry. V roku 2011 je vypracovaná (Z. Denkovou) vízia nového obsahového zamerania tejto časti expozície s názvom Ľudová kultúra baníkov na Slovensku. Vízia sa snaží poukázať na širšie kontexty baníckej kultúry a možnosti inovácie expozičného celku s využitím interaktivity. Materiál nie je realizovaný.

V roku 2005 sú postupne aktualizované scenáre expozície ľudovej architektúry a bývania (Z. Denková) a spracovaný je Akčný

⁴⁰ ASBM, f. SBM, Výročná správa múzea za rok 2002.

plán sprístupnenia areálu (Z. Denková, L. Lužina).⁴¹ V pláne autori akcentujú stavebné úpravy areálu, objektov a ich bezprostredného okolia, prípadné vedecké rekonštrukcie zameraných a dnes už neexistujúcich objektov, akvizície zbierkových predmetov, bezpečnosť a personálne zabezpečenie prevádzky a ponúkajú víziu činnosti. Z. Denková plány s areálom prezentuje prednáškou Ideový zámer revitalizácie areálu ľudovej architektúry BMP na seminári Slovenská banská cesta (i pri ďalších odborných stretnutiach), kde však nenachádza podporu tohto zámeru (zriaďovateľ, tretí sektor, granty) a ani potenciálnych investorov. Od úlohy sa preto postupne upúšťa a areál ľudovej architektúry BMP nie je verejnosti doposiaľ sprístupnený. Po havárii jedného montážneho skladu je postupne zlikvidovaná Expozícia uhoľného baníctva. Stroje a zariadenia sú prevezené do Handlovej, kde sa stávajú súčasťou novej uhoľnej expozície s názvom Cesta uhlia. Ministerstvo napokon po rokoch poukazuje finančné prostriedky aspoň na sanáciu havarijného stavu striech objektov.⁴²

Ťažiskové úlohy múzea

V roku 1999 je vypracovaná Stratégia rozvoja Slovenského banského múzea⁴³ adresovaná bezprostrednému riadiacemu orgánu múzea – generálnemu riaditeľovi Sekcie geológie a prírodných zdrojov MŽP SR, v ktorej sa medzi prioritnými úlohami nachádza dobudovanie Starého zámku, rekonštrukcie fasád a striech objektov (Berggericht, Galéria J. Kollára), údržba podzemia a rekonštrukcia skladiska strelného prachu v areáli BMP, tzv. Prachárne.

V roku 2001 je predložený Návrh koncepcie budovania SBM v Banskej Štiavnici, ktorý predkladá J. Labuda generálnemu riaditeľovi Sekcie geológie a prírodných zdrojov MŽP SR⁴⁴. Koncepcia uvádza nasledovné ťažiskové úlohy do roku 2005:

⁴¹ ASBM, f. SBM, Plán hlavných úloh múzea v roku 2006, inv. č. 1675/05.

⁴² ASBM, f. SBM, Plán hlavných úloh múzea v roku 2012, inv. č. BM/2012/ 1.

⁴³ ASBM, f. SBM, Stratégia rozvoja SBM, inv. č. 178/99.

⁴⁴ ASBM, f. SBM, Návrh koncepcie budovania SBM v Banskej Štiavnici, inv. č. 1261/2001.

- archeologický výskum pravekého a stredovekého baníctva na Slovensku
- výskum histórie baníctva, banskej vedy, techniky a školstva na Slovensku
- prezentáciu historického vývoja banských miest a oblastí na Slovensku osobitne Banskej Štiavnice ako svetového dedičstva UNESCO
- aktivity Školy v múzeu na podporu environmentálnej výchovy
 V projekte sa spomína využitie BMP a najmä dobudovanie areálu ľudovej architektúry. Konceptcia upozorňuje na potrebu zamestnať etnografa.

Múzeum pokračuje v tradícii prezentovania umeleckohistorického zbierkového fondu, a to na konferenciách, v publikáciách i na výstavách často s medzinárodným charakterom. Ako príklad možno uviesť medzinárodný seminár a výstavu Zlatá a strieborná cesta cisára F. Lotrinského po banských mestách Slovenska, ktorá patrí medzi hlavné prezentačné aktivity múzea v roku 2001.

V roku 2002 sa medzi priority múzea dostáva⁴⁵ zriadenie náučného geologického chodníka a náučnej geologickej expozície Geopark. Štát prispieva na jednotlivé etapy jeho budovania najmä cez dotačný systém MŽP SR (Envirofond) a to až do roku 2009. Budovanie Banskoštiavnického Geoparku je dobre personálne pokryté a možno ho vnímať ako niečo, čo strieda dovtedy prioritované klasické banskotechnické témy. V roku 2009 však Geopark nedostáva požadovanú dotáciu a pretrvávanie tohto stavu spôsobuje odliv odborných pracovníkov. Úloha má síce aj ďalšie desaťrocie status prioritnej, múzeum už ale kvôli nedostatku financií i odborníkov nebuduje, skôr uchováva a sprístupňuje vybudované.⁴⁶

V roku 2006 je vypracovaný Plán vedeckovýskumnej činnosti na roky 2006 až 2008. Z hľadiska etnológie v ňom rezonujú témy

⁴⁵ ASBM, f. SBM, Vyhodnotenie PHÚ 2001, inv. č. 214/2002.

⁴⁶ ASBM, f. SBM, Výročná správa múzea za rok 2009, ročný výkaz o múzeu KULT 9-01, inv. č. BM/2010/71.

súvisiace s budovaním expozície ľudovej architektúry v areáli BMP. Venovať sa im má etnologička Z. Denková.⁴⁷

Po roku 2005 sa priority múzea menia v závislosti od potenciálu úlohy získať finančné prostriedky na realizáciu. Prioritné úlohy sa vyberajú podľa ich environmentálneho charakteru alebo potenciálu získať peniaze. Vinou nezájmu štátu systematicky financovať kultúrne inštitúcie sa pracuje nesystematicky. Prioritné úlohy prestávajú vychádzať z tradície múzea a jeho zbierkových fondov. Úlohy sa riešia podľa toho, či získali podporu niektorého z grantových systémov, prípadne sú výsledkom politického rozhodnutia. Takto sa napríklad medzi priority múzea v roku 2008 dostáva iniciatíva mesta Handlová zriadiť na jej pôde celoslovenskú expozíciu uhoľného baníctva. Úloha na základe štátneho uznesenia sa plní podľa ochoty poukazovať múzeu na jednotlivé aktivity finančné prostriedky. Expozícia Cesta uhlia je napokon dobudovaná až v roku 2014.⁴⁸

V roku 2008 (trvanie projektu je do roku 2011) múzeum získava podporu projektu Integrovaná ochrana európskeho kultúrneho dedičstva v správe Slovenského banského múzea z grantového systému Islandu, Lichtenštajnska a Nórska prostredníctvom Finančného mechanizmu EHP, Nórskeho finančného mechanizmu (85 %) a štátneho rozpočtu Slovenskej republiky (15 %). Prioritou múzea sú počas trvania projektu aktivity s ním spojené – reštaurovanie umeleckohistorických zbierkových predmetov, čiastkové vybavenie depozitárov úložnými systémami, klimatickými jednotkami, meračmi klímy, expozícií tieniacimi systémami, príprava tematickej konferencie, výstavy a podobne.⁴⁹ Takýmto spôsobom sa v múzeu stáva prioritným i projekt Digitálne múzeum (digitalizovaných bolo približne 8000 kusov zbierkových predmetov, z toho viac ako tisíc etnologických zbierkových predmetov) alebo projekt ROP na rekonštrukciu časti Starého zámku a skladiska strelného prachu, tzv. Prachárne v areáli BMP.

⁴⁷ ASBM, f. SBM, Plán vedeckovýskumnej činnosti na roky 2006 – 2008 314/05.

⁴⁸ ASBM, f. SBM, Výročná správa múzea za rok 2010, inv. č. 2953.

⁴⁹ ASBM, f. SBM, Výročná správa múzea za rok 2010, inv. č. 2803.

Problémy múzea

Rok 1999 je v znamení akútneho nedostatku finančných prostriedkov a činnosť múzea je obmedzená na nevyhnutnú prevádzku. Pridelený transfer nepokrýva ani základné prevádzkové náklady a mzdy. Celá činnosť múzea je financovaná z vlastných výnosov vo výške 3 mil. 079 tisíc slovenských korún. Múzeum prijíma úsporné opatrenia, pristupuje k zníženiu počtu zamestnancov, zatvára výstavy a expozície počas sobôt a nedeľ a zatvára expozíciu na Klopačke.

Situácia múzea sa pod novým zriaďovateľom postupne stabilizuje. Múzeum začína modernizovať prevádzky i celkovú komunikáciu s návštevníkmi. Začína sa akcentovať profesionalizácia sprievodcovských služieb, znalosť jazykov, modernizovať predajný sortiment v expozíciách, múzejné tlačoviny dostávajú jednotný vizuál.

Hospodárska kríza, ktorá zasahuje svet v roku 2008, sa prejavuje aj v činnosti múzea znížením bežného transferu, absentujúcimi investíciami do rozvoja, akvizícií, údržby objektov, netemperuje sa, čo spôsobuje zhoršovanie klimatických podmienok v expozíciách i depozitároch, uvoľňuje sa 20 zamestnancov.⁵⁰ V nasledujúcich rokoch sa múzeum snaží najmä zarábať, začína sa presadzovať manažment krátkodobých prenájmov. Na priestory Starého zámku a Kammerhofu sa hľadí ako na potenciálny zdroj vedľajšej zárobkovej činnosti. Ide o snahu ekonomizovať nehnuteľné kultúrne dedičstvo a nahradiť si tak aspoň čiastočne výpadky finančných zdrojov. Aj táto snaha má však svoje úskalia, najmä ak nie sú financie na dostatočné zabezpečenie (personálne i technologické) prenájaných priestorov z hľadiska ochrany zbierok. Kríza v múzeu vrcholí v roku 2011⁵¹, kedy je štatutár múzea nútený obhajovať opodstatnenosť existencie múzea v Banskej Štiavnici, keďže sa objavujú snahy múzeum zrušiť a zbierky delimitovať STM Košice.

⁵⁰ ASBM, f. SBM, Výročná správa múzea za rok 2010, ročný výkaz o múzeu KULT 9 – 01 za rok 2010, inv. č. BM/2011/59.

⁵¹ ASBM, f. SBM, Výročná správa múzea za rok 2011, inv. č. 2833.

Múzeum sa venuje odbornej činnosti iba vďaka projektu Integrovaná ochrana. Napokon za výstupy z tohto projektu získava ocenenie Múzeum roka 2011.⁵²

Rok 2012 sa nesie v znamení osláv 250. výročia Baníckej a lesníckej akadémie v Banskej Štiavnici. Projekt Vivat akadémia Banská Štiavnica podporuje Vísegrad fund. Postupne je pripravená medzinárodná konferencia, vydaný zborník, sprístupnená výstava Tajomstvo baníckeho kladiva a železka i vydaný dvojjazyčný súbor textov a ilustrácií výstavy (riešiteľka Z. Denková).

Od roku 2013⁵³ múzeum postupne vychádza z krízy a po rokoch dostáva aj kapitálový transfer na stavebnú obnovu objektov. Pokračuje projekt Handlová a zlepšenie ekonomickej situácie v štáte sa odráža aj na raste návštevnosti. Múzeum v rámci kapitálového transferu získava financie na strechy objektov v areáli BMP a dotácia myslí i na areál ľudovej architektúry, ktorý je v dezolátnom stave.

Podiel etnologických tém na výstupoch múzea

Etnologické témy nedominujú prezentačnej činnosti múzea ani v tomto období. Pokračuje sa v dokumentácii remeselnej činnosti úlohou Remeselná výroba banskoštiavnického regiónu v minulosti a dnes z pohľadu trvalo udržateľného rozvoja pre zabezpečenie činnosti Školy v múzeu (A. Ďuricová).⁵⁴ E. Lovásová prispieva v roku 2005 do publikácie Dejiny Sitnianskej a Štefultova textom Vianočné zvykoslovie v banskoštiavnickom regióne. K tradičným témam súvisiacim s baníckym ľudovým umením a budovaním expozície baníckej dediny, však pribúdajú aj nové témy. V Pláne hlavných úloh na rok 2006 sa objavuje úloha Hmotná a duchovná kultúra baníkov z rôznych lokalít Slovenska (Z. Denková).⁵⁵ V rámci tejto úlohy je

⁵² ASBM, f. SBM, Výročná správa múzea za rok 2012 inv. č. 2870.

⁵³ ASBM, f. SBM, Výročná správa múzea za rok 2013 a verejný odpočet, inv. č. 2014/71 a inv. č. 2933.

⁵⁴ ASBM, f. SBM, Plán vedeckovýskumnej činnosti na roky 2006 – 2008, inv. č. 314/05.

⁵⁵ ASBM, f. SBM, Plán hlavných úloh múzea na rok 2006, inv. č. 1675/05

zrealizovaný výskum baníckeho ľudového bývania v obci Štiavnické Bane publikovaný vo forme štúdie. V roku 2007 prebieha výskum senokosby v obciach Prenčov, Klastava a Vysoká pre zborník Tráva a kosa, ktorý však napokon nie je vydaný. V roku 2008 sa pracuje na úlohe Zbierka ľudového textilu vo fonde SBM (Z. Denková).⁵⁶ V rámci úlohy sa uskutočňuje výskum baníckej paličkovanej čipky a pomôcok na paličkovanie v zbierke múzea, publikovaný je odborný článok a vydaný DVD vzorkovník čipiek pre školy paličkovania.⁵⁷ V ďalšom roku múzeum realizuje výskum spracovania ľanu a konope v obciach pod Sitnom, výsledky prepája so zbierkovým fondom a uverejňuje ako didaktický materiál pre Školu v múzeu vo forme DVD (A. Ďuricová, Z. Denková).

V roku 2009 sa začína pracovať na úlohe s názvom Banícke symboly. Výstupom úlohy sú viaceré odborné články, výstava Tajomstvo baníckeho kladiva a železka (Z. Denková a kolektív autorov, 2012) a medzinárodná konferencia k 250. výročiu Baníckej a lesníckej akadémie, v rámci ktorej sa samostatná sekcia venuje téme baníckej symboliky. V roku 2012 sa vďaka téme Banícke symboly dostáva etnologická tematika medzi prioritné v činnosti múzea.

V roku 2011 sa objavuje téma výskumu a dokumentácie každodennosti života baníkov v období socializmu, v rámci ktorej múzeum realizuje orálne – historický, archívny i fondový výskum a ktorého čiastkové výsledky sú publikované v rôznych odborných periodikách na Slovensku.

V roku 2013 a 2014 sa múzeum venuje výskumu a prezentácii aušusníckej tradície (Z. Denková, I. Chovanová).⁵⁸ Výsledky sú prezentované vo forme odborných článkov, vydaná je publikácia Nezabudnutí aušusníci (2013) a pripravená rovnomenná výstava (2014).

⁵⁶ ASBM, f. SBM, Plán hlavných úloh múzea v roku 2008, inv. č. BM/2008/127.

⁵⁷ ASBM, f. SBM, Vyhodnotenie Plánu hlavných úloh múzea za rok 2008, inv. č. 95/09.

⁵⁸ ASBM, f. SBM, Výročná správa múzea za rok 2013 a verejný odpočet, inv. č. BM 2014/71, Plán hlavných úloh na rok 2015, inv. č. BM/2014/491.

V roku 2016 začína rezonovať téma odievania baníkov (Z. Denková). Výsledky fondového i archívneho výskumu sú v ďalších rokoch prezentované vo forme odborných článkov a múzeum pripravuje monografickú publikáciu.

Výstavy v múzeu

Podiel výstav s etnologickou tematikou na výstavnej činnosti múzea je nízky aj v tomto období. Koncom 90. rokov je akcentovaný medzinárodný rozmer pripravovaných výstav. Múzeum spolupracuje najmä s maďarskými, českými a rakúskymi kultúrnymi inštitúciami. Pokračuje v tradícii vianočných výstav v Starom zámku.

V roku 1999 je v múzeu realizovaných 22 výstav (najmä v Galérii J. Kollára a Bergergerichte). Z tohto počtu je iba jedna výstava etnologická („Bane vo fľaši – fľaše trpezlivosti“ otvorená v apríli 1999).⁵⁹ V roku 2000 sú to tri výstavy. Výstava Rezbár Š. Pivarči v Starom zámku, výstava Ježiškovi v jasličkách a výstava Umenie na skle maľované.⁶⁰ V roku 2001 múzeum pripravuje 28 výstav (z toho 5 je vyvezených do zahraničia) a v rámci nich je otvorená výstava Hráme sa na remeselníkov v átriu MŽP SR (ľudovo-remeselné práce žiakov štiavnických škôl). V roku 2002 sú na 3 výstavách prezentované etnologické zbierkové predmety (z 32 výstav, z toho 23 bolo vlastných). Okrem vianočnej výstavy ide o výstavy Odpady vtedy – odpady dnes (vystavené sú nálezy zo smetísk z obcí Baďan, Beluj, Klastava, Žibritov a to slamené úle, košíky, vahany, lopáre, pluhy, liatinová piecka, niektoré predmety skončili aj v zbierke SBM) a výstava Neznáme zbierky z depozitu (prezentujúca nezvyčajné predmety ako pasce na myši, truhlice, nábytok parádnej izby, drevená pračka, piesty, krhle, pekárenské lopaty, ľudový odev, či vybavenie čiernej kuchyne).⁶² V roku 2003 múzeum inštaluje 23 výstav (14 vlastných), figuruje medzi nimi i vianočná výstava, výstava o študentských obyčajoch s názvom Salamander – postavy

⁵⁹ ASBM, f. SBM, Plán podujatí v roku 1999, inv. č. 72/99.

⁶⁰ ASBM, f. SBM, Plán hlavných úloh na rok 2000, inv. č. 26/2000.

⁶² ASBM, f. SBM, Výročné správy AMSIS za rok 2002, inv. č. 117/03.

tradičného salamandrového sprievodu a výstava Hračky.⁶² V roku 2004 je etnologický zbierkový fond prezentovaný v Kecskeméte a Šoproni na výstave Betlehemy a maľované salaše. V Starom zámku je výstava Hrnčiarstvo pukanského okruhu.⁶³ V roku 2005 múzeum pripravuje 19 výstav (10 vlastných), v ponuke nechýba vianočná výstava⁶⁴ a podobné je to i v roku 2006⁶⁵ a 2007. V tomto roku je ako sprievodná aktivita Festivalu kumštu, remesla a zábavy inštalovaná výstava Krása hlíny. V átriu MŽP SR zase výstava Rastlinné a živočíšne motívy na dreve, textile a hrncine. Témou Paličkovaná čipka sa prezentuje etnologický fond na festivale v roku 2008 (v tomto roku už múzeum pripravuje menej výstav, z 10 je iba 5 vlastných a tak je to i v nasledujúcich rokoch).⁶⁶

V roku 2009 sú v rámci mobility zbierok predstavené banskoštiavnické betlehemy hneď v dvoch slovenských mestách, na výstave Betlehemy a maľované salaše zo zbierok SBM v Lesníckom a drevárskom múzeu vo Zvolene⁶⁷ a na výstave Šľachtické Vianoce a Traja králi v Bojniciach.⁶⁸ V roku 2012 je sprístupnená výstava Tajomstvo baníckeho kladiva a železka v objekte Berggericht počas Salamandrových dní. V roku 2013 sa po rokoch inštaluje vianočná výstava v Galérii J. Kollára s názvom Vianoce v galérii a porovnáva sviatky v baníckej chalupe a meštianskom dome. Počas výstavy prebiehajú tvorivé dielne s názvom Postavme si betlehem. V roku 2014 je pripravená posterová výstava Múzeum ako škola (z 25. rokov činnosti školy v múzeu).⁶⁹

Z dôvodu klesajúcej návštevnosti vianočných výstav je v roku 2014 betlehemska téma nahradená inými témami. Ponechaná je tradícia zimných vernisáží, ktoré obohacujú ponuku múzea v čase vianočných prázdnin a dovoleníek. Realizované sú výstavy

⁶² ASBM, f. SBM, Ročný výkaz AMSIS za rok 2003, inv. č. 95/04.

⁶³ ASBM, f. SBM, Výročná správa za rok 2003, inv. č. 2186.

⁶⁴ ASBM, f. SBM, Plán hlavných úloh v roku 2004, inv. č. 61/2005.

⁶⁵ ASBM, f. SBM, Výročná správa za rok 2006, inv. č. 2488.

⁶⁶ ASBM, f. SBM, Výročná správa za rok 2008, inv. č. 82/09 a inv. č. 2731.

⁶⁷ ASBM, f. SBM, Výročná správa za rok 2008, inv. č. 82/09 a inv. č. 2731.

⁶⁸ ASBM, f. SBM, Výročná správa za rok 2009, inv. č. 2767.

⁶⁹ ASBM, f. SBM, Plán hlavných úloh v roku 2014, inv. č. BM/2013/585.

Nezabudnutí aušusníci (2014)⁷⁰ a výstava Neobyčajné príbehy obyčajných vecí (2015). V roku 2019 sa chystá návrat klasickej vianočnej témy výstavou Pod betlehemskou hviezdou. Všetky menované výstavy sú realizované pod hlavičkou OZ Iniciatíva za živé mesto a podporené z dotačného systému MK SR (neskôr Fondu na podporu umenia).

Publikačné výstupy etnologického charakteru

V sledovanom období je základným publikačným médiom múzea zborník SBM (ročníky 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26).⁷¹ Viacerí odborní zamestnanci sú zapojení do prípravy monografie mesta Banská Štiavnica – Svedectvo času, v ktorej je publikovaná stať o ľudovej kultúre baníkov i stať o zvykoch študentov Baníckej a lesníckej akadémie. V roku 2003 vydáva E. Lovásová katalóg výstavy betlehemov s názvom Banskoštiavnické betlehemy.⁷² Múzeum sa zúčastňuje konferencií etnológov z cyklu Etnológ a múzeum⁷³ a jubilejný 20. ročník konferencie v roku 2016 je zorganizovaný na pôde múzea (na tému Etnológ v teréne). Z konferencie je vydaný rovnomenný zborník. Múzeum sa zapája do odbornej diskusie o úlohách etnológov v múzeách a o smerovaní dokumentačnej činnosti, najmä dokumentácie druhej polovice 20. storočia a súčasnosti a svoje postoje prezentuje na stránkach periodík ako Etnologické rozpravy, Muzeológia a kultúrne dedičstvo či v časopise Múzeum (Z. Denková).

Podujatia s etnologickým charakterom v múzeu

Etnologické témy majú najširší priestor na podujatí s názvom Festival kumštu, remesla a zábavy (1. ročník sa uskutočnil v roku 1998). Od roku 2004 patrí medzi prioritné podujatia oddelenia histórie,

⁷⁰ ASBM, f. SBM, Plán hlavných úloh v roku 2014, inv. č. BM/2013/585.

⁷¹ Napríklad text Baňa vo fľaši z roku 1762 v zbierkach SBM (E. Lovásovej).

⁷² ASBM, f. SBM, Plán hlavných úloh v roku 2003, inv. č. 71/2003.

⁷³ Napríklad príspevky: Pastierska kultúra, jej dokumentácia a prezentácia (E. Lovásová, 2008), K uniforme baníka v zbierke SBM (Z. Denková), Doplnkové zamestnania baníkov (z. Denková, 2014).

aj keď ide o podujatie, ktorého hlavným organizátorom je OZ Iniciatíva za živé mesto a Oddelenie marketingu a environmentálnej výchovy. Festival mal počas úvodných ročníkov vysokú návštevnosť (od 3 000 do 4000 návštevníkov), keďže išlo v tej dobe o neopozerané a ojedinelé podujatie v regióne. Neskôr začína návštevnosť klesať a v posledné roky sa pohybuje na úrovni 2000 návštevníkov. Niektoré ročníky festivalu boli rôzne tematicky zamerané, na hlinu, textil a odievanie, kožu a vlnu, hudbu, hry a hračky a jeden z ročníkov bol Festivalom baníckeho kumštu.

V skanzene pokračujú Banícke popoludnia a Banícke juniálesy. Obe podujatia postupne končia z dôvodu nezáujmu bývalých baníkov. Uskutočňujú sa totiž práve pre túto cieľovú skupinu. Programová štruktúra oboch podujatí je podobná, strieda sa v nich banícka hudba a banícke vtipy. V lete sa v skanzene slúži banícka omša. V sledovanom období⁷⁴ sa pokračuje v podujatiach k Svetovému dňu vody, Medzinárodnému dňu pamiatok a sídiel, Dňu Zeme, Medzinárodnému dňu múzeí, Svetovému dňu životného prostredia, Medzinárodnému dňu ochrany ozónovej vrstvy, Medzinárodnému dňu ľudských sídiel, Medzinárodnému dňu biodiverzity a podobne.

Od roku 2004 sa novou platformou živej etnológie stáva Štiavnický vianočný jarmok.⁷⁵ Na jarmoku sa vytvára priestor na prezentáciu baníckeho vianočného zvykoslovía. V programe sa objavujú rozhovory s pamätníkmi, koleduje sa, pečú vianočné oblátky, hrajú vianočné hry a predávajú výrobky ľudových remeselníkov. V roku 2006 sa v plánoch múzea objavuje úloha s názvom Zo štiavnických padlášov (agenda 21 v podmienkach SBM). Ide o burzu na princípe redukuj, znovupoužívaj, recykluj, ktorá sa stáva prameňom obohacovania zbierky múzea.⁷⁶ Burza starožitností, ktorá sa časom premenováva na environmentálnu burzu a na plagátoch je promovaná ako Haraburdy, sa koná v priestoroch Kammerhofu podnes.

⁷⁴ ASBM, f. SBM, Plán hlavných úloh v roku 2000, inv. č. 26/2000.

⁷⁵ ASBM, f. SBM, Výročná správa za rok 2004, inv. č. 2317.

⁷⁶ ASBM, f. SBM, Plán hlavných úloh v roku 2006, inv. č. 1675/05.

Múzeum spolupracuje aj pri iných formách prezentácie zbierkových kolekcí, napríklad pri tvorbe filmových dokumentov. Ide o náročnú prácu, kde často odborný pracovník nedokáže ovplyvniť výsledok a filmoví tvorcovia sa radi utiekajú k zjednodušeniam, mýtom a legendám. Napriek snahe múzejníkov je vedecká hodnota takýchto diel sporná, na druhej strane je táto forma prezentácie atraktívna a oslovuje širšie spektrum divákov.⁷⁷

Zaujímavým projektom, do ktorého sa múzeum zapája v poslednom období je projekt Mesto kultúry s podtitulom Renovácia identity. V rámci projektu sa pod patronátom múzea realizuje rozsiahly zber spomienok Banskoštiavničanov. Nazhromaždené dáta budú uložené v archíve múzea a verejnosti prezentované vo forme publikačných výstupov či výstavných aktivít. Niektoré spomienkové rozprávania získané v čase trvania projektu sa stávajú podkladom literárnych, výtvarných i divadelných diel, ktoré sa následne prezentujú verejnosti na kultúrnych podujatiach.

Škola v múzeu ako platforma živej etnológie

Škola v múzeu je najvýraznejšou platformou realizácie etnologických aktivít na pôde múzea a preto treba jej činnosť predstaviť podrobnejšie. Projekt sa začína realizovať v priestoroch Starého zámku v roku 1998 s finančnou podporou Nadácie F. J. Turčeka. Od roku 1999 sa venuje najmä tradičným výtvarným a remeselným technikám. Spočiatku ide o výtvarné techniky a využitie kulís Starého zámku, neskôr o remeselné techniky. Od roku 2007 zastrešuje aktivity školy v múzeu názov Environmentálna výchova v podmienkach SBM.⁷⁸

Najväčší záujem je o aktivity školy počas Vianoc a Veľkej noci. Jednou z prvých aktivít preto bola príprava obradového pečiva. Medovníkárstvo má v Banskej Štiavnici bohaté tradície. Pri výučbe sa spočiatku používali historické formy z dielne Juraja Velicsa, neskôr sa

⁷⁷ Z. Denková spolupracovala pri príprave dokumentu Ja som baník pre RTVS (réžia L. Vilúda, 2014).

⁷⁸ ASBM, f. SBM, Plán hlavných úloh v roku 2007, inv. č. 2478.

vytvárajú ich repliky, ktoré sa používajú podnes. Škola sa tiež venuje modelovaniu z hliny (najprv sa používala preňčovská hlina), deti vytvárajú figúrky, nádoby a postavičky inšpirované originálnymi pukanskými figúrkami. Cez Veľkú noc sa pletú korbáče a zobia kraslice. Postupne dielňa rozširuje ponuku o ďalšie ľudové techniky, tkanie (doštička, rám, krosná), mútenie masla, výrobu syra, pradenie ovčej vlny, pletenie košíkov, výrobu fajok, maľovanie salašov. Deti môžu svojim blízkym vyrobiť vianočný darček vlastnými rukami⁷⁹ alebo sa učia ako využiť odpadový materiál či rastliny. Svoje aktivity škola prezentuje počas Dňa zeme, napríklad v átriu MŽP SR predvádza program Obilné zrnko ako symbol darov zeme, v rámci ktorého zamestnanci ukazujú drvenie a mletie obilia, či pečenie chleba a koláčov. Detské práce vytvorené v rámci Školy v múzeu sú prezentované i mimo múzea na súťažných výstavách Deti a tradičná ľudová tvorba (Ružomberok) a V krajine remesiel (ÚĽUV). A. Ďuricová pripravuje metodické školenie pre učiteľky MŠ týkajúce sa využitia rastlinných pletív ako pálka močiarna a kukuričné šúpolie pri aktivitách s deťmi.⁸⁰

Pod hlavičkou školy v múzeu sa realizujú prednášky pre školy zamerané na ľudovú kultúru severozápadného Hontu, Z. Denková prezentuje Veľkonočné zvykoslovie žiakom základnej školy a žiakom Špeciálnej základnej školy alebo program Staré predmety a ich funkcie pre tábor v múzeu. Vo všeobecnosti je však o prednášky malý záujem a učители i žiaci preferujú tvorivé dielne.

Pod hlavičkou školy v múzeu sa uskutočňuje aj niekoľko ročníkov tábora v múzeu. Každý tábor má vlastnú tému, v roku 2009 to je život a práca baníkov v minulosti (pojmy, pracovné nástroje, odev, šachtáčik),⁸¹ v roku 2010 letné práce (hrabanie, zber a spracovanie liečivých rastlín) v areáli ľudovej architektúry,⁸² ďalší letný tábor sa nesie v duchu Baníckej akadémie, ďalší predstavuje belujskú keramiku.

⁷⁹ ASBM, f. SBM, Plán hlavných úloh, plnenie v roku 2005, inv. č., 2399.

⁸⁰ ASBM, f. SBM, Výročná správa za rok 2007.

⁸¹ ASBM, f. SBM, Výročná správa o činnosti múzea za rok 2009, ročný výkaz o múzeu KULT 9-01, inv. č. BM/ 2010/71.

Posledné roky sa ponuka školy v múzeu rozrastá o prázdninové tvorivé dielne pre rodiny s deťmi konané v štyroch termínoch v mesiacoch júl a august (po 5 dní). Prázdninujúce deti si s rodičmi i starými rodičmi môžu vyskúšať tradičné remeslá pod vedením externých majstrov.

Návštevnosť školy v múzeu sa ročne pohybuje od 2 000 do 4 000 návštevníkov a má stúpajúcu tendenciu. Prevažne ide o deti z materských a základných škôl, tie majú až 70 % podiel na návštevnosti.

V roku 2013 je prijatá Stratégia osvetovej činnosti múzea (na základe Stratégie vzdelávacej činnosti vypracovanej v rovnakom roku A. Ďuricovou).⁸³ Autorka zdôrazňuje využitie zbierkových predmetov pre osvetovú činnosť, navrhuje témy ako banícky a ľudový odev, zvykoslovné predmety, bývanie, pracovné náradie, remeslá – nástroje, výrobky, ľudové umenie – betlehemy, maľované salaše, bane vo fľaši, plastiky, atď. Miestom environmentálnej výchovy je najmä Remeselná dielnička v Kammerhofe, expozícia Baníctvo na Slovensku v Kammerhofe a Galéria J. Kollára v rámci aktivít Živá galéria. Základnými cieľovými skupinami sú materské školy (tvorivé dielne, omaľovánka), 1. stupeň základných škôl (tvorivé dielne, omaľovánka) a 2. stupeň základných škôl (kde však autorka upozorňuje na obmedzenú ponuku tvorivých dielní či vzdelávacích programov). Stredné školy sú vnímané ako nevyužitý potenciál, s ktorým múzeom takmer nepracuje. Stratégia predstavuje víziu rozšírenia aktivít školy v múzeu vybudovaním priestorov na kreatívne aktivity v expozíciách, najmä v tých, kde sa celoročne temperuje, upozorňuje ale na potrebu personálne posilniť i materiálovo vybaviť tieto expozície. Apeluje na tvorbu metodických a pracovných listov

⁸² ASBM, f. SBM, Výročná správa za rok 2010, inv. č. 2803.

⁸³ ASBM, f. SBM, Stratégia vzdelávacej činnosti múzea, inv. č. BM 2013/37 a inv. č. 447/13/2, Stratégia vypracovaná na základe Uznesenia vlády SR č. 284 z 15. apríla 2009 k návrhu Stratégie rozvoja osvetovej činnosti, kde mal minister kultúry uložené zabezpečiť realizáciu a plnenie úloh v tejto oblasti a mal predložiť na rokovanie vlády aj informáciu o plnení a to k júnu 2012 a decembru 2015. MŽP SR malo uložené spolupracovať pri realizácii týchto úloh.

pre každú expozíciu i výstavu a na potrebu zorganizovať aspoň raz ročne informačný seminár spojený s prezentáciou múzejných aktivít i požiadaviek škôl. Tiež na vytváranie atraktívnych vzdelávacích programov a najmä na sformovanie tímu odborníkov pre tvorbu a realizáciu programov.

Medializácia prezentačných aktivít múzea

Aj v tomto období múzeum propaguje svoje aktivity v miestnych i celoslovenských médiách. Najviac využívané sú stránky Štiavnických novín, novín My Žiara, Enviromagazínu, Štiavnického života, Sitnianskeho vatrára, Rádia Regina, RTVS, TASR, SITA, časopisu Montan Revue, spravodajskej televízie TA3. Postupne sa začína využívať virtuálny priestor, najmä webová stránka múzea (i iné webové stránky) a sociálne siete (najmä FB). Avšak múzeu sa zatiaľ nedarí vytvoriť stabilnú a početnú komunitu ľudí, ktorí sledujú, lajkujú a zdieľajú aktivity múzea.

Múzeum sa v sledovanom období prezentuje z hľadiska etnológie témami, ktoré súvisia s prebiehajúcimi aktivitami, konferenciami, výstavami či kultúrnymi podujatiami.

Záver

Výskum písomnej agendy SBM z obdobia medzi rokmi 1989 až 2019 ukázal, že podiel etnologických tém a aktivít etnologického charakteru bol skôr marginálny a múzeum sa vo svojej činnosti prioritne zaoberalo témami z oblasti banskej techniky a neskôr environmentálnymi témami. Výskum tiež ukázal, že výber etnologických tém často závisel od osobných preferencií kurátoriek etnologického fondu. V sledovanom období spravovali fond 4 odborné pracovníčky, z nich iba jedna mala ukončené štúdium etnológie. Celé skúmané obdobie pretrvával záujem najmä o výskum a prezentáciu kolekcie ľudového baníckeho výtvarného umenia, ktorá začala v období, keď etnologický fond spravovali pracovníčky galérie vzdelaním orientované na estetiku a kunsthistoriu. Spomínaná kolekcia zbierkového fondu bola prezentovaná vo forme výstav

(každoročne do roku 2014 najmä formou vianočných výstav betlehemov), jedného expozičného celku (v expozícii Baníctvo na Slovensku v objekte Kammerhof), množstva popularizačných článkov a niekoľkých odborných článkov. Múzeum tému viacnásobne prezentovalo aj v zahraničí v rámci mobility zbierkových predmetov. Druhou významnou témou v sledovanom období (do roku 2008) bol výskum architektúry a bývania baníkov, súvisiaca s budovaním areálu ľudovej architektúry v Banskom múzeu v prírode. Téma nemala v sledovanom období významné prezentačné výstupy, realizovali sa skôr prípravné práce (príprava scenárov, terénne výskumy, akvizície) a areál sa mal stať najvýznamnejšou platformou prezentácie etnológie v múzeu. Napokon však verejnosti sprístupnený nebol (z dôvodu absencie finančných prostriedkov).

Okrem odborných prezentačných výstupov múzeum využívalo etnologický fond aj pri mnohých kultúrnych podujatiach. Spočiatku išlo o podujatia „baníkov pre baníkov“, ktorých štruktúra bola schematická (banícke piesne, banícka dychovka, banícke vtipy, Štiavnický Náco, pivo, guláš, atď.). Od polovice prvého desaťročia 21. storočia sa prešlo na širšie koncipované podujatia prezentujúce nielen banícku kultúru (vianočný jarmok), určené širšej verejnosti. Niektoré vznikli už skôr, napríklad Festival kumštu remesla a zábavy, ktorý je rozsahom i návštevnosťou najväčším kultúrnym podujatím v múzeu (od roku 1998).

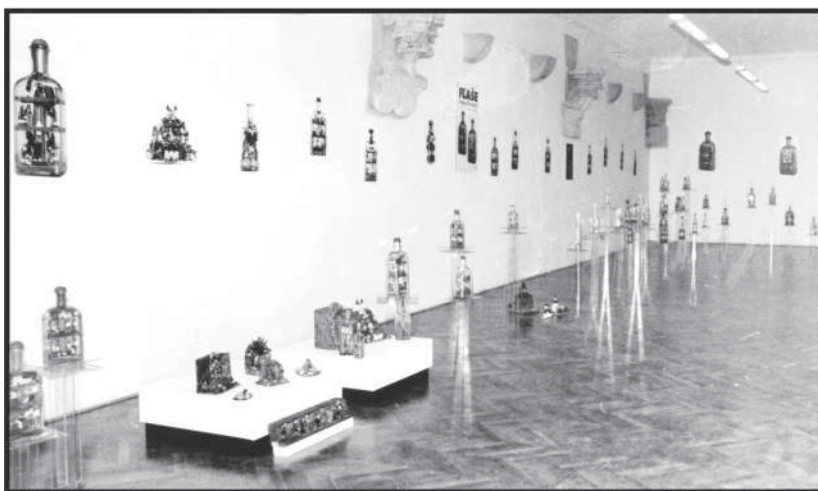
Samostatnou platformou „živej etnológie“ je od roku 1998 Škola v múzeu, ktorá sa pravidelne inšpiruje pri tvorbe svojich vzdelávacích programov jednotlivými zbierkovými kolekciami etnologického zbierkového fondu.

Od polovice prvého desaťročia 21. storočia sa začína múzeum prezentovať v oblasti etnológie aj novými témami. Spomenúť možno tradíciu aušusníkov, odievanie baníkov, banícku symboliku, paličkovanú čipku, kultúru všedného dňa baníkov v období socializmu a podobne. Iniciatíva chce okrem iného aj vyvážiť desaťročia trvajúce prezentovanie baníckej kultúry iba cez jeden jej segment – cez ľudové výtvarné umenie.

SUMMARY

The article depicts various ways of presentation of ethnologic art collection and montane and ethnological topics at the Slovak Mining Museum in Banská Štiavnica from 1989 to 2019. It deals with the most significant topics and outputs – exhibitions, exposition, articles, or cultural events. It tries to identify the ratio of ethnologic topics in specialised outputs of the museum and the influence of the establisher, statutory bodies, and curators on the priorities of the presentation and research activities of the museum.

Keywords: Slovak Mining Museum, ethnologic art collection, presentation activities, school in museum

(1) Katarína Patschová, výstava Flaše_trpezlivosti v Starom zámku, 1999 (fotoarchív SBM)

(2) Katarína Patschová, Festival kumštu, remesla a zábavy
v Starom zámku, 1998 (fotoarchív SBM)

(3) Anna Ďuricová, dokumentácia prípravy DVD o Výrobe plátna
v regióne Južné Sitno, 2009 (fotoarchív SBM)

(4) Lubomír Lužina, výstava Nezabudnutí aušusníci v Starom zámku, 2014 (fotoarchív SBM)

MÚZEJNÉ DOKLADY TRADIČNEJ ĽUDOVEJ KULTÚRY V PREZENTAČNEJ ČINNOSTI REGIONÁLNEHO MÚZEA

*Museum Documents of Traditional Folk Culture in
Presentation Activity of Regional Museum*

Iveta Géczyová

Abstrakt: *Takmer storočná história múzejníctva na hornej Nitre výrazne ovplyvnila skladbu a rozsah zbierkového fondu Hornonitrianskeho múzea v Prievidzi. Zbierky dokladov tradičnej ľudovej kultúry sú využívané vo výstavnom programe múzea a vystupujú ako nosný prvok múzejno-prezentačných aktivít. Prezentačnú muzeáliu spolu s prvkami z procesu domáckej výroby i tradičnej tvorby znásobuje možnosť získania základných zručností.*

Kľúčové slová: *múzejníctvo, horná Nitra, doklady tradičnej ľudovej kultúry, skladba fondu, múzejné zbierky, prezentačná činnosť, expozícia, výstavy, tlačené materiály, tvorba programov, využitie komunikačných technológií, výskum, tradičné techniky, folkloristi, pamätníci*

Vznik múzea a skladba múzejného fondu

Formovanie múzea na hornej Nitre sprevádzalo od začiatku úsilie skupiny nadšencov združených v Muzeálnom krúžku severnej Nitry, neskôr premenovanom na Múzejný spolok hornej Nitry.¹ Podiel prepošta Karola Antona Medveckého, ktorý od počiatku 20. rokov 20. storočia vykonával pastoračnú službu v Bojniciach, je zrejmý a neprehliadnuteľný. K nemu sa pripájali aj ďalší vzdelanci, z ktorých najvýznamnejší bol neskorší nestor slovenskej etnografie

---

¹ TÓTHOVÁ, Vlastimila. Vznik múzejného spolku a múzeí v okrese Prievidza do roku 1950. In *Horná Nitra 12 : Vlastivedný zborník*. Martin : Osveta, 1986, s. 18-[26].

profesor Ján Mjartan.² Zberateľské počiny skupiny „obdivovateľov stariny“, ako sami označovali objekty svojho záujmu, položili základy fondov budúcich múzejných ustanovizní v regióne horného Ponitria. Osud či aj nekalé praktiky spojené s nezájmom vrchnosti, majúcej prím v rozhodovaní o existencii ustanovizní, neumožnili stabilizáciu vytvoreného Múzea hornej Nitry na pôde Prievidze, ktorá tvorila centrum hornej Nitry či skôr územia Hornonitrianskej kotliny. Opakované sťahovania zhromaždených dokladov, medzi ktorými sa vynímali aj doklady tradičnej ľudovej kultúry, zo školských priestorov do mestských a potom do miestnej reštaurácie zakončilo umiestnenie zbierok v Bojnickom zámku, kde v roku 1950 došlo k vytvoreniu Krajského nitrianskeho múzea a zhromaždené doklady sa prirodzene stali jeho súčasťou. Do procesu tvorby zbierok vstúpili generácie už profesionálnych múzejníkov a zberná oblasť bola rozšírená na celé stredné Slovensko. K obnoveniu činnosti múzea na pôde mesta Prievidza došlo až v roku 1985, v poslednej fáze vytvárania okresných vlastivedných múzeí. Za viac ako tridsaťročnú existenciu sa ani po násobných zmenách zriaďovateľov, počnúc štátom a končiac samosprávnym celkom, nepodarilo múzeu profesijne a najmä priestorovo stabilizovať. Zasiahnuté reštitúciami prišlo o priestory a aj o zbierky. Dnes je dobre postarané o zbierky, aj takéto tvrdenie však platí iba dočasne, pretože rast akvizícií vyžaduje novú klasifikáciu a zvyšujú sa nároky na nové priestorové usporiadanie, ale hroziace sťahovania neveštia očakávané zlepšenie.

Zberateľský záujem členov Múzejného spolku hornej Nitry sa sústredil aj na doklady tradičnej ľudovej kultúry, čo dokladá aj prvá inventárna kniha múzea. Medzi prvé muzeálie boli zaradené maľby na skle, keramika, pastierske náradie, batikované a gravírované kraslice, perníkarské formy, plastiky, odev a odevné doplnky a pracovné náradia.³ Zhromaždené predmety nechýbali v odbore národopis ani

² Práve Ján Mjartan sa zasadzoval o zotrvanie múzea v Prievidzi, odmietal presťahovanie do Bojníc. Jeho argumenty majú platnosť aj v súčasnej dobe: „Ak k súčasným vzácnostiam (Bojníc, pozn. autorka) pridáme aj múzeum, potom cudzí návštevník nemá čo v Prievidzi hľadať.“

³ TÓTHOVÁ, Vlastimila. Výskumné úlohy národopisného oddelenia a jeho zbierky. In *Horná Nitra 12 : Vlastivedný zborník*. Martin : Osveta, 1986, s. 110-[139].

na výstave Horná Nitra v roku 1931.⁴ Súčasnú skladbu predmetov so značkou „E“ reprezentujú zbierky: odev a textil, nábytok, keramika a sklo, pracovné náradia, obradové predmety a doklady výtvarnej kultúry.

Prezentácia múzejných dokladov

Expozície a výstavy

V mnohých regionálnych múzeách doklady tradičnej ľudovej kultúry bývajú využívané ako základ expozično-výstavnej činnosti. Dominujú často v samostatných expozičných, alebo im patrí väčší priestor v jednej expozičii, orientovanej na zmapovanie vývoja spoločnosti i prírody určitého územno-administratívneho celku. Počas roka sú prezentované aj viacerými tematickými výstavami a menšími podujatiami, argumentujúc, že sviatočné dni⁵ sú priamo previazané s ľudovými obradmi a zvykmi a „tie patria predsa kurátorovi zbierok etnológie.“ V minimálnej miere sú predmety z tradičnej ľudovej kultúry takmer každoročne vystavené v období predvianočnom a vianočnom, o ktorom medzi múzejníkmi dominuje povedomie, že sú centrom záujmu etnológa či etnografa alebo národopisára. Témy súvisiace s vianočnými sviatkami môžu stvárniť aj iní odborní zamestnanci múzea, istotne by nemali byť problémom pre historika či botanika.

Podobná situácia je aj v samotnom Hornonitrianskom múzeu v Prievidzi.⁶ Rozsah a skladba múzejných zbierok, často označovaných ako etnografické, sú dôvodom na ich časté uplatnenie v samotnej múzejno-prezentačnej praxi. Pri presadzovaní dokladov tradičnej ľudovej kultúry je zdôrazňovaná aj ich nezanedbateľná výtvarná stránka.

V jestvujúcej nevelkej expozičii *Historiae Superior Nitriensis* sú vystavené tradičné odevy z viacerých lokalít regiónu (mužský

⁴ *Výstava Hornej Nitry v Prievidzi : 14.-23.VIII.1931 : Katalog.* Prievidza : nákladom vlastným, 1931. [76] s.

⁵ V tomto prípade máme na mysli sviatky Veľkej noci a Vianoc.

⁶ Pri výpočte prezentácií dokladov tradičnej ľudovej kultúry sme vybrali príklady za obdobie posledných piatich rokov.

a ženský odev z Prievidze, mužský odev z obce Koš, ženský odev z obcí Nedožery - Brezany a Kamenec pod Vtáčnikom, forma detského odevu z Prievidze a obce Valaská Belá). V uvedenej expozícii patrí časť priestoru aj obrázkom maľovaným na skle a zbierku keramiky reprezentujú mliečniky a párniky a nezabudlo sa ani na doklady tradičnej výroby a doplnkových zamestnaní. Tradičné bývanie v expozícii dokumentuje model zrubového roľníckeho domu so slamenou strechou z obce Seč, ktorý bol vytvorený ešte v časoch Krajského nitrianskeho múzea a ktorý právom patrí medzi detmi najobdivovanejši exponát. Dôležité miesto dokladov tradičnej ľudovej kultúry v múzejnej expozícii podčiarkuje aj kópia kresby Maríny Kurincovej z Valaskej Belej od Josefa Mánesa z roku 1854, ktorá dominuje na úvodnom paneli.

Tlačené materiály

Doklady tradičnej ľudovej kultúry patria aj medzi vďačné objekty pri výrobe drobných prezentačných tlačí múzea. Príkladom môžu byť pohľadnice, ktoré majú celomúzejný charakter, teda v skladbe múzejných predmetov im prináleží iba časť obrazovej plochy, ale môžu byť aj tematicky orientované, ako tomu bolo pri zhotovovaní pohľadníc v rámci projektu *Múzejné križovatky 2*, ktorý získal podporu v rámci Operačného programu cezhraničnej spolupráce Slovenská republika – Česká republika 2007 – 2013, Fond mikroprojektov. Obaja múzejní partneri projektu – Hornonitrianske múzeum v Prievidzi a Muzeum regionu Valašsko – vydali viacero propagačno-prezentačných materiálov, prostredníctvom ktorých usilovali nadviazať dialóg s návštevníckou verejnosťou a prispieť k šíreniu poznatkov o zhromaždených múzejných dokladoch.⁷ Ponuku múzea zo Slovenska okrem iného reprezentovali na pohľadniciach aj výrobky hrnčiarskych majstrov a detaily výšivkárskeho motívu z obradovej šatky z Nitrianskeho Pravna z roku 1803, všetko zo zbierok tradičnej ľudovej kultúry.

---

⁷ Partnerom projektu sa okrem iného podarilo vydať súbor piatich pohľadníc za každé múzeum, ktorý doplnili farebné kalendáriky s motívom zbierkových predmetov.

Pozvánky na podujatia celomúzejného charakteru sa nezaobídu bez zobrazenia predmetov z etnologického fondu, kde prevláda najmä ich výtvarno-estetická stránka. Príkladom sú podujatia *Múzeum dokorán*, ktorého obsahom je súbor tvorivých dielní, prezentácií, kvízov i poradenstva v rámci aktivít k Medzinárodnému dňu múzeí, a *Za bránou múzea*, združujúce prezentácie, poradenstvo i workshopy k aktivitám Dní európskeho kultúrneho dedičstva. Pre túto formu oslovenia verejnosti boli vybrané predmety z fondu keramiky, textilu i samotnej expozície – už spomínaná kresba Maríny Kurincovej od Josefa Mánesa. Potešiteľný je i výber hlavného organizátora tohoročných Dní európskeho kultúrneho dedičstva na zverejnenie detailu čepca zlatohlava zo zbierok Hornonitrianskeho múzea v Prievidzi na centrálnej pohľadnici.

Úplnou samozrejmosťou je zverejňovanie dokladov tradičnej ľudovej kultúry na pozvánkach na vlastné podujatia, teda kde zámerom je predstaviť vybrané témy tradičnej kultúry z regiónu horného Ponitria. Pri výbere zobrazenia sa kladie dôraz na súlad s témou a sleduje sa aj príťažlivosť prezentovaných dokladov, teda estetický výzor. Príkladom poslúžia pozvánky: na podujatie *Ked' svadba bola* s použitím fotografie svadobného páru zo začiatku 20. storočia; na podujatie *Po roku štrnástom* s dominantnou siluetou ženy v modrotlačovom odeve; na podujatie *Ked' vyšli Prievidžanky*, popri dobovej pohľadnici prievidzského námestia bola vyobrazená postava ženy v prievidzskom sviatočnom odeve.

Pri výpočte prezentácie múzejných dokladov tradičnej ľudovej kultúry zo zbierok Hornonitrianskeho múzea v Prievidzi nemožno nespomenúť vytvorenie loga Hornonitrianskych folklórnych slávností, pri ktorom sa vychádzalo z obradovej šatky z Nitrianskeho Pravna. Autor prevzal z výšivky motív srdca, kvetu a granátového jablka, pridal symbol domova a preštylizovaním týchto dekoratívnych prvkov vytvoril rukopisné logo, ktoré sa aplikuje na plagáte, pútačoch, reklamných plochách, v celkovom orientačno-informačnom systéme, na scéne i suveníroch slávností, ktorých organizátorom je aj samotné múzeum.

Tvorba programov

Pri zostavovaní programu múzea na kalendárny rok sa popri výstavných aktivitách kladie dôraz aj na doplnkové podujatia. Ponecháme bokom záujmu tvorivé dielne pre školskú mládež, v ktorých sa tiež používajú doklady tradičnej ľudovej kultúry a sústredíme sa na tri druhy programov s uplatnením viacerých prvkov, ale so základom v tradičnej ľudovej kultúre.

V programe už spomínaných Hornonitrianskych folklórnych slávností sa múzejníci prezentujú podujatím *Ozdobte sa!*, v ktorom najčastejšie využívajú prvky zdobiacich techník známych z múzejných zbierok. Snahou zostavovateľov programu je zosúladiť námet s témou hlavného programu *Stretnutie*, kde dominujú vystúpenia folklórnych skupín z regiónu hornej Nitry. Obľube sa tešili ukážky výšivkárskeho techník, zhotovovanie cigánskych tkaníc či karetkovanie a krosienkovanie, ale aj pletenie zápästkov a zdobenie kožených opaskov a náramkov. So záujmom sa stretli aj postupy pri tvorbe kokárd, svadobných pierok, párt a ozdôb – *chystky* s kosierkom na klobúky mládencov.⁸ Možnosť skúsiť si prezentovanú techniku využili viacerí účastníci slávností a mnohí si vlastnoručne zhotovenú drobnosť odniesli so sebou.

K dlhoročným projektom múzea prináleží podujatie *Hornonitrianske dobroty*, v ktorom dostávajú priestor znalosti z tradičnej kuchyne hornej Nitry, získané dlhoročným výskumom.⁹ Ochutnávka kulinárskych špecialít máva zvyčajne tematické smerovanie, ktoré ukrýva už samotný doplňujúci názov podujatia. Ponuku jedál, pripravovaných z kapusty ukrývala hádanka: *Záplata na záplate a švíka nikde*. Podujatie s názvom *Zo struku na tanier* napovedalo, že návštevníci budú môcť ochutnať jedlá zo strukovín.

⁸ Prezentačné podujatie *Ozdobte sa!* počas dvoch dní slávností zabezpečujú najmä múzejní konzervátori, ktorí ovládajú viaceré tradičné techniky a postupy.

⁹ Pôvodne sa podujatie realizovalo ako sprievodná aktivita k výstave *Stredoveká kuchyňa*, prevzatej zo Slovenského národného múzea – Archeologického múzea, ale po dohovore hlavných organizátorov – Hornonitrianskeho múzea v Prievidzi, Domu kultúry v Kaniaňke a Miestneho odboru Matice slovenskej v Kaniaňke – i po stúpajúcom záujme návštevníckej verejnosti získalo novú podobu a každoročne tvorí súčasť programovej ponuky organizátorov.

V roku 2018 väčšina podujatí bola inšpirovaná storočnicou ukončenia prvej svetovej vojny, a tak aj Hornonitrianske dobroty boli venované tejto téme, čomu zodpovedal názov *Keď vojna bola*. V poslednom podujatí rezonovali jedlá s mágiou, čo rovnako odznelo v pomenovaní aktivity. Súčasťou programu je aj hovorené slovo s obrazovou prezentáciou *Ako sa varilo a stolovalo na hornej Nitre*, čomu sa teší najmä staršia generácia, aspoň čiastočne pamätajúca na tradičné jedlá patriace do každodenného jedálnička v minulosti. V scenári programu vždy dostali priestor aj folkloristi, pričom v posledných rokoch sa prezentujú najmä členovia miestneho folklórno-divadelného súboru Košovan, ktorých vystúpenie odzrkadľuje vybranú tému.¹⁰

V rámci celoeurópskeho projektu Noc múzeí sa vo večernom programe usilujeme návštevníkom predostrieť poznatky z viacerých oblastí dokladov tradičnej ľudovej kultúry sústredených v zbierkach, ale aj v dokumentačných fondoch a ostatných písomnostiach múzea, pričom nezabúdame ani na publikované fakty, najmä v monografiách obcí regiónu horného Ponitria. Ako zvyčajne, aj v tomto prípade názov podujatia zrkadlí zvolený námet a zdôrazňuje regionálne špecifiká. V posledných piatich rokoch sme zvolili viacero zaujímavých tém. O tradičných svadobných obradoch a ich premene pojednával program *Keď svadba bola*, realizovaný v roku 2016, o rok na to nasledovala multimedialná prezentácia *Vienok zelený*, ktorá predstavila spôsoby úpravy vlasov a pokrývok hlavy slobodných a vydatých žien v minulosti. Storočnica ukončenia prvej svetovej vojny rezonovala v programe z roku 2018, ktorý niesol názov *Po roku štrnástom*. Priniesol výpovede o práci a živote na gazdovstvách, kde zotrvali iba ženy, deti a starí chlapi, nepovolani do vojny a poukázal na rýchlo sa meniaci svet tradícií. V scenári nechýbali ani autentické rozprávania a spomienky o prideľovaní zajatých vojakov na práce, ktoré sme použili aj pre vystúpenie folkloristov.

---

¹⁰ Zostavenie jedál a ich príprava je tentoraz v rukách viacerých múzejníčok, počnúc autorkou programu, dokumentátorkou, kustódkou, konzervátorkou i prevádzkovou referentkou a „prázdne misy a hrnce“ po skončení podujatia vždy svedčia o správnej voľbe receptov z tradičnej kuchyne i o spokojnosti či výbornom apeteite návštevníkov.

V inscenovanom programe *Keď vyšli Prievádzanky* z roku 2019 múzejníci si predsavzali predstaviť tradíciu tvorby, skladby i spôsoby nosenia odevu Prievádzankami, nebojácnyimi ženami, čo si ctili rodinu a dokázali sa postaviť aj na obranu svojho mesta.¹¹

V tematicky orientovaných programoch sme použili doklady tradičného odievania, dokumentačné fotografie zo zbierky fotografií a filmov, úryvky zo spomienkových rozprávání, záznamy z obecných kroník i informácie zhromažďované dlhoročnými výskumnými aktivitami. Pridanou hodnotou programu je zvukovo-obrazová prezentácia, dopĺňajúca zverejňované poznatky a upriamujúca pohľad návštevníkov podujatia na vybrané detaily zbierkových predmetov.¹² V programe sa neraz predstavili samotné múzejníčky, ktoré s gráciou predviedli tradičné odevné súčasti i doplnky. Akousi samozrejmosťou sa stala spolupráca s folkloristami, ktorým pomáhame nielen pri zostavovaní scenára vystúpení, ale definujeme aj ich odievanie a rekvizity k podujatiu.¹³ Ich vstupy sú výrazným oživením prezentovanej témy a ich začlenenie je impulzom aj na reprízu podujatia, čo sa deje takmer každoročne. Múzejné programy z Noci múzeí s prvkami inscenácií majú opakovanie v programe Hornonitrianskych folklórnych slávností, ktorých 34. ročník sa zapísal medzi sviatky folklóru horného Ponitria v roku 2019.

Záver

Doklady tradičnej ľudovej kultúry, sústredené nielen v múzejných zbierkach, ostávajú nevyčerpatelným prameňom nápadov, ktoré možno realizovať v storakých obmenách s využitím nepreberného množstva foriem. Vstup nových, moderných technológií znásobuje možnosti uplatnenia v múzejnej

¹¹ V roku 1771 sa prievádzské ženy vzbúрили proti bojnickému panstvu a ich rozhodnutiu o neplatnosti starých kráľovských regálií.

¹² S tvorbou elektronickej prezentácie, obsahujúcej hudobnú a obrazovú časť, autorke podujatia vypomáha knihovník múzea.

¹³ Osvedčila sa spolupráca s folklórnou skupinou Bukovec z Diviak nad Nitricou a jej dlhoročnou vedúcou Oľgou Domanickou, ďalej so skupinou Marinka z Novák a jej členkami Danielou Ťapuchovou a Annou Kučerovou a tiež už spomínanými folkloristami z Kanianky, ktorí pracujú pod vedením Viliama Kurbela.

ponuke a tak návštevnícka verejnosť očakávajúca poznatky dostáva impulzy k nadviazaniu vzájomnej komunikácie návštevník – múzeum, pričom takýto dialóg môže priniesť obojstranné naplnenie. Dlhodobou zaužívané statické znázorňovanie zbierkových predmetov a ostatných v múzeu sústredených dokladov tradičnej ľudovej kultúry môže ustúpiť zobrazovaniu vo virtuálnom svete a ten v dynamických polohách sprostredkuje reálnejší príbeh, ukrývajúci sa v každej muzeálii – premenenom všednom predmete.

SUMMARY

Nearly a hundred years of museum history in the Upper Nitra region has had a major impact on the composition and extent of the art collection of the Upper Nitra Museum in Prievidza. The collection of documents of traditional folk culture are being used in the exhibition programme of the museum and are a central element of the museum presentation activities. The presentation of museum artefacts in combination with the process of home production and traditional products is helpful in acquiring basic skills, as well.

Keywords: museum history, Upper Nitra, documents of traditional folk culture, art collection composition, presentation activity, exposition, exhibitions, printed materials, preparation of programmes, use of communication technologies, research, traditional techniques, folk researchers, eye witnesses

(1) Folkloristky v programe Po roku štrnástom

(2) Múzejníčky predvádzajú čepiec zlatohlav a tylové kosiny

(3) Múzejníčky predvádzajú čepiec zlatohlav a tylové kosiny

(4) Ani zemiaky s krúpami nechýbali na Hornonitrianskych dobrotách

DVA PREZENTAČNÉ PROJEKTY SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA

Two Presentation Projects of Slovak National Museum

Mária Halmová – Hana Zelinová

Abstrakt: *Príspevok približuje dva úspešné prezentačné projekty Slovenského národného múzea, ktoré svojim obsahom a významom presiahli jeho rámec a môžu byť dobrým príkladom vzájomne sa obohacujúcej spolupráce nielen múzejných inštitúcií. Definuje okolnosti vzniku a stručnú históriu projektu Múzeá a etniká, ako príklad spolupráce múzeí dokumentujúcich kultúru národnostných menšín žijúcich na území Slovenska a projektu Dotyky s ľudovou kultúrou, ktorý je príkladom možností spolupráce múzeí s inými inštitúciami, v danom prípade so strednými školami umeleckého zamerania, pre ktoré sú múzejné zbierky inšpiráciou pre tvorbu študentov.*

Kľúčové slová: *Slovenské národné múzeum, národnostná menšina, múzeá kultúr národnostných menšín, stredné školy umeleckého zamerania, prezentácia*

Slovenské národné múzeum v Martine – a v kontexte nášho seminára máme na mysli jednu jeho zložku, a to Etnografické múzeum – každoročne autorsky pripravuje viacero výstav a tiež odborne a organizačne zabezpečuje výstavné tituly pre zahraničie či reprízy jednotlivých výstavných titulov doma i v zahraničí. Z množstva výstav, ktoré Slovenské národné múzeum ako celok i naše pracovisko v Martine realizovali v uplynulom takmer tridsaťročí, sa chceme

v príspevku zamerať na dva výnimočné projekty, ktoré svojim zameraním a významom presiahli hranice nášho múzea a môžu byť dobrým príkladom vzájomne sa obohacujúcej spolupráce.

Projekt *Múzeá a etniká*

V roku 1995 vtedajší riaditeľ Slovenského národného múzea v Martine Milan Kiripolský v spolupráci s Pavlom Mešťanom, riaditeľom SNM- Múzea židovskej kultúry, inicioval **v rámci Roka tolerancie** podujatie, venované fenoménu tradičnej svadby a jej archaickým prvkom u **Rusínov- Ukrajincov, Židov, Maďarov, Nemcov a Rómov na Slovensku** a samozrejme aj **u majority**. Podujatie pozostávalo z **konferencie a výstavy**. Pri ich príprave sa zainteresované strany zhodli na potrebe realizácie takýchto podujatí v pravidelných intervaloch. Vznikol tak projekt ***Múzeá a etniká***, ako **projekt cyklickej prezentácie vybraných javov histórie a kultúry národnostných menšín, žijúcich na Slovensku, posudzovaných a prezentovaných v kontexte s kultúrou majoritnej spoločnosti**. Jeho zámerom bolo prispieť k porovnávaciemu štúdiu tradičnej kultúry na Slovensku v širších kultúrnohistorických súvislostiach. „**Takýto postup umožňuje zvýrazniť nielen jedinečnosť a špecifické znaky v prejavoch minoritných kultúr, ale aj také stránky tradícií, ktoré vyrastajú zo spoločného, obyčajne starobylého kultúrneho základu, alebo u ktorých sú zhodné črty výsledkom dlhodobých kontaktov a kultúrnych vplyvov.**“¹ V tomto kontexte je potrebné uviesť všestrannú podporu Slovenského národného múzea tomuto projektu, okrem iného aj ustanovením Odbornej komisie pre dokumentáciu kultúr národnostných menšín, ktorá prešla od svojho vzniku (1996) mimoriadne čínorodým, metodicky významným obdobím až do súčasného obdobia úplnej stagnácie.

V čase vzniku projektu ešte neboli kreované múzeá menšínových kultúr Slovenského národného múzea tak, ako ich

---

¹ BOTÍK, J. Na úvod. In BOTÍK, J. (ed.). *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku s osobitným zreteľom na etnickú a konfesijnú mnohotvárnosť*. Bratislava : SNM, 2001. ISBN 80-7114-352-9, s. 5.

poznáme dnes (existovalo iba Múzeum židovskej kultúry a v rámci Historického múzea SNM Oddelenie dejín a kultúry karpatských Nemcov), preto sa na prvých ročníkoch projektu podieľali aj iné múzeá, napr. Podunajské múzeum v Komárne², ktoré v rámci projektu zastupovalo kultúru Maďarov, žijúcich na Slovensku, či Vihorlatské múzeum v Humennom, konkrétne jeho Oddelenie rómskej kultúry. Postupne, ako sa od polovice 90. rokov 20. storočia v rámci Slovenského národného múzea kreovali špecializované múzeá menšinových kultúr ako jeho organizačné súčasti, zamerané na výskum, dokumentáciu a prezentáciu histórie a kultúry národnostných menšín na Slovensku,³ sa projekt zúžil iba na Slovenské národné múzeum a tieto jeho špecializované pracoviská. Dnes je súčasťou SNM osem múzeí menšinových kultúr: Múzeum židovskej kultúry, Múzeum kultúry karpatských Nemcov, Múzeum kultúry Maďarov na Slovensku (všetky v Bratislave), Múzeum kultúry Čechov na Slovensku (Martin), Múzeum kultúry Rómov na Slovensku (Martin), Múzeum kultúry Chorvátov na Slovensku (Devínska Nová Ves), Múzeum ukrajinskej kultúry (Svidník) a Múzeum rusínskej kultúry (Prešov), ktoré vo vzájomnej spolupráci realizovali ostatné ročníky projektu. Ako sme už uviedli, za úvodnú tému projektu bola zvolená **svadba**, ktorá patrí k najvýznamnejším udalostiam v živote jednotlivca a je významnou udalosťou aj v živote lokálneho spoločenstva. Výstava pod názvom **Svadba na Slovensku** sa konala premiérovu v SNM v Martine v roku 1995 spolu s konferenciou (22. 6.). Zborník príspevkov z konferencie

---

² V príspevku používame aktuálne platné názvy múzeí.

³ Väčšina dnešných múzeí menšinových kultúr sa formovala ako oddelenia alebo dokumentačné centrá v rámci Historického múzea SNM, kde vzniklo napr. Oddelenie dejín a kultúry karpatských Nemcov, Dokumentačné centrum chorvátskej kultúry na Slovensku a pod. a postupne sa transformovali na múzeá. Ako prvé špecializované pracovisko vzniklo Múzeum židovskej kultúry (1994), nasledovalo Múzeum kultúry karpatských Nemcov (1997), Múzeum kultúry Maďarov na Slovensku (2001) a Múzeum kultúry Chorvátov na Slovensku (2006). Dve pracoviská sa formovali pri SNM v Martine: Múzeum kultúry Čechov na Slovensku (2004) a Múzeum kultúry Rómov na Slovensku (2004), jedno v Prešove: Múzeum rusínskej kultúry (2007). Špecifickým prípadom je dnešné Múzeum ukrajinskej kultúry, ktoré sa kreovalo v roku 1956 v Prešove a do organizačnej štruktúry SNM bolo včlenené v roku 2002 ako Múzeum ukrajinsko-rusínskej kultúry vo Svidníku.

vydalo SNM v roku 1996.⁴ Vedúcim autorského kolektívu bol Milan Kiripolský. Reprízy výstavy sa konali v roku 1996 v SNM- Múzeu SNR na Myjave, Podunajskom múzeu v Komárne, Vihorlatskom múzeu v Humennom a Múzeu ukrajinskej kultúry vo Svidníku.

Ďalší cyklus projektu sa konal v roku 1997, pričom jeho témou bola špecifická **problematika remesiel, domácej výroby a s nimi súvisiacich trhov a jarmokov**. Organizátorom bolo **SNM- Múzeum kultúry karpatských Nemcov** (menovite Margaréta Horváthová a Ondrej Pöss) v spolupráci s ďalšími zložkami národného múzea, Podunajským múzeom v Komárne a Vihorlatským múzeom v Humennom. Miestom realizácie výstupu bolo Múzeum v Kežmarku, kde bola výstava pod názvom **Remeslo a jarmok** premiérovito inštalovaná a kde sa konala (10.-11. 7.) aj konferencia (zborník vyšiel v nasledujúcom roku⁵). Reprízy výstavy sa konali v nasledujúcom roku v SNM v Martine a Hornonitrianskom múzeu v Prievidzi, v roku 1999 v múzeách v Komárne a Nových Zámkoch.

O dva roky neskôr (1999) sa konal tretí ročník projektu, zameraný na **Tradície staviteľstva a bývania na Slovensku**. Hlavným organizátorom bolo dnešné **Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku** (ktoré vtedy ešte nebolo organizačnou zložkou SNM) a jeho riaditeľ Miroslav Sopoliga. Tu sa konala konferencia (9. – 10. 9.) a bola sprístupnená rovnomenná výstava.⁶ Na tomto ročníku sa svojimi výstupmi, hoci len vo forme príspevkov na konferencii, prezentovali už aj chorvátske a české menšinové pracoviská. Konferencia bola medzinárodná, odzneli na nej aj referáty kolegov z Poľska, Ukrajiny, Maďarska a Česka. Na tomto, i na štvrtom ročníku projektu okrem zložiek SNM ešte participovali aj Podunajské múzeum v Komárne a Vihorlatské múzeum v Humennom. Výstava bola ešte na sklonku roka 1999 reprízovaná v múzeu v Humennom a v nasledujúcom roku v Slovenskom inštitúte v Budapešti.

⁴ KIRIPOLSKÝ, M.(ed.). Svadba na Slovensku. Bratislava:SNM,1996. ISBN 80-85753-73- 1.

⁵ HORVÁTHOVÁ, M. – PÖSS, O. (eds.). Remeslo a jarmok na Slovensku. Bratislava : SNM, 1998. ISBN 80-8060-003-1.

⁶ SOPOLIGA, M. (ed.). Tradície staviteľstva a bývania na Slovensku. Bratislava – Svidník : SNM, 1999. ISBN 80-968178-7-6.

Dvojročný cyklus sa podarilo dodržať aj pri štvrtom ročníku, ktorý inicioval a organizoval Ján Botík za Dokumentačné centrum chorvátskej kultúry pri Historickom múzeu SNM, dnešné Múzeum kultúry Chorvátov na Slovensku. Témou konferencie a výstavy boli **predstavy, obyčaje, obrady a zvyklosti, spojené s úmrtím a pochovávaním so zreteľom na etnickú a konfesionálnu mnohotvárnosť Slovenska**. Výstava pod názvom **V záhrade pokoja** bola premiérovou uvedená na jeseň 2001 v SNM v Bratislave.⁷ Táto výstava patrila – čo sa týka počtu repríz – k najúspešnejším. V roku 2002 bola reprízovaná u nás v Martine a v múzeách v Nitre, Košiciach, Svidníku a Humennom, v roku 2003 ešte aj v múzeách v Leviciach, Galante a na Myjave. Možno povedať, že obišla skutočne celé Slovensko.

Piaty ročník projektu sa podarilo uskutočniť až o šesť rokov neskôr, v roku 2007. Dlhšia pauza medzi štvrtým a piatym ročníkom už predznamenala určité poľavenie zo strany SNM pri organizácii projektu, ktorá nie je jednoduchá. Aj keď musíme poznamenať, že v tomto období už boli v rámci SNM kreované všetky múzeá menšinových kultúr, takže sa jednalo o vnútornú záležitosť národného múzea, pretože spolupráca na projekte s inými múzeami (Podunajské múzeum v Komárne, Vihorlatské múzeum v Humennom, resp. Gemersko – malohontské múzeum v Rimavskej Sobote) skončila po realizácii štvrtého ročníka vznikom špecializovaných pracovísk SNM, orientovaných na maďarskú a rómsku kultúru.

Organizáciu piateho a šiesteho, nateraz ostatného ročníka projektu na seba prevzalo **SNM v Martine** v osobe H. Zelinovej. Piaty ročník bol venovaný **kulinárskym tradíciám a charakteru kulinárskej kultúry jednotlivých etníc**. Výstava **Chute a vône Slovenska** bola prezentovaná v SNM Martine, kde sa konala aj rovnomenná konferencia (28.11.), pod odbornou gesciou Rastislavy Stoličnej, obsiahnutá v príslušnom zborníku.⁸

⁷ BOTÍK, J. (ed.). Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku s osobitným zreteľom na etnickú a konfesionálnu mnohotvárnosť. Bratislava : SNM, 2001. ISBN 80-7114-352-9.

⁸ STOLIČNÁ, R. (ed.). Chute a vône Slovenska. Martin : SNM, 2007. ISBN 978-80-8060-211-6.

Na tomto ročníku sa prvýkrát prezentovali samostatne (v zmysle platnej organizačnej štruktúry SNM) Múzeum ukrajinskej kultúry a Múzeum rusínskej kultúry. Výstava prezentovala tému v kontexte etnicky podmienených, prevažne zvykoslovných príležitostí, ku ktorým sa príslušné kulináriá viazali. Doplnená bola receptárom. Vzhľadom k finančnej náročnosti prevozu výstavných prvkov a exponátov rozsiahlej výstavy (cca 500m²) sa jej reprízy konali len v SNM v Bratislave (2008) a Vihorlatskom múzeu v Humennom (2009).

Šiesty ročník, zameraný na prvú etapu života človeka – **detstvo; obdobie od narodenia až po dosiahnutie dospelosti**, sa konal rovnako v SNM Martine v roku 2010. Tu bola premiérovou sprístupnená výstava pod názvom *Ohýbaj ma mamko*. Pri príležitosti jej otvorenia sa tradične konala konferencia (odborným garantom bola Viera Feglová) a bol vydaný zborník.⁹ Ďalším tlačeným výstupom výstavy boli pracovné listy určené deťom, ktoré výstavu navštívia v rámci vyučovania. Individuálnym návštevníkom bol určený detský sprievodca. Výstava bola následne reprízovaná (2011) v SNM v Bratislave a SNM- Spišskom múzeu v Levoči (2012).

Výstavy realizované v rámci projektu Múzeá a etniká sú divácky mimoriadne atraktívne, pretože stručným, výstižným, ale obsažným textom i výtvarne pôsobivou inštaláciou podávajú základnú charakteristiku daného javu, jeho podobnosti i odlišnosti v kontexte jednotlivých etník i majority, pričom divák má možnosť ich v relatívnej komplexnosti bezprostredne spoznať, vnímať, odlišovať a porovnať. Kolektív členov Odbornej komisie pre dokumentáciu kultúr etnických minorít pri SNM sa vždy snažil vybrať tému, ktorá je adekvátna a spracovateľná nielen z kultúrno-historického hľadiska jednotlivých etník a majority, ale aj z hľadiska výstavnického. Invenčný výtvarník dokáže z takto zadanej úlohy spraviť v dobrom zmysle slova atrakciu. Vzhľadom k tomu, že autori aj výtvarník od začiatku vedia, že pôjde o výstavu putovnú,

---

⁹ FEGLOVÁ, V. (ed.). Narodenie, detstvo, mladosť v tradičnej kultúre Slovenska. Martin : SNM, 2010. ISBN 978-80-8060-258-1.

resp. reprízovanú minimálne v 2 – 3 ďalších múzeách, ktoré sú limitované odlišnými priestormi a možnosťami, podlieha jej príprava a realizácia jednoznačne tomuto, do určitej miery obmedzujúcemu kritériu. Napr. u nás v Etnografickom múzeu boli ostatné dve výstavy, ako už bolo spomenuté, realizované na ploche 500 m², čo je plocha, ktorou disponuje iba málo múzeí, takže reprízy si vyžiadali rôzne redukcie. Niektoré témy poskytovali aj veľa možností sprievodných vzdelávacích podujatí. Napr. pri výstave *Ohýbaj ma mamko* to bola široká paleta vzdelávacích programov pre žiakov I. a II. stupňa základných škôl s pestro ilustrovanými pracovnými listami, o ktoré bol medzi školami veľký záujem.

Skúsenosti z realizácie doterajších ročníkov projektu Múzeá a etniká možno zhrnúť do nasledovných bodov:

- prvým veľkým problémom je výber témy, v ktorej sa musia uplatniť všetky špecializované múzeá participujúce na projekte a ktorá musí byť dostatočne návštevnícky atraktívna
- vzhľadom k tomu, že participujúcich múzeí je spolu 9 (8 menšinových múzeí + SNM v Martine) a ich zastúpenie by malo byť relatívne rovnocenné, vyžaduje výstava pripravená v rámci projektu pomerne veľkú výstavnú plochu
- napriek záujmu o reprízovanie zrealizovaných výstav je problémom vysoká cena prevozu exponátov a inštalačných prvkov
- koordinácia autorského kolektívu je mimoriadne náročná, vzhľadom k rozsahu úloh súvisiacich s realizáciou výstavy (konkretizácia obsahu participácie toho- ktorého múzea na projekte, výber exponátov, fotografií a vôbec obrazového materiálu, prípadne aj zvukových ukážok, tvorba sprievodných textov, návrhy na interaktívne prvky...).

Ročník, venovaný narodeniu a detstvu bol v rámci projektu Múzeá a etniká nateraz ostatným, ale veríme, že nie posledným.

Je na škodu, že dochádza až k takému dlhému prerušeniu, pretože je to projekt viac ako zmysluplný, predstavujúci Slovensko a jeho kultúrne bohatstvo z iného pohľadu, mnohostranne, s prihliadnutím na špecifiká a osobitosti menších, žijúcich na jeho území. Pri realizácii sa spája viacero pracovísk národného múzea a výstupy projektu – výstava, konferencia a zborník sú určené širokej odbornej i laickej verejnosti, pričom úsilie, vynaložené pri tvorbe výstav, sa mnohonásobne vracia a zhodnocuje pri ich početných reprízach prakticky v rámci celého Slovenska. A ďalších tém na prezentáciu by sa našlo určite dosť.

Projekt *Dotyky s ľudovou kultúrou*

Druhým podujatím, ktorému chceme v krátkosti venovať pozornosť, je dlhodobá spolupráca SNM v Martine s dvomi strednými školami, a to **Školou úžitkového výtvarníctva v Ružomberku** a **Strednou umeleckou školou v Trenčíne**. Táto spolupráca začala v roku 2001 praxou študentov Školy úžitkového výtvarníctva v Ružomberku v SNM v Martine, v rámci ktorej mali študenti možnosť bližšie sa zoznámiť nielen s prácou v múzeu, ale aj jeho rozsiahlym zbierkovým fondom, predovšetkým zbierkou ľudového odevu a textilu. Iniciátorkou a organizátorkou tohto projektu bola Alžbeta Gazdíková, ktorá k realizácii jeho druhého ročníka prizvala Elenu Bercíkovú-Zahradníkovú, ktorá neskôr túto štafetu prevzala.

V roku 2007 SNM v Martine oslovilo uvedené školy s návrhom podieľať sa na projekte ***Dotyky s ľudovou kultúrou***. Na základe prehliadky expozícií múzea a vytipovaných zbierkových predmetov mali stredoškoláci možnosť oboznámiť sa bližšie s jednotlivými dokladmi ľudovej kultúry Slovenska a inšpirovať sa nimi vo svojej umeleckej tvorbe.

Výstava s rovnomenným názvom bola sprístupnená v roku 2009 (17. 9. – 15. 10.). K účasti na tomto úvodnom ročníku projektu prizvali participujúce školy aj svojich zahraničných partnerov, a tak sa na pôde SNM v Martine predstavilo šesť stredných umeleckých škôl vrátane škôl z **Maďarska, Česka a Poľska**. Pri tejto úvodnej

prezentácii bola zároveň medzi múzeom a školami dohodnutá trojročná periodicita podujatí.

V roku 2012 bola témou druhého ročníka **hra a hračka**. Výstavu (14. 9. – 18.12. 2012) prezentujúcu samostatnú tvorbu študentov dopĺňali hračky zo zbierkového fondu múzea, ako ich základný inšpiračný zdroj. Školy, tentoraz bez zahraničnej účasti, predstavili rôzne vnímanie zadanej témy a najlepšie práce vytvorené za uplynulé tri roky.

V rámci tretieho ročníka projektu v roku 2015 (trvanie výstavy: 18. 9. 2015 – 28. 2. 2016) predstavili školy vlastnú reflexiu pojmov **symbol a ornament**. Z množstva symbolov a ornamentov v rámci tradičnej ľudovej kultúry pracovníci SNM v Martine vybrali päť (**solárna rozeta, granátové jablko, srdce, tulipán, vtáčik**), ktorých aplikácia v ľudovom prostredí sa stala inšpiračným zdrojom študentov. Mali sa pokúsiť o ich tvorivé uplatnenie v každodennom živote svojich súčasníkov a je potrebné povedať, že to zvládli bravúrne.

Štvrtý, aktuálny ročník projektu, sme realizovali s miernym časovým sklzom, a to až v jarných mesiacoch tohto roka (žiadateľom o posunutie termínu bolo múzeom). Témou sa stalo **vlákno** s najširšom zmysle slova. Študenti sa mohli inšpirovať nielen textilom ako materiálom, ale aj jeho štruktúrou či technikou spracovania rôznych vlákien. Mohli sledovať líniu výšivky, paličkovanej čipky či akejkoľvek inej techniky. Naplnením témy boli aj predmety používané na spracovanie vlákna. Inšpiráciu mohli mladí autori nájsť aj v pozorovaní vlákna v dreve či prútí, pričom pojem vlákno mohli uplatniť aj pri vnímaní iných materiálov, napríklad drôtu. V rámci aktuálneho ročníka tohto projektu sa na výstave prezentovali študentskými prácami aj partnerské inštitúcie – Zespół Szkół Plastycznych im. Antoniego Kenara z poľského Zakopaného a z Maďarska Békecsabai Szakképzési Centrum Szent-Györgyi Albert Szakgimnáziuma és Kollégiuma. Výstava bola sprístupnená 2. Mája 2019 a trvá do 27. októbra 2019 na ploche (tak ako predchádzajúce ročníky) 500 m². Všetky výstavné prezentácie pripravili školy mimoriadne zodpovedne, priblížili návštevníckej

verejnosti svoj profil, náročnosť štúdia na umeleckých školách, ale hlavne šikovnosť, zručnosť a mimoriadnu nápaditosť mladých ľudí. Všetky slávnostné otvorenia výstav boli sprevádzané módnymi prehliadkami, na ktorých študenti predvádzali vlastné, veľmi kvalitne spracované modely.

Veríme, že spolupráca bude dlhodobo pokračovať, nakoľko je obojstranne prínosná. Študenti majú v múzeu počas praxe otvorené dvere, systematicky sa venujú danej téme z oblasti ľudovej kultúry, samostatne ju spracovávajú vo svojich návrhoch a realizáciách, ktoré napokon oceňujú návštevníci múzea pri prehliadke výstavy. Výstavy sa vždy stretávajú so značnou pozornosťou a záujmom verejnosti a jej vysoko kladným hodnotením prezentovanej tvorby študentov týchto umeleckých škôl.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- BOTÍK, J. Na úvod. In BOTÍK, J. (ed.). *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku s osobitným zreteľom na etnickú a konfesijnú mnohotvárnosť*. Bratislava : SNM, 2001. ISBN 80-7114-352-9, s. 5.
- FEGLOVÁ, V. (ed.). *Narodenie, detstvo, mladosť v tradičnej kultúre Slovenska*. Martin : SNM, 2010. ISBN 978-80-8060-258-1.
- HORVÁTHOVÁ, M. – PÖSS, O. (eds.). *Remeslo a jarmok na Slovensku*. Bratislava : SNM, 1998. ISBN 80-8060-003-1.
- KIRIPOLSKÝ, M.(ed.). *Svadba na Slovensku*. Bratislava:SNM,1996. ISBN 80-85753-73- 1.
- SOPOLIGA, M. (ed.). *Tradície staviteľstva a bývania na Slovensku*. Bratislava – Svidník : SNM, 1999. ISBN 80-968178-7-6.
- STOLIČNÁ, R. (ed.). *Chute a vône Slovenska*. Martin : SNM, 2007. ISBN 978-80-8060-211-6.

SUMMARY

The article introduces two successful presentation projects of the Slovak National Museum, exceeding its boundaries in contents and importance, serving as a good example of mutually beneficial cooperation of museums and other institutions. The article presents the circumstances of establishment and brief history of the project named **Museums and Ethnic Groups**, as an example of cooperation of museums documenting culture of national minorities in Slovakia, and of the project named **Contacts with Folk Culture**, as an example of cooperation of museums with other institutions (arts middle schools). The museum art collections provided inspiration for the work of the students.

Keywords: Slovak National Museum, national minority, museums of national minority cultures, arts middle schools, presentation

PREMENY PREZENTÁCIE NÁRODOPISU V ZEMPLÍNSKOM MÚZEU V MICHALOVCIACH PO ROKU 1989

*Changes in Presentation of Ethnography in Zemplín Museum
in Michalovce after 1989*

Jozef Hrabovský – Maroš Demko

Abstrakt: Základnou prezentáciou etnografickej zbierky Zemplínskeho múzea boli od roku 1960 stále expozície. Premeny prezentácie národopisu po roku 1989, kedy došlo k zmene politického systému, predstavujú autori nielen s ohľadom na úpravy expozičných priestorov, ale aj cez postavy odborných pracovníkov – kurátorov zbierkového fondu, ktorí ovplyvňovali ako akvizičnú politiku, tak aj spôsoby prezentácie zbierkových predmetov. Podstatná časť článku je venovaná hrnčiarstvu a pastierskemu umeniu, keďže práve predmety z týchto dvoch oblastí tvorili najcennejšie prírastky do zbierkového fondu a expozície po roku 1989.

Kľúčové slová: expozícia, Zemplínske múzeum, Michalovce, hrnčiarstvo, pastierske umenie

Expozície pred rokom 1989

Zemplínske múzeum oficiálne vzniklo v roku 1957, no v úvodných rokoch svojej činnosti nemalo k dispozícii dostatok výstavných priestorov. Začiatkom roka 1960 boli ukončené rekonštrukčné práce v jedenástich miestnostiach západného krídla kaštieľa Sztárayovcov, čo umožnilo inštaláciu prvých stálych expozícií múzea. Prírodovedné, archeologické, historické a národopisné zbierkové predmety boli verejnosti sprístupnené 7. mája 1960.¹

¹ Zborník k 45. výročiu Zemplínskeho múzea, Michalovce, 1997, s. 9

Prvotné kritériá pri vytváraní národopisnej expozície boli estetizujúce, vystavovali sa najmä predmety s vysokou estetickou hodnotou, v miestnostiach boli inštalované hrnčiarske výrobky spolu s textíliami, drevorezbařskými, kováčskými, či pastierskymi výrobkami. V sedemdesiatych rokoch 20. storočia už malo múzeum k dispozícii celý kaštieľ, a tak došlo k zmene koncepcie a k reinštalácii jednotlivých expozícií. Národopisný útvar sa zamerlal na dokumentáciu zaniknutých a zanikajúcich remesiel a aj pre výstavné potreby realizoval niekoľko špeciálne zameraných výskumov. V duchu dobovo platnej klasifikácie boli prejavy hmotnej ľudovej kultúry rozdelené do tematických celkov – vinohradníctvo, kováčstvo, rybárstvo, hrnčiarstvo, rezbárstvo - korytárstvo, ľudová výroba tkanín. Tieto celky boli takto prezentované aj v jednotlivých miestnostiach východného krídla a pivnice kaštieľa. Posledná reinštalácia národopisnej expozície pred rokom 1989 prebehla v rokoch 1985-1986.²

Rok 1989 – spoločenské zmeny

Po prerode spoločenských pomerov v závere roka 1989 nastalo pre Zemplínske múzeum turbulentné desaťročie súvisiace so zmenami zriaďovateľa, skresanými ekonomickými podmienkami a najmä veľkým ohrozením samotnej existencie inštitúcie súvisiace s reštitúciami majetkov rodiny Sztáray. Objekty hlavného kaštieľa a tzv. Starého kaštieľa boli vrátené pôvodným majiteľom a múzeum sa s nimi dohodlo na nájomnej zmluve. Riešenie sa našlo až v roku 1998, keď sa po súhlasnom stanovisku Vlády SR, dohodlo spätné odkúpenie nehnuteľností a celá záležitosť sa doriešila do roku 2001.³

---

² Tamže, s. 14

³ Tamže, s. 17-22

V rámci expozícií došlo hneď v roku 1990 k zrušeniu expozície najnovších dejín Zemplína pod názvom - *Dejiny robotníckeho hnutia, komunistickej strany a výstavby socializmu na Zemplíne*. Expozičnú skladbu múzea tvorili ucelené odborové celky - *Vtáky a cicavce Zemplína* (prírodovedná), *Pravek a včasná doba dejinná* (archeologická), *Hmotná kultúra 18.– 19. storočia* (historická), *Ľudové remeslá* (národopisná), *Výtvarná kultúra na Zemplíne* (umelecko – historická) a *Literárna expozícia nár. um. Pavla Horova* (mimo sídla múzea v Bánovciach n/Ondavou).

Národopisná expozícia bola inštalovaná na podlahovej ploche 570 m², pričom najväčšiu časť tvorila expozícia vinohradníctva v piatich miestnostiach v suteréne kaštieľa (290 m²).⁴ Ďalšie celky tvorili:

Kováčstvo - 54 m²

Rybárstvo - 86 m²

Hrnčiarstvo - 29 m²

Spracovanie dreva - 40 m²

Tkaniny – 71m²

Kurátori

Na tomto mieste by sme sa chceli zmieniť o kurátoroch etnografického odboru v Zemplínskom múzeu, keďže každý z nich výrazne ovplyvnil spôsob prezentácie ľudovej kultúry. Prvým kurátorom národopisnej zbierky sa stal Milan Bohucký, ktorý nastúpil do múzea v roku 1965, teda, sedem rokov po samotnom vzniku organizácie. V tom čase bolo v prírastkovom denníku zapísaných takmer 450 predmetov etnografického charakteru, ktoré musel spätne spracovať. Bohucký sa počas svojho pôsobenia najviac venoval ďalšej akvizičnej činnosti. Uskutočnil niekoľko špecializovaných výskumov s cieľom zdokladovať niektoré zanikajúce remeslá (napr. 1970 - korytárstvo, 1977 – kováčstvo a ďalšie), pri ktorých získal

⁴ Interný dokument *Národopisné expozície v Zemplínskom múzeu Michalovce k 31.XII.1987*, uložené v archíve Zemplínskeho múzea v Michalovciach, databanka útvaru národopisu

nštitúciu ucelené súbory predmetov a väčšinou vyhotovil aj fotografickú dokumentáciu. Do svojho odchodu v roku 1992 spracoval 2132 evidenčných kariet. V rokoch 1991-1992 Milan Bohucký odovzdal svoju agendu PhDr. Jánovi Ordošovi, ktorý predtým pôsobil ako odborný asistent na Katedre etnológie Filozofickej fakulty UK v Bratislave. V zmenenej spoločenskej klíme dokázal Ordoš využívať aj nové formy na financovanie akvizícií a vďaka grantom realizoval niekoľko akvizícií významných a cenných kolekcí zbierkových predmetov. Rodák zo Sečoviec poznal dokonale región, spolupracoval s mnohými folklórnymi skupinami a zaviedol do prezentačných aktivít niekoľko nových aktivít. Od roku 1992 do roku 2001 sa tak v portrétnej sále kaštieľa pravidelne prezentovali vianočné zvyky na podujatí s názvom *Kračun*. Ordoš pracoval ako odborný pracovník do roku 1996 a potom sa po krátkej prestávke vrátil do múzea už na post riaditeľa, kde pôsobil do roku 2001. V nasledujúcich piatich rokoch múzeum post etnografa nemalo obsadený. V októbri 2006 sa tretím kurátorom etnografickej zbierky stal Mgr. Maroš Demko, ktorý nadviazal na svojich predchodcov ako pri práci so zbierkami, tak i obnovením niektorých prezentačných podujatí (*Kračun*, od roku 2007). Novým stálym podujatím sa v období Veľkej noci stala interaktívna výstava *Krása veľkonočnej škrupinky* (od roku 2010) a pri tejto príležitosti sa do zbierkového fondu múzea dostali aj prvé kolekcie kraslíc. Keďže od roku 2009 do roku 2018 pôsobil podobne ako Ordoš aj ako riaditeľ múzea, na miesto kurátora etnografickej zbierky nastúpil v roku 2014 Mgr. Jozef Hrabovský. Ten sa počas svojho doterajšieho pôsobenia zameral najmä na oblasť hrnčiarstva, kde sa mu podarilo významne doplniť dovtedajšiu zbierku výrobkov pozdišovských majstrov. Od roku 2016 pribudli do prezentačných aktivít aj *Harčarske dni*.

Zmeny v expozícii po roku 1989

Keďže podoba národopisnej expozície principiálne nebola zatážená ideológiou predchádzajúceho režimu, zmeny sa uskutočňovali so zámerom predstavenia novej témy, resp. prispôsobenia

sa stavebným úpravám. S týmto motívom súvisí zmenšenie plochy vinohradníckej a rybárskej časti, ktoré umožnilo následné rozšírenie expozičnej plochy pre prezentáciu ľudového odevu a textilu. Najväčšie zmeny sa udiali vďaka akvizíciám nových súborov predmetov, ktoré chceli odborní pracovníci predstaviť verejnosti. Takto došlo k veľkým premenám časti expozície hrnčiarstva, no i k vytvoreniu novej časti, prezentujúcej pastierske umenie

Hrnčiarstvo

Hrnčiarske remeslo v zbierkach Zemplínskeho múzea v Michalovciach zastupujú výrobky rôznych kategórií, náradie, dokumenty, i remeslom inšpirované umelecké diela. V prvých desaťročiach existencie múzea (60., 70. roky 20. storočia) expozícia mala ambíciu predstaviť „vývoj výrobných postupov od mladšej doby kamennej cez stredovek až po dnešok“⁵ s použitím predmetov z archeologického a národopisného fondu. Väčšina exponátov však pochádzala z pozdišovskej dielne z prvej polovice 20. storočia. Vizuálne boli návštevníci uvedení do hrnčiarskeho prostredia, ktoré mala evokovať inštalácia hrnčiarskeho kopacieho kruhu s náradím, i zmenšená maketa homoľovitej hrnčiarskej pece. Informačný systém tvorili „nákrasy a fotografie dokumentujúce históriu pozdišovského hrnčiarstva, vývoj kruhu, vývoj pece, ako aj mapky s vyznačením hrnčiarskych dielní na Zemplíne v minulosti, miestami trhov, odbytu hrnčiarskych výrobkov a vývozu“.⁶ V roku 1986 múzejníci časť expozície presťahovali a prebudovali „podľa výtvarného návrhu vedúceho umenovedného oddelenia a realizovali vlastným stolárom“.⁷ Konceptia vychádzala zo snahy o prezentovanie remesla v Pozdišovciach podľa vtedajších poznatkov, zhrnutých najmä v diele Ester Plickovej.⁸ Základom pre priestorové usporiadanie sa stalo

⁵ Interný dokument *Národopisná expozícia a zbierky.*, rok 1972 s. 3. uložené v archíve Zemplínskeho múzea v Michalovciach, databanka útvaru národopisu.

⁶ Interný dokument *Národopisná expozícia a zbierky*, rok 1972, s.3

⁷ Interný dokument *Národopisné expozície v Zemplínskom múzeu Michalovce k 31.XII.1987*

⁸ Viď napr. PLICKOVÁ, Ester: *Pozdišovské hrnčiarstvo*, Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959

chronologické zaradenie výrobkov. Návštevník tak mal dostať informáciu o vývoji tvarov a výzdobných štýlov vo výrobe, pričom rôzne obdobia zastupovali predmety získané z rôznych zdrojov. Výpožičky z archeologických výskumov novovekých lokalít mali ilustrovať výrobu neskorého stredoveku a ranného novoveku. Išlo o zadyňované mliečniky a jednoduché hrnčeky bez glazúry, resp. zeleno-glazované.

Nádoby pochádzajúce zo záchranných zberov v zemplínskych domácnostiach dokladali obdobie od konca 19. do polovice 20. storočia, kedy keramika plnila úžitkovú funkciu. Vystavená kolekcia riadu na prípravu, podávanie, odkladanie a prenášanie stravy zahŕňala rôzne varianty hrncov („mašinar“, „silka“), krčahov („koršov“, „haľvica“), misiek.

Medzivojnové snahy o vyrovnanie sa silnejúcej konkurencii plechového továrenského riadu v expozícii zastúpili hlinené hrnce, panvice, pekáče, lieviky, formy na bábovku. Podľa vlastných spomienok ich vyrobil na objednávku múzea Michal Parikrupa – Šipar v rokoch 1967-1968.

Ďalšiu podobu remesla prezentovala keramika, vyrábaná v rámci hrnčiarskeho družstva. Jeho založením v roku 1947 sa okrem zmeny organizácie hrnčiarskej práce a technológie inovoval i sortiment a výzdobný štýl. Zväčša dekoratívne nádoby sa vyrábali „podľa vzorov profesionálnych výtvarníkov so snahou zachovať ľudový kolorit. Formou sa od tradície odlišujú úzke vázy, baňaté ozdobné krčahy, popolníky, pokladničky a i.“⁹ Expozícia zachytávala i niekoľko podôb maľovaného figurálneho štylizovaného motívu tanca karička, ktorý bol ako nový výzdobný prvok navrhnutý a zavedený na začiatku družstevného obdobia.

Dominantou expozície bol naďalej hrnčiarsky kruh ako centrálna súčasť náznakovo inštalovanej dielne, doplnenej o polovýrobky z rôznej fázy výroby. Detailnejšie informácie návštevníci naďalej získavali z obrazových a textových prvkov, čiastočne prevzatých zo staršej podoby expozície.

⁹ Interný materiál Národopisná expozícia, nedatované, nepodpísané, s.8

Pracovníci Zemplínskeho múzea v Michalovciach, najmä etnograf Milan Bohucký, z aktívnych hrnčiarov najviac spolupracovali s už spomínaným Michalom Parikrupom – Šiparom (1909-1995).¹⁰ Na dlhodobý vzťah medzi múzeom a hrnčiarskym majstrom európskeho významu nadviazal v roku 1992 aj Ján Ordoš, ktorý vďaka možnostiam grantového programu Pro Slovakia získal doposiaľ najucelenejší súbor z dielne Parikrupovcov. Zbierka 67 výrobkov obsahovala reprezentatívne diela Michala Parikrupu-Šipara z predchádzajúcich desaťročí, niekoľko kusov z medzivojnového obdobia od jeho otca Michala i ukážky práce jeho synov Jána a Dušana.

Po odbornom spracovaní bola v roku 1999 veľká časť kolekcie začlenená do existujúcej stálej expozície, pričom dostala miesto v špeciálne vytvorenej vitríne a na stenách miestnosti. Inštalácia majstrovských nadrozmerných krčahov, džbánov, mís a tanierov si vyžiadala zredukovanie informačného systému, ilustračných obrazov a fotografií. Popri historickom priereze a remeselnej dielni tak expozícia z jednej tretiny prezentovala i vrcholnú podobu ľudovo-umeleckého remesla. V tejto forme sa návštevníci múzea stretávali s hrnčiarstvom až do roku 2015, kedy boli všetky expozície vystaňované kvôli nastávajúcej rekonštrukcii Sztárayovského kaštieľa.

Pastierske umenie

Predmety spojené s pastierstvom boli súčasťou prvej stálej expozície Zemplínskeho múzea v roku 1960, kde národopisu patrila celá prvá miestnosť. Boli tu vybíjané biče, vyrezávané rohy, či zdobené drevené nádoby.¹¹ Pri neskorších zmenách koncepcie expozícií v 70. rokoch 20. storočia na ucelené celky však táto nepočetná kolekcia 7 bičov, 5 rohov, 3 soľničky z rohoviny,

¹⁰ Podrobnejšie o Michalovi Parikrupovi-Šiparovi vid' Drugová,Z. : Život a dielo hrnčiarskeho majstra z Pozdišoviec: Michal Parikrupa-Šipar (1909-1995). In: Ed. Hrabovský, J.: Hrnčiarstvo v Pozdišovciach a okolí., s. 52

¹¹ Národopisná expozícia a zbierky Zemplínskeho múzea v Michalovciach, M. Bohucký, 1972, interná správa, archív Zemplínskeho múzea

4 vyrezávané palice) z vitrín zmizla a predmety ostali na dlhú dobu zamknuté v depozitári. Etnograf Milan Bohucký sa počas svojej odbornej práce nestihol detailnejšie venovať dokladom pastierskeho života v južnej časti Zemplína, do ktorého v súčasnosti zaraďujeme aj bývalú najzápadnejšiu časť Uzskej župy.

Téma sa stretávala s útlmom záujmu odbornej i širokej verejnosti – okrem intenzity exponovania týchto predmetov situáciu odzrkadľuje aj reflexia témy v odbornej literatúre. Na dlhý čas jedinou štúdiou, venujúcou sa pastierskej výrobe z rohoviny bol článok v Slovenskom národopise z roku 1954.¹² Dlhú medzeru prerušilo až zhrnutie poznatkov zozbieraných Tiborom Galgóczym a publikovaných v roku 1997.¹³

V roku 1995 sa Zemplínskemu múzeu, konkrétne vďaka kurátorovi Jánovi Ordošovi, podarilo zrealizovať jednu z najvýznamnejších akvizícií v histórii inštitúcie, keď od zberateľa Tibora Galgóczyho získalo 250 kusov predmetov týkajúcich sa pastierstva. Súbor výrobkov z rohoviny, kosti, kože a dreva od majstra umeleckej výroby sa podarilo zakúpiť vďaka finančnej podpore Štátneho fondu kultúry Pro Slovakia a tento počin si vyslúžil aj nomináciu na Výročnú cenu časopisu Pamiatky a múzeá v kategórii Akvizície za rok 1995.¹⁴

Najväčší podiel medzi zakúpenými predmetmi mali výrobky z rohoviny, prípadne z kosti – 192 kusov. Z nich najväčšiu skupinu tvoria rôzne rohovinové a kostené šperky - prstene, náušnice, náramky a náhrdelníky. Druhý celok, ktorý možno vyčleniť, tvoria zdobené signálne rohy, poháre na pitie, soľničky a rôzne dózy, či vázy. Tvorcom väčšiny výrobkov bol samotný T. Galgóczy, no nachádzali sa medzi nimi aj predmety vyrobené staršími majstrami, ktoré umelec zozbieral z územia južného Zemplína. Ďalšou veľkou skupinou sú výrobky z dreva – 51 kusov, medzi ktorými sa nachádzajú pastierske

¹² Markuš, M.: Ozdobné rohy na východnom Slovensku. In: Slovenský národopis 2, 1954, č. 1-2, s. 12-44.

¹³ GALGÓCZY, Tibor: Pastierske umenie Uzskej oblasti (s osobitným zreteľom na ozdobenú rohovinu) Martin : Domovina, 1997

¹⁴ Pamiatky a múzeá č. 3, 1996, s. 64

palice, fokoše, varechy, lyžice a súbor vyrezávaných reliéfov. Zvyšnú časť kolekcie dopĺňajú kožené biče (5 ks), tekvicové lopovy (násosky), či predmety z kombinovaných materiálov (drevo - rohovina, či drevo - kov). Novozískané predmety boli ešte na prelome rokov 1995/96 predstavené na samostatnej výstave¹⁵ a v roku 1999 inštalované do priestorov Galérie Zemplínskeho múzea. Spôsob inštalácie sa prispôbil celkovej koncepcii umelecko-historickej expozície, keď sa dôraz kládol na estetickú prezentáciu výrobkov a v miestnosti absentovali didakticko-náučné texty. Predmety boli inštalované v siedmich vitrínach vyrobených v stolárskej dielni múzea, čo mierne narúšalo dizajn celého priestoru expozície, keďže zvyšné miestnosti sa niesli v duchu jednoliatej monumentálnej inštalácie realizovanej ešte v roku 1989 firmou Výstavnictví Praha. Pastierske umenie bolo súčasťou umelecko-historickej expozície až do roku 2014, keď bola v súvislosti s veľkou rekonštrukciou kaštieľa celá budova Galérie prerobená pre kancelárske účely.

Rekonštrukcia kaštieľa

Komplexná rekonštrukcia hlavnej budovy michalovského kaštieľa, začínajúca v roku 2015 znamenala zrušenie expozícií a presťahovanie exponátov do centrálného depozitára, resp. dočasných priestorov v rámci areálu. Najhodnotnejšie zbierkové predmety národopisného fondu, ktoré boli po dlhý čas viazané stálou expozíciou, bolo tak možné ukázať novému publiku v iných kultúrnych inštitúciách.

Podomácky vyrábané rybárske náradie zo zbierok Zemplínskeho múzea doplnilo výstavu Rybárstvo na východnom Slovensku v Krajskom múzeu v Prešove. Neskôr tvorilo základ dočasnej expozície *Tradičné rybárčenie Medzibodrožia a Použitia* v Kultúrnom centre Medzibodrožia a Použitia v Kráľovskom Chlmcí. V rovnakom priestore boli v časti *Pastierske umenie* dlhodobejšie inštalované i výrobky Tibora Galgóczyho. Rohovinové diela majstra

---

¹⁵ Slovenský východ, r. 5/24, č. 295, 21.12.1995, s. 2

ÚĽUV, no i staršie sa predstavili na tematickej výstave *Pastierske umenie z rohoviny* vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach. Keramika z pozdišovských dielní pripomenula viacerými výstavami šesťstoročnú písomnú zmienku o hrnčiarskom remesle v regióne. Spoluprácu hrnčiarov a ÚĽUVu, ktorá pred 70 rokmi vyústila i do vtedy nového motívu „karičky“, prezentovala výstava *Tancujúca keramika* v košických priestoroch ÚĽUV. *Návraty k ľudovému umeniu* v kaštieli v Snine zaujali najkrajšími výtvormi z oblasti rezbárstva, tkáčstva, pastierskeho umenia a hrnčiarstva.

Počas rekonštrukcie múzejnej budovy sa tak s rôznymi aspektmi zemplínskeho kultúrneho dedičstva mali možnosť oboznámiť i zúčastníci v rámci širšieho regiónu.

2020 nová expozícia

Čas rekonštrukcie bol pre etnografov aj časom tvorby scenára a architektonicko-výtvarného návrhu novej expozície. Oproti starým priestorom sa pri celkovej reorganizácii stálych expozícií Zemplínskeho múzea plocha pre národopisnú časť zmenšila o takmer 100 m². Pri zachovaní dovtedajšieho členenia zbierkového fondu na doklady jednotlivých remesiel, tak došlo u viacerých celkov k zmenšeniu prezentačnej plochy a k výzve vystaviť aj na zmenšenej ploche ešte väčší súbor predmetov. K výraznému okresaniu došlo najmä v priestoroch suterénu kaštieľa, ktorý už v novej koncepcii bude patriť archeológii a iba v dvoch miestnostiach ostane prezentácia vinohradníctva. Zvyšná časť národopisnej expozície bude inštalovaná vo východnom krídle kaštieľa. V dvoch samostatných miestnostiach, ktoré pred rokom 2014 slúžili ako kancelárie, budú v samostatných celkoch vystavené hrnčiarstvo a pastierske umenie. Chodbové priestory budú tak ako pri predošlej expozícii patriť ľudovému odevu a rybárstvu. Zvyšná časť etnografického fondu bude prezentovaná v troch ďalších miestnostiach, ktoré by pri pracovnej koncepcii „Od verejného k súkromnému“ mali predstaviť v časti verejného priestoru profesionálne remeslá - kováčstvo, kolárstvo, debnárstvo. Priestor dvora bude prezentovať domáce remeslá ako korytárstvo,

košíkárstvo, rezbárstvo, ako aj bežné pracovné náradie používané pri poľnohospodárstve a prácach okolo domácnosti. Záver expozície bude patriť znázorneniu ľudového bývania.

SUMMARY

Since 1960, the core presentation of the ethnographic art collection of the Zemplín Museum were permanent expositions. The presentation of ethnography in the time following the political change in 1989 changed in terms of adjustments of the exposition space, as well as the persons of expert employees – the art collection curators – who have had great influence on the acquisition policy, as well as the ways the collections have been presented. A major part of the article deals with pottery and shepherd art, as objects from these two areas have produced the most valuable additions to the post-1989 art collection and expositions.

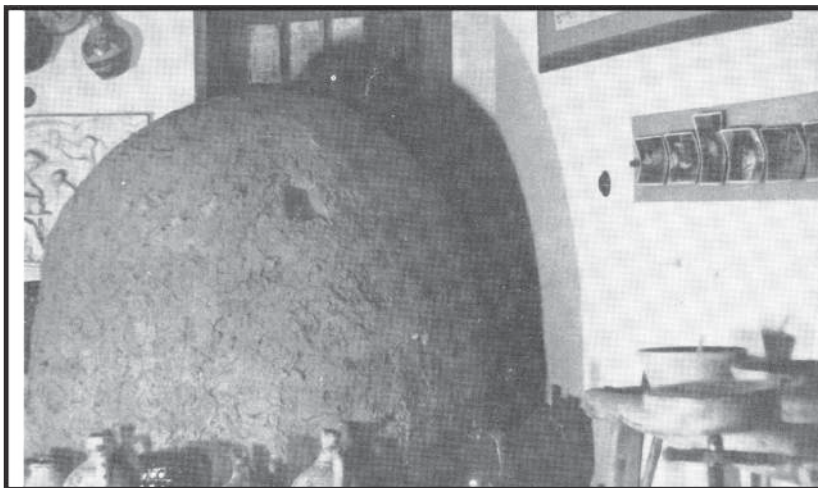
Keywords: exposition, Zemplín Museum, Michalovce, pottery, shepherd art

(1) Kaštieľ Sztárayovcov - sídlo Zemplínskeho múzea v Michalovciach. Národopisnej expozícii boli vyhradené priestory v pivnici a vo východnom krídle (na fotografii napravo).

(2) Vinohradnícka expozícia v 60. rokoch 20. storočia

(3) Hrnčiarska expozícia s maketou poľnej pece, 1967

(4) Expozícia pastierskeho umenia, pult so šperkami,
do roku 2014

EDIČNÁ A VYDAVATEĽSKÁ ČINNOSŤ ÚĽUV-U

Editorial and Publishing Activity of Centre for Folk Art Production

Diana Némethová

Abstrakt: *Publikačná činnosť ÚĽUV-u patrí prakticky od jeho vzniku k neoddeliteľným činnostiam inštitúcie. Tvorí systematickú pamäťovú, ale najmä odbornú bázu na viacerých úrovniach. Prostredníctvom rôznych edícií umožňuje zachytávať a sprístupňovať nielen laickej, ale aj odbornej verejnosti širokú škálu poznatkov o ľudovej umeleckej výrobe a tradíciách. Súčasťou edičnej činnosti je dlhodobo aj detský čitateľ.*

Kľúčové slová: *tradičná kultúra, ľudová umelecká výroba, tradičné remeslá*

Tradičná ľudová kultúra tvorí najdôležitejšiu časť nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska ako zdroj kultúrnej identity, historického vedomia, vzdelanosti a poznávania kultúrnej rozmanitosti. Efektívnou cestou k prehĺbovaniu spoločenského vedomia o dôležitosti kultúrneho dedičstva je šírenie informácií o ňom prostredníctvom tlačených aj elektronických médií.

Z dlhodobého hľadiska Ústredie ľudovej umeleckej výroby (ďalej ÚĽUV) významne prispieva k zachovávaniu tradičnej ľudovej kultúry v oblasti tradičných remesiel aj publikačnou a edičnou činnosťou, ktorá je vlastne inštitucionalizovanou podobou dokumentovania, podporovania, popularizovania a rozširovania tradičnej ľudovej kultúry. Je súčasťou štátnej politiky v oblasti

starostlivosti o nehmotné kultúrne dedičstvo a tradičnú ľudovú kultúru formou podporovaných vládnych stratégií.

Ústredie ľudovej umeleckej výroby prispieva významným dielom k šíreniu tradičnej ľudovej kultúry prostredníctvom troch aktivít:

- Elektronické encyklopédie ÚĽUV
- Publikácie
- Časopis Remeslo_ Umenie _Dizajn

Elektronické encyklopédie sú pôvodné informačné produkty Ústredia ľudovej umeleckej výroby nadväzujúce na Virtuálnu galériu ľudovej umeleckej výroby na Slovensku, ktorá vznikla v rokoch 2005 – 2007 s finančnou podporou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky. Svojím zameraním verejného informačného zdroja sú encyklopédie časťou projektu Ministerstva kultúry SR – Registra kultúry SR. Elektronické encyklopédie ľudovej umeleckej výroby sú budované a prístupné na internetovej stránke organizácie a sú spracované do systematickej štruktúry vzájomne prepojených tematických celkov s cieľom modernou elektronickou formou umožniť používateľom vyhľadanie informácií o požadovanej téme. Elektronické encyklopédie pozostávajú zo štyroch rozpracovaných oblastí:

- Tradičný odev Slovenska,
- Register výrobcov ľudovej umeleckej výroby,
- Tradičné remeslá a domáce výroby
- Výrobky ÚĽUV.

Program je pod názvom *Elektronické encyklopédie* verejnosti prístupný ako súčasť webovej stránky ÚĽUV-u a je živou databázou, ktorá sa dopĺňa, aktualizuje a upravuje podľa dostupných informácií. V súboroch *Register výrobcov ľudovej umeleckej výroby* a *Výrobky ÚĽUV* sa kontinuálne pokračuje v aktualizácii dát.

Starostlivosť o tradičné remeslá vykonáva ÚĽUV aj

prostredníctvom publikačnej činnosti, ktorá sleduje niekoľko prierezových cieľov:

- publikovať reprezentačnú a popularizačnú literatúru pre verejnosť,
- vydávať príručky tradičných remesiel a domáckych výrob,
- vydávať podpornú literatúru pre rezort školstva v rámci prierezovej témy Regionálna výchova a tradičná ľudová kultúra.

Vlastnú edičnú a vydavateľskú činnosť zabezpečuje Úsek edičnej a knižničnej činnosti Ústredia ľudovej umeleckej výroby. Vychádza z výskumno-dokumentačnej, výrobnjej, výchovnej a vzdelávacej činnosti, ktorú od počiatkov doplňovala publikačná činnosť. Cieľom vydavateľstva je poskytnúť záujemcom o tradičné remeselné techniky a výrobky publikácie s informačným, študijným, vzdelávacím a propagačným zameraním, ako aj komunikačný prostriedok v podobe odbornopopularizačného periodika.

Edícia **Škola tradičnej výroby a remesiel** vo forme praktických príručiek spracováva formou názorných návodov rôzne techniky tradičnej výroby. Cieľom edície je poskytnúť záujemcom o osvojenie si tradičných techník ľudovej výroby a remesiel návod ako postupovať, resp. uviesť ich do základov jednotlivých výrob. Príručky možno použiť ako na samostatné štúdium, tak aj pri kurzoch, ako podpornú literatúru.

Koncepcia a obsah príručiek:

- etnograficko-historická časť – vývojové štádiá a regionálne špecifiká príslušnej techniky,
  - pôvodná funkcia výrobkov, výskyt a rozšírenie,
- technologický postup, opis nástrojov a pracovných pomôcok, postup pracovných úkonov,
- možnosti súčasného uplatnenia,
- starostlivosť o výrobok a jeho údržba,
- bohatá obrazová časť dopĺňajúca text.

Edícia **Pramene** je zostavená ako vzorkovnica doplňujúca praktické príručky edície **Škola tradičnej výroby a remesiel**. Používateľom poskytne zdroj poznatkov o tradičných podobách

predmetov, ktoré sú príslušnou technikou vyrobené, a bude slúžiť na inšpiráciu pre ich ďalšiu vlastnú tvorbu. Súčasne však poslúžia aj ako drobná odborná publikácia na prezentáciu kolekcií tradičných výrobkov pre širokú verejnosť.

Edícia **Tradícia dnes** je určená pre odborné publikácie so zameraním na spracovanie vybraných tém z oblasti tradičnej kultúry a súčasnej ľudovej umeleckej výroby, remesla a dizajnu. Vychádza od roku 2008. Je rozsiahlou monografiou významných autorov, ktorí dokumentujú tradičné remeslá s presahom do súčasnosti. Spravidla pomerne rozsiahle tituly sú bohato zastúpené farebnou obrazovou časťou a anglickým resumé. Od roku 2012 vychádzajú v rovnocennej dvojazyčnej slovensko-anglickej mutácii. Každé dielo v tejto edícii spravidla prechádza odborným vedeckým recenzovaním, čím spĺňa charakter vysoko odbornej literatúry písanej popularizačným štýlom, čím je atraktívna aj pre neodbornú verejnosť.

Edícia **Osobnosti** predstavuje formou monografie významných výrobcov, umelcov, výtvarníkov a dizajnérov inšpirujúcich sa tradičnou výrobou a ľudovým umením.

Edícia **ÚĽUV detom** je určená pre používateľov v detskom veku: od predškolského veku po mladší školský vek. Cieľom je rozšíriť poznávanie ľudovej kultúry Slovenska, najmä ľudovej výroby, v radoch najmladšej generácie. Detská literatúra s týmto zameraním na knižnom trhu absentuje. Od roku 2012 vydala inštitúcia 17 druhov pracovných zošitov *Huncút v regióne ...*, zameraných na jednoduchú tvorivú prácu detí s témou ľudovej kultúry podľa jednotlivých regiónov. Akreditovaním tejto edičnej rady napĺňa ÚĽUV parametre vydávania podpornej literatúry pre rezort školstva v rámci prierezovej témy Regionálna výchova a tradičná ľudová kultúra. V súčasnosti vychádza nová rada publikácií určená detskému čitateľovi: *Ako sa kedysi...* Je zameraná na priblíženie tradičných remesiel a domácich výrob detom mladšieho školského veku.

Časopis Remeslo – Umenie – Dizajn

Etnografický, umeleckohistorický a dizajnerský časopis o tradičných remeslách a ich využívaní v súčasnosti má rozsah 60 strán a vychádzal štyrikrát za rok, od roku 2018 vychádzajú 3 čísla ročne. Periodikum je určené ľudovoumeleckým výrobcom, remeselníkom, výtvarníkom, dizajnérom, pedagógom umeleckých škôl a kurzov a lektorom tradičných remesiel. Časopis vychádza už v 19. ročníku. Vydávaním časopisu ÚĽUV pokračuje vo zvolenej koncepcii, ktorá zapadá do priestoru tradičných remesiel a výrobu na jednej strane a dizajnu ovplyvneného remeslom na strane druhej. Jeho cieľom je na informačno-vzdelávacej základni vzájomne zblížovať problematiku z uvedeného záujmového a profesionálneho spektra.

Okrem uvedenej literatúry pokrýva vydavateľskou činnosťou ÚĽUV aj mimoedičné tituly. Sú to predovšetkým zborníky z organizovaných odborných stretnutí výrobcov ľudovej umeleckej výroby, podporná metodická literatúra alebo vyhľadávaná mapa slovenských krojov, či populárna kartová hra s názvom Zubatá.

SUMMARY

Publishing has been an integral part of the CFFA activity since its beginnings. It represents a multi-level systematic memory base and expert base. Its various editorials activities communicate a wide range of knowledge on folk art production and traditions to the public, as well as experts in the area. Children have been among the target groups of its publications, as well.

Keywords: traditional culture, folk art production, traditional arts and craft

EXPOZIČNÁ, VÝSTAVNÁ A PREZENTAČNÁ ČINNOSŤ MÚZEÍ PO R.1989

XXIII. ročník Etnológ a múzeum
zborník príspevkov z odbornej konferencie
24.-26.9.2019 v Lučenci

EDITORKA: Michaela Škodová

GRAFICKÁ ÚPRAVA: Diana Lajzová

TLAČ: Divis-SLOVAKIA spol. s r.o., Bratislava

VYDALI: Zväz múzeí na Slovensku

Novohradské múzeum a galéria – kultúrne zariadenie Banskobystrického samosprávneho kraja

POSUDZOVATELIA: PhDr. Gabriela Podušelová, PhDr. Hana Zelinová

ROK VYDANIA: 2019

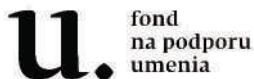
NÁKLAD: 400 ks

POČET STRÁN: 232

Text neprešiel jazykovou úpravou.

Konferencia sa konala pod záštitou Predsedu Banskobystrického samosprávneho kraja Ing. Jána Luntera

Publikáciu z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia, publikácia reprezentuje výlučne názory autorov a fond nezodpovedá za obsah publikácie.

ISBN 978-80-971748-8-0

ISBN 978-80-971748-8-0

EAN: 9788097174880

u. fond
na podporu
umenia

 **BANSKOBYSTRICKÝ
SAMOSPRÁVNÝ KRAJ**

NG

